

Utvärdering av Läslyftet

Delrapport 7: Uppföljning av Läslyftets kvarstående effekter i grundskolan hösten 2017

Eva Andersson, Sara Carlbaum och Anders Hanberger

Umeå Centre for Evaluation Research
Evaluation Report, September 2018

Umeå Centre for Evaluation Research
Umeå University, Sweden

ISSN 1403-8056
ISBN 978-91-7601-959-7

© UCER, Eva Andersson, Sara Carlbaum och Anders Hanberger

Innehåll

Förord.....	5
1. Inledning.....	6
1.1 Läslyftet läsåret 2015/16.....	7
1.2 Läsanvisning.....	7
2. Rapportens underlag och analyser.....	9
2.1 Enkäter.....	9
2.2 Analys av enkätsvaren.....	13
2.3 Intervjuer.....	15
2.4 Resultatredovisning av enkäter och intervjuer.....	15
3. Rektorer om kvarstående effekter.....	16
3.1 Vad rektorerna gjort för Läslyftets fortsättning.....	16
3.2 Kvarstående effekter på fortbildningskulturen.....	19
3.3 Kvarstående effekter på undervisningskulturen.....	20
3.4 Kvarstående effekter på eleverna.....	22
3.5 Andra kvarstående effekter.....	22
3.6 Erfarenheter av att arbeta med Läslyftet utan statsbidrag.....	24
3.7 Behov av fortsatt stöd och prioriterad fortbildning.....	24
3.8 Sammanfattning.....	25
4. Handledarna om kvarstående effekter.....	26
4.1 Kvarstående effekter på fortbildningskulturen – handledarens fortsatta roll.....	26
4.2 Kvarstående effekter på språk- och undervisningskultur.....	31
4.3 Kvarstående effekter på handledarnas insikter, kunskaper och förmågor.....	33
4.4 Kvarstående effekter på handledarnas undervisning.....	36
4.5 Handledarnas övriga synpunkter.....	38
4.7 Sammanfattning.....	41
5. Lärarna om kvarstående effekter.....	43
5.1 Kvarstående effekter på fortbildningskulturen och lärarnas egen fortbildning.....	43
5.2 Kvarstående effekter på lärarnas insikter, engagemang mm.....	46
5.3 Kvarstående effekter på undervisningskulturen.....	47
5.4 Kvarstående effekter på lärarnas undervisning.....	49
5.5 Lärarnas bedömning av kvarstående effekter på eleverna.....	51
5.6 Lärarnas övriga synpunkter.....	54
5.8 Sammanfattning.....	56
6. Sammanfattande resultat.....	58
6.1 Målgruppernas samlade bedömning av Läslyftet under genomförandet.....	58

6.2 Målgruppernas bedömning av Läslyftet kvarstående effekter	59
6.3 Slutsatser och tolkning av resultaten	65
Referenser	68
Bilagor.....	69
Bilaga 1. Uppföljning av rektorers deltagande i Läslyftet läsåret 2015/16.....	70
Bilaga 2: Uppföljning av handledares deltagande i Läslyftet 2015/16.....	73
Bilaga 3. Uppföljning av lärares deltagande i Läslyftet läsåret 2015/16.....	79

Förord

Föreliggande rapport är den sjunde i en serie rapporter som presenterats inom ramen för den nationella utvärderingen av Läslyftet. Utvärderingen, som genomförs på uppdrag av Skolverket, undersöker avtryck och effekter av Läslyftet på bl.a. kollegialt lärande och lärarnas undervisning för språk-, läs- och skrivutveckling. Utvärderingen genomförs av en grupp forskare vid Centrum för utvärderingsforskning (UCER), Umeå universitet, tillsammans med forskare vid Göteborgs, Karlstads och Oslo universitet.

I rapporten redovisas en analys av kvarstående effekter av Läslyftet ett och ett halvt år efter deltagande. Underlaget för rapporten är framförallt sex elektroniska enkäter som besvarats av rektorer, handledare och lärare i grundskolan som deltog i Läslyftet läsåret 2015/16. De första tre enkäterna besvarades under våren 2016 och de tre uppföljningsenkäterna besvarades hösten 2017. Målgruppernas erfarenheter av Läslyftet läsåret 2015/16 har presenterades i en tidigare rapport (Carlbaum, Andersson & Hanberger, 2016). Även föreliggande rapport har utarbetats av Sara Carlbaum, Eva Andersson och Anders Hanberger.

Rapporten kommer att, tillsammans med resultat från tidigare och kommande rapporter, ligga till grund för en slutrapport som är planerad att presenteras i juni 2019. Har du synpunkter på rapporten går det bra att mejla dem till undertecknad. Kort information om utvärderingen finns på UCER:s hemsida där också rapporten och tidigare rapporter kan laddas ner:

<http://www.edusci.umu.se/forskning/utvardering/pagaende-forskningsprojekt---utvardering/>

Umeå, september 2018

Anders Hanberger, anders.hanberger@umu.se

Projektledare för utvärderingen, UCER, Institutionen för tillämpad utbildningsvetenskap, Umeå universitet

1. Inledning

Detta är den sjunde rapporten i en serie rapporter som presenteras från den nationella utvärderingen av Läslyftet. I delrapport 2 har vi redovisat huvudmäns, rektorers, handledares och lärares¹ erfarenheter av Läslyftet i grundskolan under deltagandet läsåret 2015/16 (Carlbaum, Andersson & Hanberger, 2016). Den rapporten hade fokus på målgruppernas erfarenheter av hur Läslyftet genomfördes på skolorna och kortsiktiga effekter på kollegialt lärande, samarbete, undervisning och elevers språk-, läs- och skrivförmågor. I föreliggande rapport redovisas och analyseras tre målgruppers, rektorers, handledares och lärares, erfarenheter av kvarstående effekter av Läslyftet ett och ett halvt år efter att de deltagit i Läslyftet med statsbidrag läsåret 2015/16. Det är alltså samma målgrupper, förutom huvudmännen, och samma urval inom dessa målgrupper, som studeras på nytt. Uppföljning av huvudmännens erfarenheter av kvarstående effekter kommer att göras i en kommande enkät och då omfatta samtliga skolformer.

Syftet med rapporten är att undersöka kvarstående effekter av Läslyftet hösten 2017 på kollegialt lärande, samarbete, undervisning, elevers språk-, läs- och skrivförmågor och undervisnings- och fortbildningskulturen.

Ytterst syftar Läslyftet till att förbättra alla elevers språk-, läs- och skrivförmågor och skolresultat. Hur Läslyftet är tänkt att bidra till förbättrade skolresultat kan beskrivas i en tänkt effektkedja: Om handledare utbildas och handleder lärare genom minst två moduler för språk-, läs- och skrivutveckling förväntas lärarnas (a) *kompetens i språk-, läs- och skrivdidaktik* att öka och likaså (b) *kollegialt samarbete och lärande* kring språk-, läs- och skrivutveckling. Språkmedvetna och samarbetsinriktade lärare förväntas (c) *utveckla ett kvalitativt bättre språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt* i alla ämnen vilket i sin tur antas (d) *förbättra alla elevers läs- och skrivförmågor och lärande* och deras (e) *skolresultat*. Läslyftets aktiviteter syftar därmed till att utveckla undervisningskulturen och fortbildningskulturen samt det systematiska kvalitetsarbetet (Carlbaum m.fl., 2015; Skolverket, 2014; Utbildningsdepartementet, 2013). I denna uppföljningsrapport undersöker vi vad målgrupperna säger om Läslyftets kvarstående effekter på a-c och på undervisnings- och fortbildningskulturen samt det systematiska kvalitetsarbetet. Vi söker också efter andra effekter och konsekvenser av Läslyftet som vi kunnat upptäcka i materialet, samt förklaringar till effekter. Som framgår av utvärderingens övergripande syfte och frågor (bilaga 1) kommer utvärderingen inte att undersöka effekter på elevers skolresultat utan enbart lärares och rektorers bedömningar av effekter på elevers läs- och skrivutveckling och lärande.

Begreppet "effekter" används i rapporten för förändringar och påverkan som kan kopplas till Läslyftet och syftar inte på kausala samband. En effekt av Läslyftet kan t.ex. vara att lärarna säger att de upplever att deras insikter om språkets betydelse i alla ämnen ökat, att deras engagemang för att främja läsförmågan ökat eller att de i högre grad än tidigare

¹ I rapporten används genomgående beteckningen "lärare" för alla som deltar i Läslyftet och inte är handledare. Även skolbibliotekarier räknas som lärare.

planerar undervisningen tillsammans med sina kollegor. Andra effekter som kan framträda är t.ex. att huvudmän och rektorer uppger att de utbildat fler handledare än vad som täcks av statsbidraget (spinn-off effekt) eller att Läslyftet inneburit att annan utveckling av undervisningen har fått stå tillbaka (undanträngningseffekt). Effekter som vi identifierat under läsåret 2015/16, utifrån målgruppernas svar, benämns i rapporten effekter under genomförandet och på kort sikt. Kvarstående effekter är effekter som finns kvar efter att ha deltagit i Läslyftet. I rapporten undersöks kvarstående effekter hösten 2017 som är ett och ett halvt år efter deltagandet.

När uttrycket "fortsätta arbeta med Läslyftet" används i rapporten avses att handledare och/eller lärare fortsätter arbeta med Läslyftet i enlighet med fortbildningsmodellen eller friare på egen hand, individuellt eller tillsammans med kollegor. Friare användning kan t.ex. vara att lärare och handledare arbetar med en modul i lågsammare takt eller med vissa delar. Friare kan också innebära att en enskild lärare läser om och använder texter eller tips från en modul.

Begreppen "undervisningskultur" och "fortbildningskultur" används i rapporten i enlighet med hur Skolverket använder begreppen. En utvecklad undervisningskultur innebär, enligt Skolverket, att lärare kontinuerligt planerar mer tillsammans och systematiskt prövar, dokumenterar och utvärderar olika didaktiska strategier och undervisningsaktiviteter. En utvecklad fortbildningskultur innebär ett kollegialt lärande där grupper av lärare regelbundet tar sig an relevanta forskningsresultat, diskuterar dessa och utarbetar strategier för att omsätta lärdomarna i undervisningen. Därmed blir såväl undervisningen som fortbildningen en del av det systematiska kvalitetsarbetet (Skolverket 2014). Det betyder förenklat att en undervisningskultur kan kännetecknas av att lärare arbetar på egen hand eller att de planerar och utvecklar undervisningen tillsammans. Läslyftet syftar till att utveckla undervisningskulturen i kollektiv riktning. En fortbildningskultur kan inriktas mot enskilda lärares fortbildningsbehov eller utgå från skolenhetens fortbildningsbehov. Läslyftet verkar för en fortbildningskultur där skolornas fortbildningsbehov prioriteras.

1.1 Läslyftet läsåret 2015/16

Under 2015/16 kunde deltagarna i Läslyftet välja mellan 13 moduler och i utvärderingens första delrapport har dessa analyserats (Roe och Tengberg, 2016). Enligt uppgift från Skolverket deltog 7900 lärare på 940 skolenheter i Läslyftet under läsåret 2015/16, vilket innebär åtta lärare i genomsnitt per skolenhet. 143 skolenheter var fristående skolenheter (15%), dvs de hade enskilda huvudmän. Totalt deltog 266 huvudmän, varav 170 kommuner och 94 enskilda huvudmän. Statliga skolmyndigheterna, Sameskolstyrelsen och Specialpedagogiska skolmyndigheten deltog också.

1.2 Läsanvisning

Rapporten har strukturerats efter hur de tre målgrupperna erfarit och bedömt Läslyftets kvarstående effekter. I nästa kapitel redogörs för rapportens underlag, metoder och analyser. Därefter följer tre kapitel där rektorernas, handledarnas och lärarnas

erfarenheter av Läslyftet presenteras i nämnd ordning. I det avslutande kapitlet sammanfattas och jämförs målgruppernas bedömningar av kvarstående effekter och där dras slutsatser om vilka kvarstående effekter som målgrupperna och vi har kunnat se av Läslyftet på grundskolan efter deltagande läsåret 2015/16.

I bilaga 1 redovisas utvärderingens övergripande syfte och utvärderingsfrågor. I tre tabellbilagor redovisas de frågor som ställdes i uppföljningsenkäterna till målgrupperna och svaren i procent på enkätfrågor med fasta svarsalternativ.

2. Rapportens underlag och analyser

Rapporten bygger framförallt på de svar som respondenter från olika målgrupper i Läslyftet lämnat i två enkäter. Den första enkäten besvarades i slutet av Läslyftets genomförande (maj-juni 2016) och en uppföljande enkät ett och ett halvt år efter Läslyftets genomförande (december-januari 2017/18). Redogörelse för underlag och analyser avseende de första enkäterna, besvarade vårterminen 2016, finns att ta del av i delrapport 2 (Carlbaum, Andersson & Hanberger, 2016). I den här delrapporten beskrivs kort de uppföljande enkäter som använts och därefter hur svaren analyserats både fristående från tidigare svar men också i relation till tidigare svar från respondenterna. Rapporten bygger också på ett antal fördjupade intervjuer med lärare. Avslutningsvis beskrivs hur resultat från enkäterna och intervjuerna redovisas i rapporten.

2.1 Enkäter

I slutet av höstterminen 2017 skickades webbaserade enkäter ut till tre målgrupper, rektorer, handledare och lärare. Rektorer och handledare hade fyra veckor på sig för att besvara enkäten och fyra påminnelser skickades ut. På grund av låg svarsfrekvens från lärarna fick dessa fem arbetsveckor på sig att besvara enkäten och fem påminnelser skickades ut.

Enkäterna skickades ut till samma slumpmässiga urval bland alla som deltog i Läslyftet 2015/16 som gjordes för den första enkäten (se delrapport 2), dvs även de som inte besvarade den första enkäten fick möjlighet att besvara den uppföljande enkäten. Samtliga som svarade i uppföljningsenkäterna hade dock svarat i de första enkäterna. Vi nådde således ingen mer genom att inkludera de som inte svarade vid det första tillfället. Nedan redogör vi närmare för var och en av enkäterna.

2.1.1 Enkät till rektorer

Den första enkäten till rektorer skickades ut till ett slumpmässigt urval av rektorer vid 300 skolenheter och besvarades av 55% av dessa. Eftersom det idag är en stor omsättning av personer som innehar en skolledande funktion som rektor eller biträdande rektor valde vi att enbart skicka ut uppföljande enkäter till rektorer som fortfarande arbetade på samma skolenhet som under genomförandet av Läslyftet 2015/16. De uppföljande enkäterna till rektorer avser främst att utvärdera Läslyftets kvarstående effekter på skolnivå, och inte vad rektorerna personligen fått ut av Läslyftet. Vi bedömde att de rektorer som fortfarande arbetade kvar på samma skolenhet bäst kunde uttala sig om Läslyftets kvarstående effekter och vad Läslyftet har bidragit med. Samtidigt bedömde vi därför att varken rektorer som hösten 2017 arbetade på en annan skolenhet eller nya rektorer på de utvalda skolenheterna kunde bidra med den informationen. Nya rektorer har inte samma möjlighet att bedöma förändringar på skolan och i lärarnas undervisning, om inte dessa rekryterats internt, vilket vi inte hade möjlighet att ta reda på. Skolenheter med nya rektorer uteslöts således ur urvalet och den uppföljande enkäten skickades ut till 151 rektorer. Av dessa hörde två rektorer av sig för att meddela att de inte längre var rektorer på skolan och därmed inte hade svarat på enkäten.

99 rektorer besvarade uppföljningsenkäten vilket motsvarar en svarsfrekvens på 66 procent, vilket är en något högre svarsfrekvens än för den första enkäten (55%). 21 procent av de rektorer som svarade arbetade på friskolor och 77 procent på kommunala skolor (2 procent tillhörde annan kategori). Tre av 99 plockades bort för att de inte arbetade på samma skolenhet som under läsåret 2015/2016 och därför endast hade besvarat den första frågan som löd: "Arbetar du idag som rektor på samma skolenhet som under läsåret 2015/16?" (F1) Procenttalen i rapporten är beräknade på 96 svar.

En bortfallsanalys gjordes som visar att det är en något högre andel rektorer från fristående skolor som besvarade uppföljningsenkäten jämfört med andelen i urvalet (det var det också i den första enkäten). En tänkbar förklaring till bortfallet är att rektorer som inte varit så involverade i Läslyftet när det genomfördes 2015/16 och då inte besvarade den första enkäten kan vara mindre benägna att besvara uppföljningsenkäten. En annan tänkbar orsak är att de rektorer vars skolor inte, på ett eller annat sätt, har fortsatt att arbeta med Läslyftet inte har något intresse av att fylla i uppföljningsenkäten. Detta skulle kunna medföra att de resultat vi får från rektorernas svar är något mer positiva till Läslyftet än urvalet. Ser vi till hur de svarat på frågan om vilka fortbildnings- och utvecklingsområden som de prioriterar idag finns dock ingen tendens till att de skulle prioritera fortbildning kopplat till Läslyftet. Åtta av tio rektorer uppgav att de idag prioriterar andra fortbildnings- och utvecklingsområden mer än språk-, läs- och skrivutveckling. Endast knappt två av tio (18%) svarade att de behöver fortsatt stöd från Skolverket för att kunna arbeta vidare med Läslyftet vilket är 30% färre än som uppgav det i första enkäten. Dessa svar tyder inte på att de som besvarat uppföljningsenkäten är mer positiva till Läslyftet än de som besvarade den första enkäten. Det utesluter inte att rektorer som besvarade båda enkäterna är något mer positiva till Läslyftet än de som inte besvarat enkäterna.

Korrelationsanalyser har utförts mellan:

bakgrundsvariablerna:

- huvudman
- andel lärare som deltog i Läslyftet på skolenheten 2014/15 (F4 i den första enkäten)
- om lärarna planerade och genomförde undervisningen tillsammans innan Läslyftet (F14 i den första enkäten)
- om lärarna utformade undervisningen tillsammans med skolbibliotekarier innan Läslyftet (F14 i den första enkäten)

och effektvariablerna:

- elevers språk-, läs och skrivförmågor (F5 i uppföljningsenkäten)
- lärares engagemang, samtal och undervisningskulturen (F6 i uppföljningsenkäten)
- systematiska kvalitetsarbetet, fortbildningen mm (F8 i uppföljningsenkäten)

Utöver dessa korrelationsanalyser har korrelationer mellan vissa specifika frågor också testats, frågor som ansetts relevanta att undersöka för rektorerna.

2.1.2 Enkät till handledare

Uppföljningsenkäten skickades ut till de 296 slumpmässigt utvalda handledare som fick möjlighet att svara på den första enkäten. 170 besvarade uppföljningsenkäten vilket motsvarar en svarsfrekvens på 57 procent. Av bortfallet består 52 av handledare (41 procent av bortfallet) som inte har kunnat nå vilket t.ex. kan bero på att de hade bytt arbete eller var sjukskrivna alternativt att e-postadressen inte längre var aktiv eller hade en auto-reply funktion. Om dessa inte inkluderas i urvalet motsvarar det istället en svarsfrekvens på 70 procent. En handledare hörde också av sig och meddelade att denna inte deltagit i utbildningen och därför inte besvarat enkäten. Personen besvarade dock den första enkäten vilket tyder på att lärare/handledare kan vara oklara över vad de deltar i för kompetensutveckling och fortbildningsinsatser. Det är också möjligt att informationen om att det gäller en uppföljning från tidigare läsår inte har uppmärksamats och därmed uppfattas det som att de inte ska besvara något som de inte deltar i för tillfället.

En bortfallsanalys genomfördes som inte visade några större systematiska skillnader i svarsfrekvens mellan urvalet och de som svarade på uppföljningsenkäten, varken mellan handledare på kommunala respektive fristående skolor, i relation till om de deltagit som handledare med statsbidrag om 10 eller 20 procent eller i relation till hur länge de har arbetat som lärare. Det finns dock en något högre svarsfrekvens hos handledare som arbetat längre än 22 år och en lägre svarsfrekvens hos handledare som arbetat kortare tid mellan 4-9 år. Även om dessa bakgrundsvariabler inte synliggör någon systematisk skillnad i bortfallen så finns det en möjlighet att de som nu besvarade uppföljningsenkäten i högre grad är handledare som har fortsatt att arbeta som handledare med Läslyftet eller andra kompetensutvecklingsinsatser.

Korrelationsanalyser har utförts mellan:

bakgrundsvariablerna:

- huvudman
- handledarnas tidigare erfarenheter (F2 och F3 i den första enkäten)
- bedömning av handledarutbildningen (F5 i den första enkäten)
- om handledarna haft tillräckligt med tid (F7 i den första enkäten)
- vilken procents nedsättning i tjänst som handledarna hade
- handledarnas bedömning av tempot (F9 i den första enkäten)
- om handledarna handledde lärare på den egna eller andra skolor (F11 i den första enkäten)
- vad handledarna gjort i sin roll som handledare (F12 i den första enkäten)
- om rektor skapat goda förutsättningar (F56 i den första enkäten)
- om handledarna handlett samma eller andra lärare hösten 2017 (F7 i uppföljningsenkäten)
- sammantagen bedömning av Läslyftet (F63 i den första enkäten)

och *effektvariablerna*:

- om handledarna fortsatt att handleda efter läsåret 2015/16 (F1 och F2 i uppföljningsenkäten)
- om handledarna haft en roll som handledare utanför Läslyftet (F10 i uppföljningsenkäten)
- hur handledningen har sett ut för dem som fortsatt handleda hösten 2017 (F4-F8 i uppföljningsenkäten)
- Läslyftets bidrag till språk- och undervisningskulturen (F12 i uppföljningsenkäten)
- Läslyftets bidrag till handledarnas undervisningsplanering (F13 i uppföljningsenkäten)
- Läslyftets bidrag till handledarnas insikter mm. (F14 i uppföljningsenkäten)
- Läslyftets bidrag till handledarnas undervisning (F15 i uppföljningsenkäten)

Utöver dessa korrelationsanalyser har korrelationer mellan vissa specifika frågor också testats, frågor som ansetts relevanta att undersöka för handledarna.

2.1.3 Enkät till lärare

Uppföljningsenkäten skickades ut till 2087 lärare. Av dessa besvarade 638 lärare enkäten vilket motsvarar en svarsfrekvens på 31 procent. Av bortfallet består 439 av deltagare som inte har kunnat nås (30 procent av bortfallet). Det kan bero på att e-postadresserna inte längre är aktuella på grund av att läraren t.ex. bytt jobb eller var sjukskriven, tjänstledig eller föräldraledig. 14 lärare hörde också av sig och meddelade att de inte besvarat uppföljningsenkäten eftersom de inte längre arbetade som lärare eller inte hade deltagit i Läslyftet. Om dessa 439 plus 14 inte inkluderas i urvalet motsvarar det istället en svarsfrekvens på 39 procent. Samtliga 638 lärare svarade på båda enkäterna vilket utgör 62 procent av de (1032) lärare som svarade på den första enkäten.

Ett antal lärare hörde också av sig och uppgav att de inte hade deltagit i Läslyftet trots att de hade besvarat den första enkäten. Det är möjligt att dessa inte uppfattade att det avsåg en uppföljningsenkät och att de därmed inte behövde "delta" i Läslyftet för tillfället för att besvara enkäten. Det kan också vara så att lärarna inte kommer ihåg vilken kompetensutveckling eller fortbildning som de själva deltagit i, exempelvis sker det sammanblandningar med andra "lyft" så som Lärarlyftet. Ett fåtal lärare menade att de redan hade besvarat enkäten trots att inget registrerat svar fanns att tillgå. Det kan bero på att de antingen har besvarat någon annan undersökning om Läslyftet nyligen, eller en enkät om något annat lyft, eller att de påbörjat att svara på enkäten men inte "skickat in" denna.

Jämfört med andelen i urvalet visar bortfallsanalysen av uppföljningsenkäten att lärare på friskolor svarade i något högre grad (34%) än lärare på kommunala skolor (30%). Detta mönster skiljer sig från tidigare enkät då det istället var en högre andel lärare från kommunala skolor som besvarade enkäten. Lärare på skolor med en hög andel elever med utländsk bakgrund (över 50%) svarade i lägre grad (22%) än andra lärare. Däremot finns ingen skillnad avseende lärare som arbetar på skolor med elever som har föräldrar med högre eller lägre utbildningsnivå. Lärare som uppgavs (av huvudmannen) vara lärare i årkurs 7-9 svarade i något högre grad (35%) än lärare i andra årskurser. Lärare i svenska som andraspråk, svenska och samhällsorienterande ämnen svarade i högre grad än lärare i matematik, engelska eller praktiskt-estetiska ämnen. Det är dock svårt att veta hur

huvudmännen resonerade när de angav ämne för sina lärare i rekvisitionen till Skolverket. Vissa fyllde i en mängd ämnen och andra inga alls. Dessutom är det få i vissa ämneskategorier som gör att enskilda svar utgör stora procentuella skillnader. Det finns inget som tyder på att de som besvarat uppföljningsenkäten är mer positiva till Läslyftet än de som besvarade den första enkäten vilket inte utesluter att lärarna som besvarade båda enkäterna är något mer positiva till Läslyftet än de som inte besvarade enkäterna.

Korrelationsanalyser har utförts mellan:

bakgrundsvariablerna:

- huvudman
- årskurser
- lärarnas motivation till att påbörja Läslyftet (F5 i den första enkäten)
- om lärarna före Läslyftet hade deltagit i någon sammanhållen fortbildning om fler än fyra träffar i språk-, läs- och/eller skrivutveckling (F3a i den första enkäten)
- andel lärare på skolan som deltog i Läslyftet (F7 i den första enkäten)
- handledarnas agerande under Läslyftet (F15 i den första enkäten)
- rektors agerande under Läslyftet (F16 i den första enkäten)
- lärarnas sammantagna bedömning av Läslyftet (F30 i den första enkäten)

och effektvariablerna:

- om lärarna fortsatt med Läslyftet läsåret 2016/17 (F3 i uppföljningsenkäten)
- om lärarna fortsatt med Läslyftet hösten 2017 (F4 i uppföljningsenkäten)
- Läslyftets bidrag till undervisnings- och fortbildningskulturen på skolan (F12 och F15 i uppföljningsenkäten)
- Läslyftets bidrag till lärarnas insikter, engagemang etc. (F13 i uppföljningsenkäten)
- Läslyftets bidrag till lärarnas undervisning (F14 i uppföljningsenkäten)
- Läslyftets bidrag till elevernas intresse och aktiviteter i relation till språk (F16 i uppföljningsenkäten)
- Läslyftets bidrag till elevernas språkutveckling (F17 i uppföljningsenkäten)

Utöver dessa korrelationsanalyser har korrelationer mellan vissa specifika frågor också testats, frågor som ansetts relevanta att undersöka för lärarna.

2.2 Analys av enkätsvaren

För att beskriva, förstå och förklara kvarstående effekter, uteblivna effekter och skillnader mellan grupper med olika förutsättningar har vi för det första analyserat svaren i uppföljningsenkäten genom korrelationsanalys/korstabulering med olika bakgrundsvariabler och frågor från både de första enkäterna och uppföljningsenkäterna. Vi har då använt oss av Pearsons Chi2-test där gränsvärdet $p < 0,05$ används för statistiskt signifikanta resultat. I rapporten redovisas endast skillnader som faller inom ramen för gränsvärdet. Vid 2x2-tabeller har Cramers V använts för att testa signifikanta skillnader. Om inga signifikanta skillnader uppmäts redovisas alltså inte dessa resultat i rapporten.

Genom att använda oss av två tidpunkter, dels under/i slutet av Läslyftets genomförande och dels ett och ett halvt år efter att Läslyftet avslutats officiellt med statsbidrag, har vi kunnat jämföra svaren på samma och liknande frågor. Vi har jämfört svaren från rektorer, handledare och lärare som svarat på båda enkäterna. Svaren vid den första tidpunkten i maj 2016 tolkas som kortsiktiga effekter som gäller under själva genomförandet av Läslyftet. Svaren vid den andra tidpunkten december 2017 avser att mäta kvarstående effekter. Svaren mellan de två tidpunkterna kan antingen visa på att effekterna har avtagit vid tidpunkt två, dvs Läslyftet kan ha bidragit till en förändring under Läslyftets genomförande men att denna förändring/effekt har minskat. Effekterna kan också ha ökat vid tidpunkt två, dvs Läslyftet kan ha bidragit till att målgrupperna nu ser mer förändringar än vad de såg i den första enkäten.

Vi har anpassat flera av frågorna som ställdes i den första enkäten så att de blir logiska och möjliga att besvara efter ett och ett halvt år. Det är då inte möjligt att signifikanspröva svaren utan här har vi tolkat om svaren tyder på en ökad, oförändrad eller minskad effekt av Läslyftet. I rapporten redovisas och tolkas svaren på alla frågor och i de fall frågorna är identiskt ställda och om förändringarna på dessa frågor är signifikant redovisas detta. Förändringsanalyserna har fokuserat på förändringar i "ja-svaren" och svaren av typen "i stor utsträckning". Därför har vi ställt dessa svar mot alla andra svarsalternativ. Exempelvis har "Ja-svar" kodats som 1 och övriga svar ("Nej", "Vet ej") har kodats som 2. För att kontrollera signifikansen på frågor som formulerats lika i båda enkäterna har vi genomfört korrelationsanalyser/ korstabulering. Vi har använt oss av McNemars test för att undersöka om respondenternas svar vid den första tidpunkten i maj 2016 förändrats till nästa tidpunkt. Gränsvärdet $p < 0,05$ har använts för statistiskt signifikanta resultat. Förändringarna i svaren har oftast inte varit så stora att några signifikanta skillnader uppmätts. Det hade också varit osannolikt att förvänta sig att förändringarna i svaren på samma frågor skulle vara väldigt stora efter ett och ett halvt år (se också hur vi tolkat svaren på dessa frågor i det avslutande avsnittet).

2.2.1 Kommentarer till statistiska analyser och tolkningar

Bakgrundsvariablerna har i första hand använts för att söka signifikanta skillnader i svar i relation till olika effektvariabler. För varje målgrupp har vi kontrollerat för olika bakgrundsvariabler eftersom det är olika bakgrundsvariabler som är relevanta för olika målgrupper.

De som i den första enkäten svarade att de tyckte att Läslyftet var mycket bra bedömde också att Läslyftet hade störst effekter under genomförandet. Det kan inte avgöras om det är de upplevda effekterna som bidragit till en större nöjdhet eller om de som är positivare till Läslyftet sett större effekter. De faktorer som varit signifikanta i relation till den aktuella effekten har tolkats som att dessa faktorer bidragit till effekterna, men inte i en kausal mening. Som klargjordes i inledningen av rapporten använder vi inte begreppet effekt i kausal mening, dvs. att samma orsak (eller bakgrundsfaktor) alltid producerar samma *effekt*, och att samma *effekt* endast uppstår av denna orsak. Eftersom lärare arbetat med olika moduler, att organiseringen av läslyftsgrupper och handledares stöd sett olika ut har Läslyftet som insats genomförts på en rad olika sätt. Det innebär samtidigt att olika faktorer kan bidra till att förklara kvarstående effekter på olika skolenheter och i

olika läslyftsgrupper. Det finns också fler faktorer än de som undersökts som kan ha bidragit till effekterna.

2.3 Intervjuer

I samband med att uppföljningsenkäten till lärarna skulle börja konstrueras, i mars-april 2017, genomfördes också nio intervjuer med lärare som deltagit i Läslyftet 2015/16. Avsikten var att få en bild av vad lärarna skulle kunna tänkas svara i enkäten. De nio lärarna kom från skolor med olika förutsättningar (huvudman, storlek, föräldrars utbildningsnivå och andel elever med utländsk bakgrund) och från olika delar av landet. En fråga som alla fick var: "Om du skulle säga en sak som du direkt kommer att tänka på när det gäller Läslyftet, vad skulle du då säga?"

2.4 Resultatredovisning av enkäter och intervjuer

I rapporten beskriver vi hur olika målgrupper arbetar med Läslyftet efter ett och ett halvt år. För rektorers del innebär det att lärarna, med eller utan handledare, ges möjlighet till någon form av kollegial tillämpning (A, B, C och D enligt Läslyftets fortbildningsmodell med två moduler per termin eller friare). För handledare och lärare kan det också innebära att man fortsätter att arbeta individuellt med läslyftsmaterialet för sin fortbildning eller att de, i sin undervisning, fortsätter att använda de undervisningsaktiviteter som ingår i läslyftsmaterialet.

Till hjälp vid läsningen av rapporten bifogas tabeller där rektorernas, handledarnas och lärarnas svar på enkätfrågorna redovisas i procent (se bilaga 2, 3, 4). I de fall svar finns från den första enkäten har de redovisats inom parentes. Vi kommer inte att redovisa samtliga svar i texten utan koncentrerar oss på de svar som vi anser mest intressanta i relation till undersökningens syften. Ofta handlar det om att vi tar upp den andel som använt svarsalternativet "i stor utsträckning", men i något fall är det minst lika intressant att redovisa de som svarat att de "inte alls" håller med om, eller har gjort, det som frågan avser.

I enkäterna finns också ett antal öppna svarsfält där målgrupperna kunde ange egna synpunkter och kommentarer. Svaren i de öppna svarsfälten i enkäterna används som exempel för att illustrera, fördjupa och förtydliga vissa resonemang och ge en rikare bild av de teman som enkätfrågorna sökt svar på. De används också för att belysa *andra* kvarstående effekter som enkätfrågorna inte har berört och frågor som bättre kan fångas med respondenternas egna svar än slutna svarsalternativ. Utsagor från rektorer, handledare och lärare har i dessa frågor analyserats utifrån en kvalitativ innehållsanalys där olika kategoriseringar gjorts av t.ex. kvarstående effekter på förändrad undervisning. Citat från intervjuerna används på samma sätt som svaren från enkäternas öppna frågor.

3. Rektorerne om kvarstående effekter

Rektorernas roll i Läslyftet är främst att skapa goda förutsättningar för att genomföra Läslyftet på skolenheten och att vara ett stöd för handledare och lärare, samt att följa upp Läslyftets genomförande. Efter att Läslyftet med statsbidrag avslutats på skolenheten kan rektorerna fortsätta stödja Läslyftet på något sätt alternativt prioritera annat fortbildningsarbete. Rektorerna har inte något formellt ansvar att skapa förutsättningar för att Läslyftet ska fortsätta, men de har ett fortlöpande ansvar att främja språk-, läs- och skrivutveckling som en del av rektors generella uppdrag som pedagogisk ledare. Om rektorer som deltagit i Läslyftet fortsätter att skapa goda förutsättningar så att handledare och lärare kan fortsätta arbeta kollegialt med Läslyftet kan det ses som en kvarstående effekt av Läslyftet på skolenheten. Andra kvarstående effekter på skolenheten, som undersöks i detta kapitel, är rektorernas bedömningar av effekter på lärares samarbete och undervisningskulturen, på elevers språk-, läs- och skrivförmågor och på fortbildningskulturen.

I kapitlet redovisas och tolkas grundskolerektorernas svar på frågor i uppföljningsenkäten som de besvarade ett och ett halvt år efter deltagandet i Läslyftet läsåret 2015/16. Uppföljningsenkäten skickades till alla rektorer som fortfarande arbetade på samma skolenhet höstterminen 2017 (151 rektorer). Nedan analyseras svaren från de 96 rektorer som besvarade enkätens frågor om Läslyftet. Alla dessa hade också besvarat den första enkäten.

Först redovisas vad rektorerna gjort i sin roll som rektor i Läslyftet under höstterminen 2017. Detta jämförs med vad de gjorde under genomförandet 2015/16. Därefter undersöks vilka kvarstående effekter som framträder av Läslyftet ett och ett halvt år efter genomförandet. Rektorerna fick också svara på vilka behov de har av fortsatt stöd från Skolverket och om, och i så fall vilka, andra fortbildnings- och utvecklingsområden än språk-, läs- och skrivutveckling som prioriteras på skolenheten idag. Dessutom redovisas rektorernas svar på två öppna frågor, en om deras erfarenheter av att arbeta med Läslyftet utan statsbidrag och en om "övriga synpunkter på Läslyftet" Kapitlet avslutas med en sammanfattning av kvarstående effekter.

3.1 Vad rektorerna gjort för Läslyftets fortsättning

Hur rektorerna väljer att använda fortbildningstiden och vad de gör i sin roll som rektor påverkar om och hur Läslyftet kan fortsätta på skolenheterna. I vilken utsträckning har Läslyftet fortsatt på de skolor som deltog läsåret 2015/16? Två likalydande frågor ställdes om rektors roll i Läslyftet i den första enkäten och i uppföljningsenkäten. Under höstterminen 2017 svarade nio av tio (90%) att de "betonat betydelsen av elevers språk-, läs- och skrivutveckling i alla ämnen" vilket är något färre (5% färre) än under genomförandet läsåret 2015/16. I uppföljningsenkäten svarade drygt åtta av tio (84%) att de "följt upp elevernas språk-, läs- och skrivutveckling" i sin roll som rektor i Läslyftet vilket är något fler (11% fler, signifikant) jämfört med hur de svarade under genomförandet.

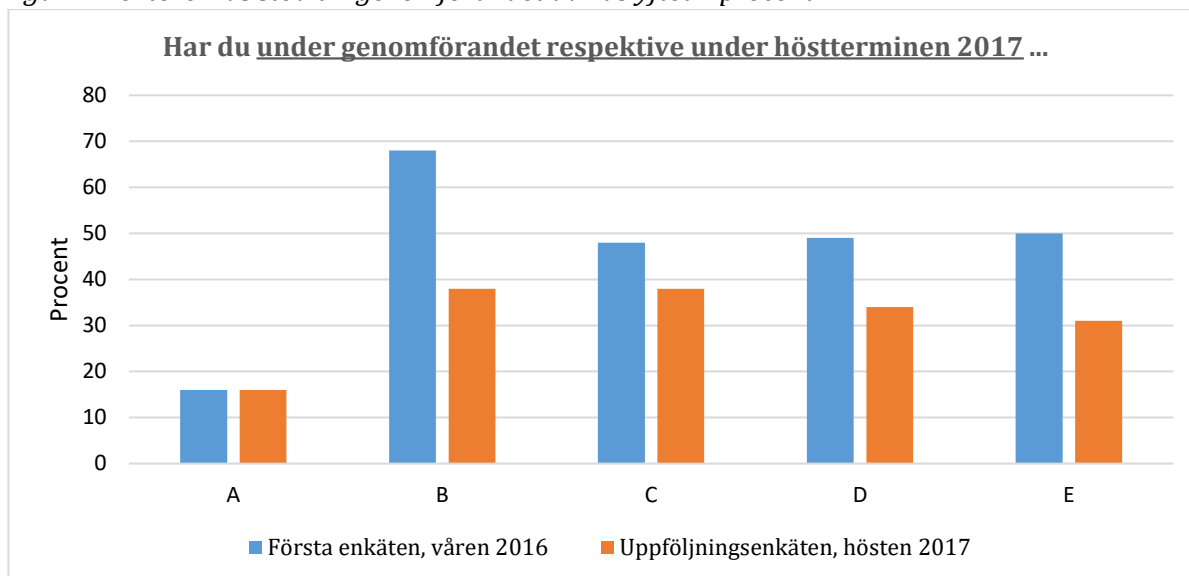
Det framgår inte om rektorerna gjort någon specifik uppföljning av Läslyftets effekter på eleverna. Några nya frågor ställdes också i uppföljningsenkäten om vad rektor gjort i sin roll som rektor under höstterminen 2017 (F2). Nio av tio (92%) rektorer svarade "ja" på att de "uppmanat lärare att använda undervisningsmetoder i språk-, läs- och skrivutveckling som vilar på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet". Skolbibliotekarierna är tänkta att ha en viktig roll i Läslyftet² och drygt sex av tio (63%) rektorer svarade att de "främjat skolbibliotekarier och lärares samarbete".

Sju av tio rektorer (70%) svarade att Läslyftet "i stor utsträckning" bidragit till att de idag "prioriterar språk-, läs- och skrivutveckling i sitt pedagogiska ledarskap". Svaren tyder på att rektorerna fortsatt att främja språk-, läs- och skrivutvecklingsarbete. Sex av tio (59%) uppgav att de hade uppmanat lärare att använda Läslyftets material, men när vi undersöker vad de faktiskt gjort för att underlätta Läslyftets fortsättning är de konkreta insatserna mindre och framförallt mindre än vad de avsåg att göra när de genomförde Läslyftet 2015/16.

I den första enkäten frågade vi rektorer om de avsåg att fortsätta möjliggöra och stödja Läslyftet på olika sätt efter deltagandet läsåret 2015/16. I uppföljningsenkäten frågade vi sedan om de under höstterminen 2017 gjort det som de hade för avsikt att göra (F3). Knappt två av tio rektorer (16%) svarade "ja" på att de under höstterminen 2017 "Möjliggjort för lärare att arbeta med en modul per termin med A, B, C, D i samtliga åtta delar". Det är samma andel som avsåg göra det 2015/16. Mellan tre till fyra av tio rektorer har "Möjliggjort för lärare att arbeta med Läslyftet, men tidsmässigt och innehållsligt friare" (38%), "Utsett handledare (befintliga eller nya)" (38%), "Gett tid för handledare" (34%) och "Schemalagt mötestid för lärare att arbeta med modulerna" (31%). Jämförs dessa svar med vad de avsåg att göra 2015/16 är det en klart lägre andel rektorer som gjort detta under höstterminen 2017 (mellan 9 till 29% lägre) än vad de hade tänkt sig under genomförandet av Läslyftet.

² Skolbibliotekariernas roll i Läslyftet och de önskade effekterna av deras medverkan uttrycker Skolverket i form av en så kallad verksamhetslogik. Bland annat ska skolbibliotekarierna få "ökade insikter om sin betydelse för elevernas lärande och läsintresse" och få "erfarenheter av samverkan med lärare i planering av undervisningen". Övriga målgrupper förväntas också få ett mervärde av deras medverkan, främst lärare. Skolbibliotekariernas medverkan förväntas leda till fortsatt samverkan med lärare och en kontinuerlig dialog dem emellan och likaså att undervisningen stärks avseende "användandet av skönlitteratur och sakprosa", "informationssökning och källkritik", samt "läsfrämjande aktiviteter". Rektorerna förväntas bl.a. få ökad kunskap om hur de kan skapa förutsättningar för samverkan mellan skolbibliotekarier och lärare. (*Verksamhetslogik skolbibliotekarier i Läslyftet*, 2017-11-06).

Figur 1. Rektorernas stöd till genomförandet av Läslyftet. I procent.

Antal svarande (siffrorna inom parentes avser den första enkäten): A:93 (92), B:93 (92), C:93 (92), D:93 (91), E:90 (91),

- A. Möjliggjort för lärare att arbeta med en modul per termin med A, B, C, D i samtliga åtta delar
- B. Möjliggjort för lärare att arbeta med Läslyftet, men tidsmässigt och innehållsligt friare (signifikant)
- C. Utsett handledare (befintliga eller nya)
- D. Gett tid för handledare (signifikant)
- E. Schemalagt mötestid för lärare att arbeta med modulerna³ (ej signifikansprövat)

Cirka tre av tio rektorer har under höstterminen 2017 också informerat sig om "Vilka nya språk-, läs- och skrivutvecklingsmoduler som finns på Skolverkets lärportal" (32%) och om "Innehållet i någon/några språk-, läs- och skrivutvecklingsmoduler" (28%). Dock har en betydligt högre andel, två av tre (67%), rektorer informerat sig om "Vilka andra utvecklingsområden med moduler det finns på Skolverkets lärportal". Till detta kan läggas att drygt åtta av tio (82%) rektorer svarade "Ja" på frågan "Prioriteras andra fortbildnings- och utvecklingsbehov mer än språk-, läs- och skrivutveckling på din skolenhet idag?"

Sammanfattningsvis tyder rektorernas svar på att de flesta rektorer fortsatt att betona betydelsen av språk-, läs- och skrivutveckling och att Läslyftet har bidragit till att rektorer prioriterar språk-, läs- och skrivutveckling i sitt pedagogiska ledarskap. Men få rektorer har möjliggjort för handledare och lärare att kunna fortsätta med Läslyftet enligt fortbildningsmodellen. Något fler rektorer har skapat förutsättningar för en friare fortsättning av Läslyftet bl.a. genom att utse handledare. Hur mycket tid som rektorer avsatt för handledare och till schemalagd mötestid för lärare att arbeta med modulerna framgår inte. Resultaten visar också att rektorerna har visat större intresse för andra moduler än Läslyftets på Skolverkets lärportal hösten 2017 (F4) och de flesta rektorer prioriterar andra fortbildnings- och utvecklingsbehov hösten 2017 (F12).

³ I den första enkäten var svarsalternativ E uppdelat på två: "Schemalägga mötestid för att nu deltagande lärare fortsätter arbeta med modulerna" och "Schemalägga tid för nya lärare att arbeta med modulerna". Medelvärdet för dessa båda svar redovisas för den första enkäten.

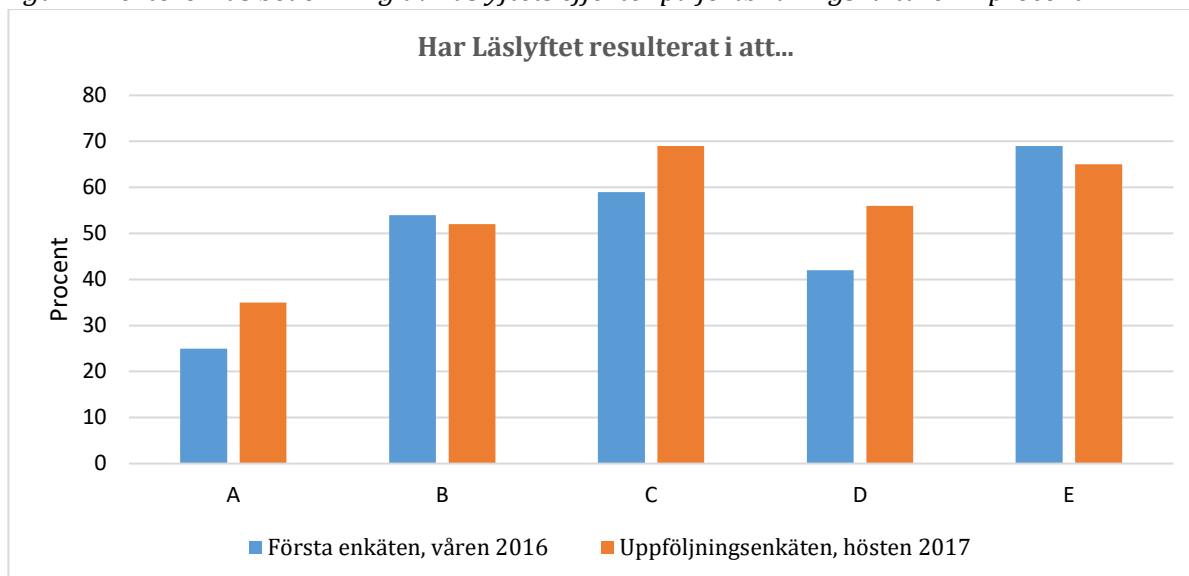
3.2 Kvarstående effekter på fortbildningskulturen

Vilka kvarstående effekter av Läslyftet har rektorerna kunnat se på fortbildningskulturen (F23 i den första enkäten resp. F8 i uppföljningsenkäten)? I båda enkäterna ställdes ett antal likalydande frågor om vad Läslyftet bidragit till. Rektorernas svar ger en sammansatt bild av de kvarstående effekterna på fortbildningskulturen. Drygt var tredje rektor (35%) svarade att skolenheten tillsatt en ansvarig lärare för språk-, läs- och skrivutveckling. Nästan lika många (30%) angav att en sådan redan fanns. Det är fler rektorer som svarat att en ansvarig lärare tillsatts (10% fler) och något färre att en sådan redan fanns (2% färre) i uppföljningsenkäten jämfört med den första enkäten. Svaren kan tolkas som att några fler skolenheter tillsatt en ansvarig lärare efter deltagandet i Läslyftet 2015/16.

På frågan om "Språk-, läs- och skrivutveckling har integrerats i det systematiska kvalitetsarbetet" svarade drygt hälften (52%) av rektorerna "ja" (2% färre än i första enkäten) och tre av tio (32%) att det redan ingick vilket är något fler (9% fler) än i första enkäten. Svaren tyder på en kvarstående effekt av Läslyftet på det systematiska kvalitetsarbetet, men varför fler rektorer svarat att språk-, läs- och skrivutveckling redan integrerats i det systematiska kvalitetsarbetet är svårare att förstå. En möjlig förklaring kan vara att en del rektorer som svarade "nej" på frågan i första enkäten ett och ett halvt år senare bedömt att integreringen av språk-, läs- och skrivutveckling i det systematiska kvalitetsarbetet hade kommit längre innan Läslyftet än vad de uppgav under genomförandet.

Vidare svarade knappt sju av tio rektorer (69%) att en "fortbildningsmodell för kollegialt lärande har etablerats" vilket är något fler (10% fler) än i första enkäten. Drygt hälften (56%) av rektorerna angav att "Kollegiala samtal har införts i fortbildningspolicy/plan" vilket är fler än de som svarade så i första enkäten (14% fler). Två av tre rektorer (65%) svarade "ja" på frågan om "Fortbildningen har inriktats mot gemensam kunskap och förhållningssätt" vilket är något färre (4% färre) än i första enkäten.

Figur 2. Rektorernas bedömning av Läslyftets effekter på fortbildningskulturen. I procent.

Antal svarande (siffrorna inom parentes avser den första enkäten): A:94 (93), B:93 (93), C:94 (93), D:93 (94), E:94 (94),

- A. Skolenheten har tillsatt ansvarig lärare för språk-, läs- och skrivutveckling
- B. Språk-, läs- och skrivutveckling har integrerats i det systematiska kvalitetsarbetet
- C. En fortbildningsmodell för kollegialt lärande har etablerats
- D. Kollegiala samtal har införts i fortbildningspolicy/plan
- E. Fortbildningen har inriktats mot gemensam kunskap och förhållningssätt

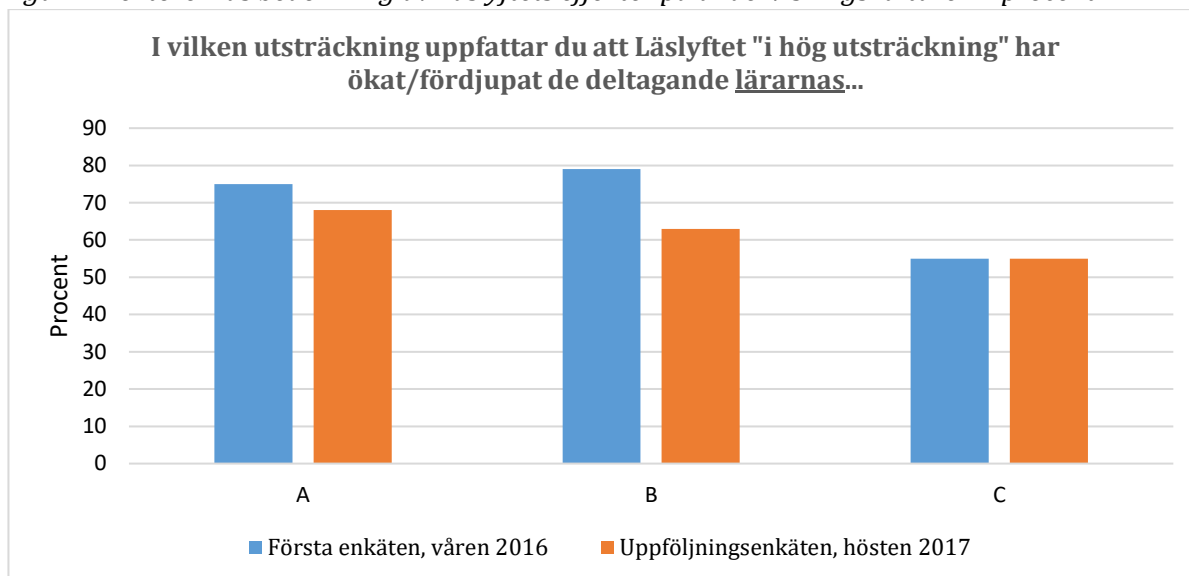
Rektorernas svar på frågor om fortbildningskulturen kan tyda på att skolenheterna vidtagit åtgärder efter deltagandet i Läslyftet och att fler svarat att en fortbildningsmodell etablerats i uppföljningsenkäten kan tolkas som att den börjat tillämpas allt mer.

Skolor där lärare innan Läslyftet i stor utsträckning planerade undervisningen tillsammans har, enligt rektorernas bedömning, också "i hög utsträckning" inriktat fortbildningen mot gemensamt kunskaps- och förhållningssätt.

3.3 Kvarstående effekter på undervisningskulturen

Vilka kvarstående effekter av Läslyftet framträder på undervisningskulturen? Rektorerna har ansvar för att leda det pedagogiska arbetet och följa upp hur det går och är bäst skickade att bedöma effekter av Läslyftet på undervisningskulturen för *hela* skolenheten. I kommande kapitel kommer handledares och lärares svar på denna fråga att redovisas och sammantaget kommer det att ge en mångsidig bild av kvarstående effekter på undervisningskulturen.

Figur 3. Rektorernas bedömning av Läslyftets effekter på undervisningskulturen. I procent.

Antal svarande (siffrorna inom parentes avser den första enkäten): A:94 (94), B:94 (94), C:94 (92)

- A. Engagemang för språk-, läs- och skrivutveckling i undervisningen
- B. Pedagogisk-didaktiska samtal om språk-, läs- och skrivutveckling (signifikant)
- C. Allmänna pedagogisk-didaktiska samtal

För att få svar på rektorernas bedömningar av kvarstående effekter på undervisningskulturen ställdes ett antal likalydande frågor i båda enkäterna. Huvudfrågan var "I vilken utsträckning uppfattar du att Läslyftet har ökat/fördjupat de deltagande lärarnas..." (F21 resp. F6) följt av fem delfrågor. Två av tre rektorer svarade att lärarna "i hög utsträckning" ökat/fördjupat sitt "Engagemang för språk-, läs- och skrivutveckling i undervisningen" (68%) och "Pedagogisk-didaktiska samtal om språk-, läs- och skrivutveckling" (63%). Det är en lägre andel än som svarade så i den första enkäten (4% respektive 16% lägre). På delfrågan om "Läslyftet ökat/fördjupat lärarnas "Allmänna didaktiska samtal" svarade drygt hälften (55%) i hög utsträckning" (som är samma andel som i första enkäten).

Därutöver svarade en av fyra rektorer att Läslyftet bidragit till att lärare "i hög utsträckning" ökat/fördjupat "Gemensam planering av undervisning som främjar elevernas språk-, läs- och skrivutveckling" (39%) och ökat/fördjupat "Gemensam planering av undervisning som främjar elevernas utveckling inom andra områden" (41%). Dessa två frågor ställdes bara i den andra enkäten.

Korrelationsanalyser visar att rektorer som bedömde att skolenheten innan Läslyftet "i stor utsträckning" kännetecknades av att lärare *planerade* undervisningen tillsammans också bedömde att Läslyftet "i hög utsträckning" har ökat/fördjupat de deltagande lärarnas pedagogisk-didaktiska samtal om språk-, läs- och skrivutveckling. Detsamma gäller om de i liten eller stor utsträckning *genomförde* undervisningen tillsammans innan Läslyftet.

Sammanfattningsvis visar resultaten att drygt två tredjedelar av rektorerna uppfattade en "stor" kvarstående effekt av Läslyftet på lärares "engagemang för språk-, läs- och skrivutveckling i undervisningen" och på "pedagogisk-didaktiska samtal" men betydligt färre, knappt fyra av tio erfor en sådan kvarstående effekt på lärares "gemensamma

undervisningsplanering”. Som frågorna var ställda i uppföljningsenkäten har rektorerna gjort en sammanfattande bedömning av effekterna av Läslyftet som omfattar såväl genomförandet som perioden efter till och med hösten 2017. Därmed har sannolikt den kvarstående effekten överskattats något.

3.4 Kvarstående effekter på eleverna

Drygt fyra av tio rektorer (43%) svarade i uppföljningsenkäten att Läslyftet ”i stor utsträckning” ”förbättrat elevernas språk-, läs- och skrivförmågor” och något färre (39%) svarade ”i liten utsträckning”. Vad rektorerna avser med ”i stor utsträckning” framgår inte. Två rektorer (3%) svarade ”inte alls och” knappt två av tio ”vet ej” (17%). När svaren jämförs med hur de svarade under genomförandet visar det att rektorerna ser en ökad effekt på eleverna efter ett och ett halvt år. De som svarade ”i stor utsträckning” har ökat med 15% och de som svarade ”i liten utsträckning” med 12%. Ökningen kan förklaras med att andelen rektorer som svarade ”vet ej” i första enkäten har minskat med 21%. Som redovisades tidigare har en större andel rektorer följt upp elevernas språk-, läs- och skrivförmågor hösten 2017 jämfört med under genomförandet. Om de specifikt följt upp Läslyftets effekter på eleverna har inte undersökts, men att försöka isolera effekten av Läslyftet från andra insatser är en svår uppgift. Svaren kan tolkas som att många rektorer var osäkra på om Läslyftet haft effekter på elevernas språk-, läs- och skrivutveckling under genomförandet men efter ett och ett halvt år var många inte längre det.

Korrelationsanalyser visar att rektorer på skolor där en stor andel lärare eller hälften av lärarna deltagit i Läslyftet oftare svarat att Läslyftet ”i stor utsträckning” förbättrat elevernas språk-, läs, och skrivförmågor.

3.5 Andra kvarstående effekter

3.5.1 Språkutveckling centralt i alla ämnen

Var tredje rektor svarade på en öppen fråga om andra kvarstående effekter och av svaren att döma är dessa övervägande positiva till Läslyftet. Flera av kommentarerna handlar om att läs- och skrivutvecklingen och kollegialt lärande har fått en central plats i alla ämnen vilket inte var fallet innan Läslyftet. Så här uttrycker sig några rektorer:

Läslyftet har bidragit till att vi använder ett språkutvecklande arbetssätt i alla ämnen

Det kollegiala lärandet har stärkts och även spridits till andra ämnen

Större samverkan mellan olika ämnen i läs och skriv och bearbetning av texter

Läslyftet har också lett till nya insikter, större medvetenhet och ett kvarstående ansvar för att utveckla elevernas språk-, läs- och skrivförmågor i alla ämnen:

Den stora kvarstående effekten är ökad insikt om språket och läsningens betydelse för elevernas lärande och utveckling, främst för pojkar.

Vi har ökat medvetenheten hos lärarna att språk-, läs- och skrivutvecklande arbetssätt är viktigt oavsett ämne man undervisar i och att det ligger i deras ansvar att utveckla dessa färdigheter hos eleverna

Det har gett en gemensam förståelse av uppdraget, vi pratar mer om hur undervisning går till. Kollegialt lärande, nya medarbetare introduceras i vårt arbetssätt. Vi har fortsatt att använda upplägget på våra gemensamma möten, riktat mot läs och skriv samt ma under detta läsår.

3.5.2 Kollegiala samarbeten och sammanhållningen har stärkts

Av citaten nedan framkommer också att det kollegiala samarbetet och sammanhållningen stärkts:

Stärkt det kollegiala samarbetet i alla möjliga sammanhang. Man vågar be om hjälp och lyfta sina dilemman på ett helt annat sätt än innan vi gick såväl matematik- och läsllyftet. Skolan har blivit mer enad, både i hur vi ser på lärande och kunskap och sammanhållningen och gemenskapen.

En större delgivning av varandras erfarenheter. Ett öppet kollegialt lärande på många plan.

När det gäller fortbildningskulturen har, som redovisats tidigare, Läsllyftet bidragit till en mer kollektiv fortbildningskultur vilket exemplifieras på detta sätt av två rektorer:

Etablerat en kollegial dela-kultur, mer samverkan inom och över skolgränser.

Det kollegiala arbetssättet som Läsllyftet har, används nu till årets fokusområden. Förra året kring dokumentation, i år till digitalisering. Förstelärarna och rektorer sampratar och därefter leder förstelärarna det kollegiala arbetet. Har fungerat mycket bra.

Det första citatet tolkas här som att en fortbildningskultur skapas genom kollegialt delande av erfarenheter och samverkan kring detta inom och utanför den egna skolan. I båda exemplen handlar det om en informell fortbildningskultur, inte om regelrätta fortbildningar.

3.5.3 Läsllyftet förstärker skolors fortbildningsarbete

Två förklaringar till Läsllyftets genomslag och effekter framkommer av följande citat:

Många av idéerna sammanföll med vårt eget tänk vilket har gjort att det fått stor genomslagskraft.

Skolverket har gjort ett jättebra jobb och hittat en form för fortbildningen som vi faktiskt kan bygga vidare på i andra sammanhang t.ex. digitaliseringen som vi nu har fokus på.

3.5.4 Förklaringar till nedprioritering av Läsllyftet

Som framkommit i tidigare rapporter har många uppfattat tempot i Läsllyftet som alltför högt vilket framgår av den första kommentaren. Den kommentaren och några andra kommentarer ger också förklaringar till varför inte Läsllyftet prioriteras längre:

Efter att ha gjort Läsllyftet fullt ut behövs "viloår". Den modell vi har arbetat fram fungerar utmärkt (att ha samma metoder som Läsllyftet men inte ha samma tempo).

Beslut om vi skall genomföra nya moduler just nu är ännu inte taget. Håller på med att utarbeta en ny verksamhetsplan (den förra byggde mycket på genomförandet av mattelyftet och läsllyftet) och vad som skall prioriteras är ännu inte klart.

Att vi inte arbetar med en modul just nu beror på att vi har behov att prioritera utredning, extra anpassningar och särskilt stöd. Vi kommer även att granskas i frågan om bedömning. Under våren

kommer vi även få rikta fokus mot att se till att vi har rätt kompetens i förhållande till förändringarna i LGR 11.

Svaren tyder på att Läslyftet inte fortsatt enligt utbildningsmodellen efter ett och ett halvt år bl.a. på grund av tempot, nya krav och sådant som fått stå tillbaka.

3.6 Erfarenheter av att arbeta med Läslyftet utan statsbidrag

Var fjärde rektor svarade också på en öppen fråga att de hade erfarenheter av att arbeta med Läslyftet utan statsbidrag. En av rektorerna framhåller att hen upplevt att många skolor bara deltagit i Läslyftet så länge som de fått statsbidrag men tycker att det är otillräckligt:

Det är ett alldeles för viktigt område för att bara jobbas med i ett läsår. Jag har ändå prioriterat detta och kört det i tre år, om än på halvfart de två senaste. Det är naturligtvis lokala förutsättningar men för att få effekt måste Läslyftet implementeras under flera år, dels p.g.a. att det tar olika lång tid för arbetsätt att tas emot från person till person och dels för att det är stor omsättning av personal.

Svaren på frågan handlar främst om varför de fortsatt efter att statsbidraget upphörde. Några framhåller vikten av att alla är med och behovet av att fortsätta i ett lägre tempo.

Hos oss har alla deltagit på något sätt i vårt arbete. Vi har inte haft statsbidrag för alla grupper. Jag tror att det faktum att alla deltagit bidragit till engagemang och möjlighet att bidra till språkutveckling i alla ämnen.

Ja, vi fick inte möjlighet att medverka i Skolverkets Läslyft 2016-2017. Då beslutade vi att köra själva med SO lärarna. Nästa år kör vi igång med resten av kollegiet.

Kommunen har fortsatt att bedriva läslyftet i egen regi med de två utbildade handledarna. Men man sänkte hastigheten för modulerna och genomför en modul från mitten på ht till mitten på vt.

Vi fortsatte arbetet med Läslyftet utan statsbidrag under ytterligare ett läsår. Vi hade samma struktur och upplägg som tidigare, men bekostade handledaren själva. Vi använde oss även av handledare från matematiklyftet.

Om en handledare gått handledarutbildningen och finns kvar på skolan som lärare och handledare så underlättar detta i arbetet med modulerna.

Vi hade två grupper utan statsbidrag i gång parallellt med det statsbidragsfinansierade. Alla skolans lärare deltog. Medförde att arbetsättet och det kollegiala lärandet känns etablerat

3.7 Behov av fortsatt stöd och prioriterad fortbildning

Knappt två av tio rektorer (18%) svarade att de behöver fortsatt stöd från Skolverket vilket är 31% färre än som svarade så under genomförandet. Flera möjliga förklaringar kan man finna i svaren på frågorna ovan inklusive svaren i öppna svarsfält. Under genomförandet tänkte många rektorer att de skulle fortsätta med Läslyftet men därefter har bl.a. nya utmaningar medfört ändrade prioriteringar. I enkäten frågade vi också, som redan redovisats, om andra utbildnings- och utvecklingsområden prioriteras mer än språk-, läs- och skrivutveckling. (På den frågan svarade åtta av tio (82%) att så var fallet.) I detta svar ligger också en förklaring till varför Läslyftet inte fortsatt eller inte fått samma uppbackning. Två av tre rektorer angav också vilka andra områden som de valt att prioritera. Vanligaste svaren var digitalisering, matematik och specialpedagogik.

3.8 Sammanfattning

Läslyftet har bidragit till att rektorer prioriterar språk-, läs- och skrivutveckling i sitt pedagogiska ledarskap. Men få rektorer har möjliggjort för handledare och lärare att kunna fortsätta med Läslyftet enligt fortbildningsmodellen. Något fler rektorer har skapat förutsättningar för en friare fortsättning av Läslyftet. Resultaten visar också att rektorerna prioriterar andra utvecklings- och fortbildningsområden mer än språk-, läs- och skrivutveckling och hade större intresse för andra moduler på Skolverkets lärportal ett och ett halvt år efter deltagande i Läslyftet.

En majoritet av rektorerna uppfattar en kvarstående effekt av Läslyftet på *lärares* engagemang för språk-, läs- och skrivutveckling i undervisningen och på pedagogisk-didaktiska samtal, men betydligt färre, knappt fyra av tio, på en kvarstående effekt på lärares gemensamma undervisningsplanering.

Läslyftet uppvisar också en kvarstående effekt på *fortbildningskulturen*. Svaren tyder på att några fler skolenheter tillsatt en ansvarig lärare för språk-, läs- och skrivutveckling efter deltagandet i Läslyftet 2015/16. Läslyftet har också haft en kvarstående effekt på det systematiska kvalitetsarbetet och på att förändra fortbildningen i kollektiv riktning.

Drygt fyra av tio rektorer svarade att Läslyftet "i stor utsträckning" förbättrat *elevernas språk-, läs- och skrivförmågor*. De som svarade "i stor utsträckning" har ökat med 13 procent och de som svarade "i liten utsträckning" med 8 procent. Ökningen är lika stor som minskningen i "vet ej-svaren". Skolor där en stor andel lärare eller hälften av lärarna deltagit i Läslyftet svarade oftare att Läslyftet "i stor utsträckning" förbättrat elevernas språk-, läs, och skrivförmågor.

4. Handledarna om kvarstående effekter

Handledarnas roll i Läslyftet innebar att de skulle stödja lärarna i det kollegiala lärandet. I det här kapitlet redogör vi för handledarnas svar på uppföljningsenkäten och kvarstående effekter för de som var handledare under läsåret 2015/16. Vi undersöker till exempel kvarstående effekter på fortbildnings- och undervisningskulturen som tar sig uttryck i om handledarna har en fortsatt roll som handledare efter läsåret 2015/16, hur detta i så fall har organiserats - dvs i vilken utsträckning och i vilken grad Läslyftet har fortsatt i enlighet med den fortbildningsmodell som Läslyftet inneburit - om de handlett samma eller andra lärare och om förutsättningarna har förändrats på något sätt. Vi undersöker också anledningar till varför handledarna inte har haft en fortsatt roll som handledare efter Läslyftet, dvs uteblivna effekter. Därefter undersöker vi kvarstående effekter som berör om Läslyftet enligt handledarna har förändrat en kollegial språk- och undervisningskultur på skolan samt förändringar avseende handledarnas fortbildning och samarbeten med kollegor. Kvarstående effekter för handledarna själva undersöks också genom deras uppfattningar om Läslyftet påverkat deras insikter, kunskaper och förmågor samt om de som en följd av Läslyftet idag har förändrat sin egen undervisning. Vi avslutar sedan med ett avsnitt om uteblivna effekter avseende ett etablerat kollegialt lärande för språk-, läs- och skrivutveckling. Vi inleder dock med en kort beskrivning av vilka handledarna är som svarade på uppföljningsenkäten.

Av de handledare som svarade på uppföljningsenkäten hade de allra flesta, nio av tio, 10 procents nedsättning i sin tjänst för sitt uppdrag som handledare läsåret 2015/16. Nio av tio tillhör också en offentlig huvudman medan fördelningen i erfarenhet från läraryrket fördelar sig mer jämt. Drygt åtta av tio har varit lärare antingen i 10 år eller mer medan knappt två av tio var mindre erfarna med 4-9 års erfarenhet när de inledde arbetet med Läslyftet läsåret 2015/16. Fler än nio av tio är behöriga lärare i svenska samt i annat ämne och nästan sex av tio är också behöriga lärare i svenska som andraspråk. Ungefär en av tio är speciallärare och något färre uppgav att de är specialpedagog medan nästan sju av tio är förstelärare.

4.1 Kvarstående effekter på fortbildningskulturen – handledarens fortsatta roll

Handledare som fortsätter ha en handledande roll efter Läslyftets genomförande kan ses som en kvarstående effekt på skolans fortbildningskultur. Genom att utbilda många handledare i Läslyftet är målet att dessa ska kunna fortsätta bedriva ett kollegialt utvecklingsarbete för språk-, läs- och skrivutveckling på sina egna eller på andra skolor. Handledarutbildningen har också, förutom att innefatta kunskaper om språk-, läs och skrivutveckling, innefattat kunskaper om handledning av en mer generell karaktär och handledarna skulle därmed kunna ses som en värdefull resurs i annat skolutvecklingsarbete som bygger på kollegialt lärande. En kvarstående effekt skulle således kunna vara att handledare får en fortsatt roll i kollegialt lärande vilket tolkas som en effekt på fortbildningskulturen.

Svaren från handledarna på uppföljningsenkäten tyder på att en sådan kvarstående effekt kan skönjas för en del av handledarna. En majoritet, två tredjedelar (66%) svarade att de fortsatte att vara handledare för lärare som arbetade med Läslyftets moduler även läsåret efter deras eget deltagande med statsbidrag, dvs läsåret 2016/17 (F1). Däremot sjunker andelen handledare som fortfarande har samma roll höstterminen 2017 (F2), dvs ett och ett halvt år efter Läslyftets genomförande, till att utgöra knappt tre av tio (28 %). I ett mer långsiktigt perspektiv finner vi inga generella mönster för vilka det är som fortsätter handleda. Däremot finner vi att de handledare som uppgav att de handledde lärare på sin egen skola, hade en rektor som i stor utsträckning skapade organisatoriska förutsättningar för genomförandet av Läslyftet och menade att det var viktigt att fortbildningsmodellens upplägg med A, B, C, D används för att upprätthålla ett långsiktigt kollegialt lärande i språk-, läs- och skrivutveckling i högre grad svarade att de fortsatt att handleda läsåret efter, dvs 2016/17.

Handledare har också fortsatt ha en roll som handledare inom andra områden än språk-, läs- och skrivutveckling. Sex av tio handledare uppgav att de varit handledare inom andra områden än Läslyftet efter läsåret 2015/16 (F9). För dessa handledare gäller det främst utvecklingsområden som ligger "utanför Lärportalen" och Skolverkets fortbildnings-satsningar i form av kollegialt lärande via moduler. Drygt sex av tio lärare (64%) uppgav det svarsalternativet medan knappt två av tio (18%) uppgav "både på och utanför Lärportalen" och 15 procent "andra områden på Lärportalen". När det gäller handledare som handlett inom andra områden än språk-, läs- och skrivutveckling finner vi att handledare som under genomförandet av Läslyftet läsåret 2015/16 handledde lärare från annan/andra skolor uppgett det i högre grad. Svaren tyder på att handledare som fungerat mer som en extern handledare i högre grad kan få en fortsatt mer generell roll som handledare än handledare som handlett lärare på sin egen skola.

I en öppen fråga om kvarstående förändringar av Läslyftet beskrev flera handledare hur Läslyftet påverkat deras egna arbetsuppgifter genom att de fått uppdrag som språk-, läs- och skrivutvecklare (hos huvudmannen eller skolan), handleder lärare på andra skolor, utbildar nya handledare och fungerar som handledare för sina egna kollegor eller numera arbetar som skolledare. Den kompetensutveckling i språk-, läs- och skrivutveckling, handledarskap och skolutveckling som handledarna har fått via Läslyftet kan därmed ses som en bidragande faktor till att handledare tilldelas och/eller söker sig till nya uppdrag som t.ex. skolledare eller språkutvecklare.

Men det finns också uteblivna effekter avseende handledarnas fortsatta roll som ett stöd för ett etablerat kollegialt lärande. De som inte har fungerat som handledare efter läsåret 2015/16 uppgav i en öppen fråga att anledningen till detta bland annat berodde på att skolledningen eller huvudmannen prioriterade andra utvecklingsområden och att Läslyftet inte "fortsatt" med utsagor som "Skolan valde att fokusera på andra områden. Betyg och bedömning..." och "Skolledningen satsade på annan kompetensutveckling". När andra områden prioriteras har dessa letts av andra handledare/ledare. Andra utsagor nämner att det inte har tillskjutits några resurser för handledning från huvudman eller skolledning efter statsbidraget och att Läslyftet därmed inte fortsatt. Även om Läslyftet formellt fortsatt, t.ex. på andra skolor, så sa handledare att huvudmännen istället valt att utbilda fler handledare.

Eftersom vi inte har genomfört fler moduler av Läslyftet på vår skola och det verkar som man utbildat nya, eller använt andra handledare i kommunen på de skolor som genomfört Läslyftet efter att vi gjorde det. Tokigt att inte använda oss som redan fanns tycker jag.

Enskilda handledare uppgav också att de inte haft utrymme i sin tjänst för detta, att de inte efterfrågats, att de varit föräldraledig, slutat som lärare eller fått andra uppgifter.

Sammanfattningsvis tyder svaren på att en relativt stor andel handledare fortsätter att handleda ett år efter Läslyftet och att detta ger en viss effekt på undervisnings- och fortbildningskulturen. En mindre andel fortsätter hösten 2017 vilket tyder på att de kvarstående effekterna minskar.

4.1.1 Etablering av fortbildningsmodellen – hur har handledning fortsatt?

En närliggande kvarstående effekt av Läslyftet på fortbildnings- och undervisningskultur är att fortbildningsmodellen för kollegialt lärande etableras på skolor och hos lärare. Att de utarbetade modulerna som finns fritt tillgängliga används av skolor och lärare för att fortsätta utveckla ett språkutvecklande arbetssätt genom kollegialt lärande, antingen för tidigare deltagande lärare eller för lärare som inte tidigare har deltagit i Läslyftet, kan också ses som en effekt på fortbildningskulturen. Fortbildningsmodellen och dess moduler kan dock användas på olika sätt och anpassas utifrån skolan och lärarnas behov. Som vi ska se av svaren tycks fortbildningsmodellen vara uppskattad då den följts i stor utsträckning när de arbetar med modulerna.

Nästan hälften (45%) av de handledare som uppgav att de hade fortsatt att handleda lärare utifrån Läslyftets moduler under höstterminen 2017 markerade att de arbetat med Samtal om text (F3). Därefter följer modulerna Läsa och skriva i alla ämnen (23%), Från vardagsspråk till ämnesspråk (19%) och Stimulera läsintresse (17%) medan enstaka handledare markerade andra moduler. En av handledarna förtydligade att de hade "repeterat" Samtal om text. Modulen Samtal om text fortsätter därmed ha en dominerande ställning när det gäller vilka moduler handledare och lärare arbetar med vilket kan tyda på att den uppfattas som en grundmodul som passar flera lärarkategorier och en modul som fungerar bra.

Trots att nästan hälften (47%) av handledarna som svarade på den första enkäten under Läslyftets genomförande uppgav att tempot i Läslyftet var för intensivt svarade hela sex av tio (62%) av handledare som fortsatt handleda att de under höstterminen 2017 arbetat "i enlighet med fortbildningsmodellens tempo med en modul per termin" (F4). Resterande svarade att de arbetat i ett långsammare tempo. Några enstaka handledare har kommenterat tempot i de öppna frågorna. En av dessa sa:

Jag anser fortfarande att tempot var för högt att genomföra Läslyftet enligt Skolverkets tidsplan. Det blev mer kvantitet än kvalitet. Det blev oerhört stressigt för lärarna att hinna göra uppgifterna med sina elever. Förra läsåret hade jag möjlighet att leda Läslyftet på "halvfart" med skolans förskollärare och lågstadielärare. Det blev oändligt mycket bättre.

Nästan alla handledare (94%) som fortsatt höstterminen 2017 uppgav också att de genomfört "alla momenten i en modul", dvs de hade tagit del av material i moment A, diskuterat materialet och planerat undervisningsaktivitet i moment B, genomfört undervisningsaktivitet i moment C och gemensamt följt upp detta i moment D (F5).

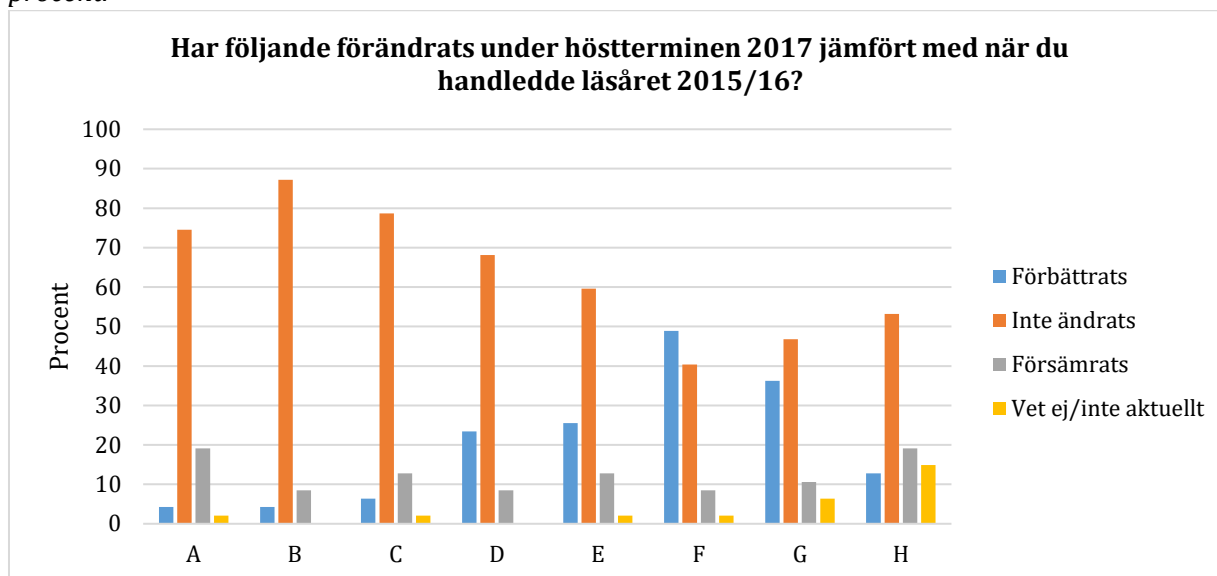
Endast tre handledare uppgav att de genomfört "vissa moment" och alla tre uppgav då att de genomfört moment A, två uppgav att de genomfört diskussionen av material i moment B men inte planering av undervisningsaktivitet och en handledare uppgav att de genomfört moment C och D. Svaren från handledarna tyder på att de som fortsatt också fortsatt i enlighet med fortbildningsmodellen även om en viss andel gör det i ett långsammare tempo. Att modellen även används för andra utvecklingsområden synliggörs i en av handledarnas utsagor i den öppna frågan om kvarstående förändringar.

Ytterligare en vinst med Läslyftet har varit att vi även fortsättningsvis använt modellen enligt A, B, C, D (inläsning, gemensamma diskussioner/planering, genomförande/aktivitet och uppföljning), fast med annat innehåll. Vi har bl a använt Skolverkets material kring särskilt begåvade elever, samt en bok om specialpedagogiska arbetsmetoder. Här hade vi nytta av att redan vara vana med de yttre ramarna i arbetsgången. Sannolikt kommer vi även fortsättningsvis använda oss av modellen.

En övervägande majoritet, närmare åtta av tio (77%), uppgav att de handledde "endast andra lärare än läsåret 2015/16" (F7), medan ungefär två av tio uppgav att de handledde "delvis samma lärare som läsåret 2015/16". Handledare som svarade att de under höstterminen 2017 handledde endast andra lärare än läsåret 2015/16 uppgav i högre grad att de också genomfört Läslyftet i enlighet med fortbildningsmodellens tempo med en modul per termin medan lärare som handlett delvis samma lärare i högre grad svarade att de arbetade i ett långsammare tempo. Även om det bara var tre stycken som svarade att de enbart genomförde vissa moment så svarade alla dessa att de arbetat med Läslyftet i ett långsammare tempo, enbart genomfört vissa moment och handledde delvis samma lärare som läsåret 2015/16. Svaren tyder således på att fortbildningsmodellen med dess tempo och genomförande av alla moment används i högre grad när handledare handleder nya lärare.

För de som fortsatt som handledare även under höstterminen 2017 uppgav de flesta att förutsättningarna i form av "tiden för kollegiala samtal" (87%), "stödet från rektor för Läslyftet" (79%), och "tiden för mitt uppdrag som handledare" (75%) "inte hade ändrats". Men två av tio (19%) uppgav att tiden för uppdraget hade "försämrats" (F8). Nästan hälften (49%) av handledarna uppgav dock att "kvaliteten i de kollegiala samtalen" hade "förbättrats" och över en tredjedel (36%) markerade att "genomförandet av undervisningsaktiviteterna med eleverna" hade "förbättrats".

Figur 4. Förändringar av handledarnas förutsättningar hösten 2017 jämfört med läsåret 2015/16. I procent.

Antal svarande: A: 47, B: 47, C: 47, D: 47, E: 47, F: 47, G: 47, H:47

- A. Tiden för mitt uppdrag som handledare har
- B. Tiden för de kollegiala samtalen har
- C. Stödet från rektor för Läsllyftet har
- D. Min motivation för att handleda har
- E. Deltagandet vid de kollegiala samtalen har
- F. Kvaliteten i de kollegiala samtalen har
- G. Genomförandet av undervisningsaktiviteterna med eleverna har
- H. Stödet från andra handledare/språk-, läs- och skrivutvecklare har

Svaren ger bara en indikation om i vilken riktning en förändring skett, inte hur mycket det ena eller det andra förbättrats eller försämrats. Beroende på hur handledarna har fortsatt att handleda Läsllyftets moduler kunde vi förvänta oss att deras svar avseende förutsättningarna skulle skilja sig åt. Det visar sig dock att vi inte finner någon signifikant relation mellan att arbeta i ett långsammare tempo och förbättrade förutsättningar när det gäller genomförandet av undervisningsaktiviteter vilket främst har varit det moment som lärare funnit svårt att hinna med. Det vi finner i handledarnas svar är dock att de som handlett andra lärare än tidigare i högre grad svarar att förutsättningarna förbättrats eller inte ändrats medan handledare som handlett delvis samma lärare i högre grad uppgav att förutsättningarna försämrats. Det gäller t.ex. tiden för de kollegiala samtalen, kvaliteten i de kollegiala samtalen och genomförandet av undervisningsaktiviteterna.

Sammantaget tyder svaren från handledarna på att Läsllyftet har haft en viss kvarstående effekt på fortbildningskulturen för språk-, läs- och skrivutveckling eftersom många fortsätter som handledare åtminstone ett läsår efter Läsllyftet. Men därefter minskar andelen. För de som fortsatt handleda även ett och ett halvt år efter Läsllyftet tyder svaren sammantaget på att de flesta då handleder andra lärare och att fortbildningsmodellen följs, både avseende tempo med träffar varje vecka och genomförande av alla momenten i modellen. Det är också fortfarande *Samtal om text* som är den mest använda modulen. Vi kan heller inte säga om någon av dessa handledare som fortsatt har gjort det med

statsbidrag eller inte. Om en övervägande majoritet av dessa som fortsatt att handleda har gjort det med stöd av statsbidrag bör det inte ses som en kvarstående effekt av Läslyftet eftersom Läslyftet då fortfarande kan sägas pågå för dessa handledare. Att vi får detta resultat kan påverkas av att handledare som fortfarande är aktiva handledare också finner större intresse och engagemang för att besvara uppföljningsenkäten. Vi kan således ha en viss överrepresentation avseende hur många som fortsatt som handledare. Å andra sidan kan frågans formulering möjligen uppfattas som att du behöver arbeta som aktiv handledare i enlighet med modellen för att svara ja på frågan. Därmed kan det finnas en viss underrepresentation av de handledare som kanske har en arbetsledande roll för lärare som mer sporadiskt arbetar med Läslyftet för sin fortbildning, dvs de kanske går tillbaka och läser om någon text, tar del av någon ny text, eller planerar och utvecklar undervisningsaktiviteter som de gjort tidigare och följer upp dessa, eller att de fortsätter ett kollegialt lärande avseende språk-, läs- och skrivutveckling men utifrån annat material.

4.1.2 Läslyftets effekter på handledarnas individuella fortbildning

Många av handledarna, nästan två tredjedelar (64%) uppgav att Läslyftet "i stor utsträckning" bidragit till att de idag "söker upp forskning om språk-, läs- och skrivutveckling". Några handledare nämner också i öppna frågor att de fått ett "större intresse för ny forskning och nya pedagogiska metoder" och "påminner ofta kollegor om att undervisningen ska vila på vetenskaplig grund och tipsar om evidensbaserad forskning".

Läslyftet har fått mig mycket mer intresserad av att rota min praxis i forskning, att förändra min och vår praxis med hjälp av forskning.

Här finner vi att handledarnas tidigare erfarenheter och arbeten är relaterade till deras svar. Speciallärare och specialpedagoger uppgav i lägre grad att Läslyftet bidragit till att de idag söker upp forskning eller undervisningsmetoder. Handledare som inte var behöriga lärare i svenska under genomförandet 2015/16 uppgav i högre grad att Läslyftet "i stor utsträckning" bidragit till att de idag söker upp forskning om språk-, läs- och skrivutveckling".

Det finns också en viss tendens att de handledare som i den första enkäten svarade att Läslyftet var mycket bra, att handledarutbildningen "i stor utsträckning" gjort dem rustade för olika saker och att de hade tillräckligt med tid för sitt uppdrag i högre grad hösten 2017 svarade att Läslyftet "i stor utsträckning" bidragit till att de idag "söker upp forskning", "söker upp konkreta undervisningsmetoder för språk-, läs- och skrivutveckling" och även "planerar tillsammans med sina kollegor för hur undervisningen ska utveckla elevernas språk-, läs- och skrivutveckling".

4.2 Kvarstående effekter på språk- och undervisningskultur

I det här avsnittet redogör vi för andra effekter av Läslyftet än dem vi tagit upp ovan. Det gör vi genom att undersöka om Läslyftet har förändrat en kollegial språk- och undervisningskultur på skolan, dvs vad som finns kvar på skolan idag av ett förändrat

kollektivt förhållningssätt till språkutveckling och fördjupade kollegiala samtal avseende handledarnas samarbeten med kollegor.

4.2.1 Förändrade förhållningssätt till språk och ett fördjupat samtal i lärarkollektivet

Drygt sju av tio handledare (72 %) svarade att de idag "söker upp konkreta undervisningsmetoder för språk-, läs- och skrivutveckling".

När det gäller ett förändrat kollektivt förhållningssätt till språk svarade en större majoritet av handledarna, tre fjärdedelar (77%) att "Läslyftet bidragit till att det på skolan idag i stor utsträckning finns en ökad kollegial insikt om betydelsen av språk-, läs- och skrivutveckling i alla ämnen" och knappt sex av tio (58%) uppgav att det på skolan idag "i stor utsträckning" finns "ett mer gemensamt yrkesspråk" (F12). Handledare som uppgav att rektor under Läslyftets genomförande 2015/16 "i stor utsträckning betonade betydelsen av elevernas språk-, läs- och skrivutveckling" svarade i högre grad att Läslyftet "i stor utsträckning bidragit till att det på skolan i dag finns en ökad kollegial insikt om betydelsen av språk-, läs- och skrivutveckling i alla ämnen". Desamma gäller om handledning fortsatt under höstterminen 2017 och tiden för de kollegiala samtalen hade förbättrats eller inte ändrats. Från handledarnas perspektiv och erfarenheter tyder således svaren på att Läslyftet har bidragit till kvarstående effekter på lärarkollektivet i stort. Två av handledarna kommenterade i den öppna frågan om kvarstående förändringar en ökad medvetenhet om språkutveckling på följande sätt:

En ökad medvetenhet om språkutveckling och språkanvändning som sträcker sig utanför klassrummet och undervisningen och genomsyrar hela skol- och uppdragssyner.

Läslyftet har bidragit till att ett språkutvecklande arbetssätt blivit centralt på skolan.

Två tredjedelar (66%) av handledarna svarade också att Läslyftet "i stor utsträckning" bidragit till att det på skolan idag finns "fördjupade pedagogisk-didaktiska samtal". Nästan alla övriga handledare markerade svarsalternativet "i liten utsträckning" på denna och de två ovanstående frågorna. Även här finner vi att de handledare som fortsatt att handleda ytterligare ett läsår efter Läslyftet i högre grad svarade att det på skolan idag finns "fördjupade pedagogisk-didaktiska samtal". Samma resultat finner vi när det gäller om handledarna svarade att de handlett inom andra områden.

4.2.2 Förändrade samarbeten för handledarna

När det gäller handledarna själva tyder deras svar i uppföljningsenkäten på att även deras eget samarbete med kollegor förändrats och att Läslyftet bidragit till att de också söker ny kunskap och inspiration på egen hand (F13). Sex av tio (60%) handledare svarade att "Läslyftet bidragit till att de idag i stor utsträckning planerar undervisning tillsammans med kollegor för hur undervisningen ska utveckla elevernas språk-, läs- och skrivförmågor". Däremot är det betydligt färre (15%) som svarar desamma för om Läslyftet bidragit till att de "idag samarbetar med skolbibliotekarie". En femtedel av handledarna uppgav dock att detta inte var aktuellt för dem, vilket kan bero på att det inte finns någon skolbibliotekarie att samarbeta med. I öppna frågor har några handledare kommenterat att "de planerar mer tillsammans nu än tidigare" och att den största förändringen är att de i kollegiala diskussioner nu diskuterar "hur vi kan förändra vårt tänkande kring hur

och vad vi undervisar”. När det gäller planering av undervisning kommenterar en handledare att denna ”nu blivit väl insatt i hur de olika klasserna arbetar och kan prata med alla lärare om hur de arbetar vidare med de olika delarna i Läslyftet”.

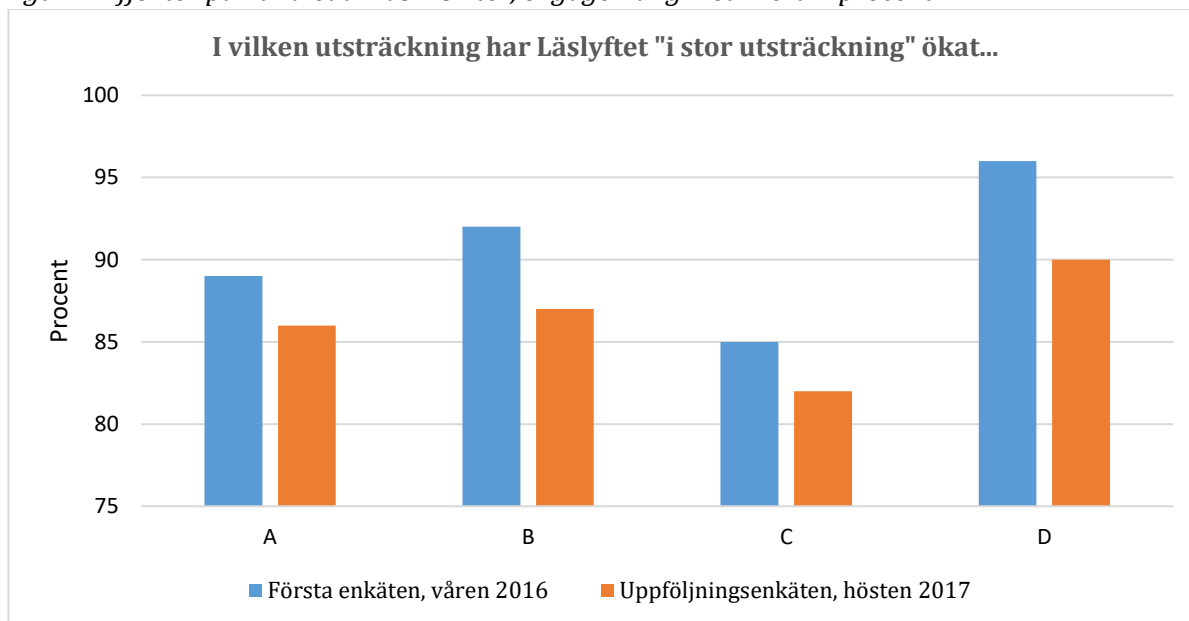
Enligt svaren från handledarna har Läslyftet bidragit till kvarstående effekter på lärarkollektivets förändrade förhållningssätt och medvetenhet om ett språkutvecklande arbetssätt och åstadkommit fördjupade kollegiala samtal. Det har också i bidragit till kvarstående effekter där handledare planerar undervisning tillsammans med sina kollegor och söker upp ny forskning och undervisningsmetoder om språk-, läs- och skrivutveckling. En handledare kommenterade avseende kvarstående effekter att denna nu kan använda sig av kunskaper och medvetenhet från Läslyftet för att betona vissa aspekter i relation till lärarkollegiet.

Betydelsen av att medvetet arbeta med ämnesbegreppen i större utsträckning än tidigare samtidigt som jag nu kan betona detta i kollegiet och då luta mig mot Läslyftet och de moment som vi har arbetat med! Vidare har jag kunnat lyfta in läslyftsmomenten när vi har arbetat med den formativa bedömningen i skolans utvecklingsgrupp.

4.3 Kvarstående effekter på handledarnas insikter, kunskaper och förmågor

Av handledarnas svar på uppföljningsenkäten finner vi att Läslyftet i stor utsträckning har bidragit till kvarstående effekter på handledarnas insikter, kunskaper och förmågor avseende både undervisning, kollegialt samarbete och handledning (F14). De allra flesta handledare, svarade i uppföljningsenkäten att Läslyftet ”i stor utsträckning” hade ökat ”deras insikter i språk-, läs- och skrivutveckling” (86%), ”ökat deras engagemang för språk-, läs- och skrivutveckling i sin undervisning” (87%), ”ökat deras pedagogiska-didaktiska tänkande” (82%), samt ”ökat deras intresse för kollegialt samarbete” (90%).

Figur 5. Effekter på handledarnas insikter, engagemang med mera. I procent.

Antal svarande: A: 170 (170), B: 170 (170), C: 170 (170), D: 170 (169)

- A. Dina insikter i språk-, läs- och skrivutveckling
- B. Ditt engagemang för språk-, läs- och skrivutveckling i din undervisning
- C. Ditt allmänna pedagogiska-didaktiska tänkande
- D. Ditt intresse för kollegialt samarbete

För att undersöka om insikter, engagemang, förmågor och intressen kvarstår ett och ett halvt år efter genomförandet av Läslyftet eller om det främst bidrar till detta under genomförandet av Läslyftet kan vi jämföra med hur lärarna svarade i den första enkäten. Det visar sig att en något lägre andel av handledarna (3-6% färre) svarade att Läslyftet bidragit till att öka detta ett och ett halvt år efter genomförandet, men skillnaderna är inte signifikanta.

I den första enkäten frågade vi också om handledarna ökat sin förmåga att handleda kollegor vilket nio av tio (90%) ansåg sig ha gjort "i stor utsträckning". I uppföljningsenkäten var frågan istället uppdelad på två frågor, dels om handledarna "ökat sin förmåga att handleda kollegor i språk-, läs- och skrivutveckling" (90% svarade att de gjort så "i stor utsträckning"), dels om de ökat sin förmåga att "handleda kollegor i allmänhet" (81% använde svarsalternativet "i stor utsträckning"). Om det skett någon förändring så är det något färre som svarat att Läslyftet ökat deras förmåga att handleda ett och ett halvt år efter Läslyftet.

Handledare som tillhör offentliga huvudmän ger uttryck för att de kvarstående effekterna är något högre. De svarade i högre grad att Läslyftet ett och ett halvt år efter dess genomförande "i stor utsträckning" ökat deras insikter i språk-, läs- och skrivutveckling". Även handledarnas tidigare erfarenheter och kunskaper har en relation med hur de svarade på frågan. Handledare som har arbetat länge inom yrket, dvs. 10 år eller mer svarade i högre grad att Läslyftet "i stor utsträckning" bidragit till att "öka deras insikter i språk-, läs- och skrivutveckling". Det kan tyda på att handledare som arbetat kortare tid som lärare har dessa insikter med sig från en relativt nyligen avslutad lärarutbildning.

Vilken utbildning handledarna har spelade också roll. Handledare som är behöriga i svenska som andraspråk svarade i lägre grad att Läslyftet "i stor utsträckning ökat deras allmänna pedagogisk-didaktiska tänkande" och handledare som var utbildade specialpedagoger uppgav i lägre grad att Läslyftet "i stor utsträckning ökat deras engagemang för språk-, läs- och skrivutveckling i sin undervisning". Det senare kan bero på att dessa inte har undervisning i samma utsträckning som andra lärare.

När det gäller delfrågorna om Läslyftet bidragit till några kvarstående effekter på handledarnas förmåga att handleda kollegor har också handledarnas tidigare erfarenheter betydelse. Handledare som *inte* hade genomgått någon "annan handledarutbildning" innan Läslyftet och *inte* hade någon tidigare erfarenhet av att handleda lärare inom språk-, läs- och skrivutveckling svarade i högre grad att Läslyftet "i stor utsträckning" "ökat deras förmåga att handleda kollegor i språk-, läs- och skrivutveckling". De handledare som också hade fortsatt att handleda kollegor efter läsåret 2015/16 "inom andra områden än Läslyftet" uppgav i högre grad att Läslyftet "i stor utsträckning" ökat "deras förmåga att handleda kollegor i språk-, läs- och skrivutveckling" samt ökat "deras förmåga att handleda kollegor i allmänhet". Denna relation finner vi inte för de som fortsatt att handleda inom Läslyftet läsåret 2016/17 eller höstterminen 2017.

En del av handledarna valde att kommentera frågan i öppna svarsalternativ. Där nämnde handledare att Läslyftet ökat "kunskap om skrivande i andra ämnen", ökat "förmågan att ställa utvecklande frågor", "gett fördjupad insikt om svårigheterna för eleverna med svenska som andraspråk", "satt fokus på svårigheterna kring sakprosa", gett en "större medvetenhet om hur texter väljs och vilken metod som passar bäst utifrån uppgiftens mål och syfte". Andra saker som nämndes som bidrag från Läslyftet var "en breddad och fördjupad förståelse för läs- och skrivutvecklande undervisning", "en mycket större förståelse för att språk- och begrepp är nyckelingredienser för en värdefull läsoplevelse", "nya insikter om hur jag kan utveckla min undervisning i en dialog med eleverna", "hur viktigt det är med interaktionen mellan eleverna", "ett gott självförtroende i att min undervisning vilar på välgrundade erfarenheter och forskning vad gäller språkutvecklande arbete i vardagen". Men en del handledare kommenterade också att de redan hade goda kunskaper i språk-, läs- och skrivutveckling sedan tidigare och att Läslyftet därför inte ökat detta i någon högre grad.

När det gäller handledarnas intresse för kollegialt samarbete och förmåga att handleda kommenterades även detta i en öppen fråga om kvarstående förändringar. Flera handledare uttryckte att Läslyftet gett "ett intresse för kollegiala samtal", "utvecklat förmågan att handleda och coacha kollegor" och att de blivit "bättre på att handleda i olika sammanhang". Några handledare kommenterar också att de fått "vidgade och förändrade perspektiv på vad det innebär att vara lärare" och att de "vågar anta nya utmaningar".

Handledarutbildningen och förtroendet att få vara handledare har inneburit en stor förändring för mig personligen - dels i min roll som lärare men även som kollega och mötesdeltagare/ledare i andra sammanhang. Jag tar mer plats och vågar peka på aktuell forskning men även uppmuntra kollegor att dela med sig av sina erfarenheter.

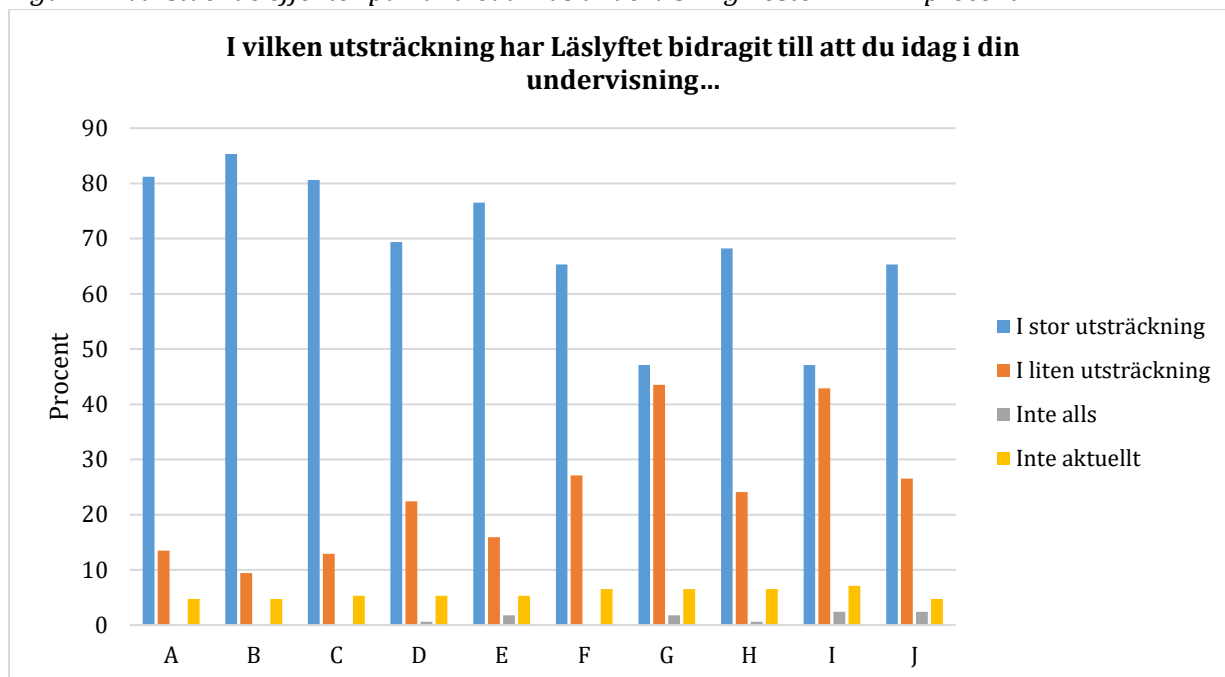
Jag blev allt mer säker i rollen som samtalsledare, på så vis att jag blivit bättre på att lyssna in, fördela ordet och ställa fördjupande följdfrågor. Mina egna tankar och åsikter får stå tillbaka mer nu än tidigare.

En handledare kommenterade dock att hen hade önskat att handledarrollen varit "tydligare och mer exemplifierad" för att kunna utveckla en bättre och tydligare roll. Sammanfattningsvis tyder svaren från handledarna på att Läslyftet har bidragit till kvarstående förändringar och effekter på handledarnas insikter och engagemang för språk-, läs- och skrivutveckling och på deras lärarroll genom att utveckla deras pedagogisk-didaktiska tänkande och beslut avseende undervisningen. Läslyftet har också bidragit med kvarstående effekter på handledarnas förmåga att handleda och då även inom andra utvecklingsområden, och ökat deras intresse för kollegiala samarbeten. Läslyftet tycks ha bidragit mest till handledare som arbetat längre inom yrket och varit mer i behov av fortbildning än andra samt till handledare som inte har tidigare handledarerfarenhet eller utbildning i svenska som andraspråk eller specialpedagog-utbildning. Ett och ett halvt år efter Läslyftets genomförande skiljer sig inte heller svaren på frågan jämfört med svaren under Läslyftets genomförande 2015/16.

4.4 Kvarstående effekter på handledarnas undervisning

Eftersom handledarna är de som har haft den ledande rollen i Läslyftet och också fått en handledarutbildning inkluderande språkutvecklande arbetsätt och tid i tjänsten för sitt uppdrag är det tänkbart att kvarstående effekter när det gäller förändrad undervisning i störst utsträckning förekommer hos just handledarna. Dessa har ofta fungerat som ambassadörer för Läslyftet och varit mycket engagerade. Vi har därför i denna uppföljning ett och ett halvt år efter Läslyftets genomförande 2015/16 undersökt om handledarna upplever att Läslyftet bidragit till att de idag har förändrat sin undervisning på så sätt att de använder sig av olika arbetsätt (F15).

Figur 6. Kvarstående effekter på handledarnas undervisning hösten 2017. I procent.

Antal svarande: A: 169, B: 169, C: 168, D: 165, E: 169, F: 168, G: 168, H:169, I:169, J:168

- A. Använder fler språk-, läs- och skrivutvecklande undervisningsmetoder
- B. Arbetar med olika texter på ett mer medvetet sätt
- C. Samtalar om texter med eleverna
- D. Låter elever samtala om texter i grupp
- E. Läser texter högt tillsammans med eleverna
- F. Skriver texter tillsammans med eleverna
- G. Låter eleverna skriva tillsammans i grupp
- H. Granskar texter kritiskt tillsammans med eleverna
- I. Låter elever kritiskt granska texter i grupp
- J. Anpassar undervisningen efter elevers olika behov

Av svaren att döma har Läslyftet i stor utsträckning förändrat och påverkat handledarnas egen undervisning. De flesta av handledarna (77-85%) uppgav att Läslyftet "i stor utsträckning" bidragit till att de idag "använder fler språk-, läs- och skrivutvecklande undervisningsmetoder", "arbetar med olika texter på ett mer medvetet sätt", "samtalar om texter med eleverna" och "läser högt tillsammans med eleverna". Nästan 7 av 10 handledare (65-69%) svarade också att Läslyftet "i stor utsträckning" bidragit till att de idag "låter eleverna samtala om texter i grupp", "kritiskt granskar texter tillsammans med eleverna", "skriver texter tillsammans med eleverna" och "anpassar undervisningen efter elevers olika behov". Knappt hälften av lärarna uppgav desamma om Läslyftet bidragit till att de idag "låter elever skriva tillsammans i grupp" och "låter elever kritiskt granska texter i grupp".

Även på denna fråga spelar handledarnas tidigare kunskaper och erfarenheter roll. Handledare som uppgav att de *inte* hade tidigare erfarenhet av att handleda kollegor i språk-, läs- och skrivutveckling svarade i högre grad att Läslyftet bidragit till att de i sin undervisning idag "i stor utsträckning samtalar om texter med eleverna" och "låter eleverna samtala om text i grupp". Det kan tyda på att handledare som hade denna

erfarenhet i högre grad redan gjorde detta i sin undervisning. Handledare som är behöriga i svenska som andraspråk uppgav i högre grad att Läslyftet bidragit till att de i sin undervisning idag "i stor utsträckning låter eleverna skriva tillsammans i grupp". Att vi finner en sådan relation kan tyda på att lärare i svenska som andraspråk förstärkt sin undervisning avseende skrivande mer än andra delar som de kanske redan gjorde i sin undervisning innan Läslyftet.

Kommentarer från handledarna avseende kvarstående förändringar handlar om att de i sin egen undervisning t.ex. "arbetar mer muntligt tillsammans med eleverna för att öka förståelse och delaktighet", "arbetar språkutvecklande i alla ämnen", "ställer mer utvecklande frågor", "fördjupat och förbättrat undervisning i och om lässtrategier", "arbetar med stödstrukturer", "arbetar med olika typer av texter" och att arbeta mer "explicit", "medvetet", med "mer genomtänkta lektioner och bättre resultat" och mer med textsamtal och begrepp.

Att göra medvetna val kring texterna och att arbeta mer fördjupat kring varje text istället för att stressa igenom alltför många olika texter. Att våga stanna och reflektera i undervisningen tillsammans med eleverna.

En säkerhet vad det gäller betydelsen av att lägga så mycket tid till textsamtal eftersom vi läst, prövat och sett goda resultat av det arbetet.

Att undervisningen är explicit och att det gynnar alla elever. Att arbeta delvis efter cirkelmodellen. Att vi vuxna är goda förebilder när det gäller att läsa. Att bearbeta, förbättra texter med elever i åk 1-3. Att låta eleverna ha inflytande över vilka böcker vi beställer till biblioteket. Att arbeta med ord och begrepp i no....

Svaren från handledarna tyder på att Läslyftet i hög grad har bidragit till kvarstående förändringar och utveckling av handledarnas egen undervisning för elevernas språk-, läs- och skrivförmåga. Tydligt är att handledarna har fått och använder sig av fler verktyg för att arbeta med elevernas språkutveckling och att textsamtal i högre grad förekommer i deras undervisning. Läslyftet tycks också ha bidragit till kvarstående effekter avseende ett medvetet arbete med olika texttyper och handledarna arbetar i sin undervisning mer tillsammans med sina elever och tydliggör olika strategier genom att läsa högt, skriva tillsammans och kritiskt granska texter tillsammans. Sammantaget kan svaren från handledarna sammanfattas med att handledarna inte i lika hög grad som innan Läslyftet lämnar eleverna ensamma med olika texter vilket kan exemplifieras med att en av handledarnas kommenterade kvarstående förändringar med "Att aldrig lämna elever ensamma med en text!"

4.5 Handledarnas övriga synpunkter

Ett 60-tal handledare lämnade synpunkter och kommentarer om Läslyftet i två öppna frågor sist i uppföljningsenkäten. Av dessa var i princip alla väldigt positiva till Läslyftet som kompetensutveckling/fortbildning för lärare både för att skapa ett kollegialt lärande och för att utveckla språkutvecklande undervisning. En av handledarnas kommentar om kvarstående förändringar efter Läslyftet tar upp flera av de teman som handledare har lyft och kan således fungera som en exemplifierande sammanfattning av vad Läslyftet har bidragit med på lite längre sikt.

För mig är det just insikten om språket som verktyg och att vi inte får lämna någon ensam i språkbyggandet som har blivit mest accentuerat och då gäller det både hos mina elever och mina kollegor. Det blir så mycket enklare att samtala om undervisningen om vi har begrepp för vad det är vi noterar och vad det är vi vill ska ske. Fantastiskt lärande genom modulerna. Upplägget är bra och skapar engagemang. Synd att kommunen fick nya idéer!

Kommentarerna beskriver Läslyftet som "fantastiskt", "mycket bra", "jättebra", "den bästa fortbildningen någonsin", "jag är supernöjd", "mycket givande", "inspirerande", och "värdefull" och "viktig" satsning med bra "upplägg", "arbetsätt", "struktur", "texter" och "moduler" där "Läslyftet och Lärportalen är en kunskapsgruva att ösa ur som är otroligt mycket värd".

Läslyftet med sitt breda utbud i de olika modulerna är en källa att hämta vetenskapligt baserade texter från. Upplägget med texter och praktiska övningar som varvas och diskuteras ger en fördjupad kunskap och insikt som skapar utveckling i klassrummet.

En mycket bra och givande fortbildning, både för mig personligen som för kollegiet. Arbetsätten och metoderna som man får ta del av genom Läslyftet gynnar verkligen eleverna och deras förmåga att förstå och ta till sig innehållet i texterna.

Läslyftet har verkligen varit givande och vi har och har haft möjlighet att lyfta vår undervisning i de olika ämnena med fokus på innehåll och metoder. Positivt med mycket tid och den kollegiala aspekten - att vi prövar, omprövar och utvärderar tillsammans. Nu gäller det bara att se till att detta bärs vidare och inte glöms bort - det är ett förhållningssätt som ska vara en naturlig del i undervisningen.

En del av handledarna har kommenterat att ett kollegialt lärande har "ökat", "fördjupats i alla ämnen", att "vi numera arbetar kontinuerligt med kollegialt lärande på skolan", att de kollegiala samtalen har "nått oanade höjder" i det fortsatta arbetet och att de som "deltog, inte alla kollegor, diskuterar mer didaktiskt idag".

En medvetenhet om det kollegiala samtalets styrkor. Införande av kollegiala samtal på skolan jag jobbar på. En aktiv roll i att påverka ledning i att ge tid för kollegialt lärande.

Dessa positiva utsagor förstärks med önskemål om att statsbidraget borde förlängas, nya moduler utvecklas och att modulerna på Lärportalen bör finnas tillgängliga under en längre tid. Det stärks ytterligare med kommentarer från handledarna om att det är synd att fler lärare inte fick möjlighet att delta och att huvudmän och skolledare inte prioriterar ett långsiktigt arbete.

Men många handledare kommenterade också att förändring är svår att åstadkomma, och då särskilt om det bara är ett fåtal lärare som deltagit och om skolledningen inte fortsätter satsa på ett kollegialt lärande.

Jag tycker att Läslyftet har varit bra. Vi planerar mer tillsammans nu än tidigare. Dock tar det tid att komma in i ett språk- och kunskapsinriktat arbetsätt och det är viktigt att vara medveten om det. Man kan inte som skolledare tro att det räcker med ett års satsning så kan alla detta sen, det måste vara en långsiktig satsning.

Även om svaren från handledarna är mycket positiva och visar på stora kvarstående effekter av Läslyftet på deras egen undervisning, insikter, kunskaper och förmåga att handleda samt på undervisnings- och fortbildningskulturen med avseende på fortsatt arbete med Läslyftets moduler så redogör också handledarna för uteblivna effekter.

Många av handledarna kommenterade olika svårigheter med att fortsätta med ett kontinuerligt arbete för språk-, läs- och skrivutveckling. Svårigheterna handlar främst om de försämrade förutsättningar som handledarna själva eller lärarna har fått när det gäller möjligheten att arbeta med Läslyftets moduler. Även om handledare beskrev Läslyftets genomförande som "ett lyft" så menade handledarna att det tar tid och deltagare blir trötta vilket kan leda till att "det rinner ut i sanden" även om lärare uppger att de "saknar de kollegiala samtalen".

Det var bra, men så fort statsbidraget för oss försvann så var inte rektor intresserad av att låta oss vara handledare (med lite nedsättning i tjänsten för att ha tid för förberedelser osv) längre. Hon menade att vi alla svensklärare kunde turas om att hålla i det - självklart rann allt ut i sanden ...

Handledarna upplevde att huvudmän och skolledning inte är villiga eller intresserade av att lägga resurser på att fortsätta med Läslyftet och bredda omfattningen till fler årskurser och ämnen även om intresse fanns. Dels handlar det om svaga förankringar av Läslyftet på skolorna eller hos huvudmännen och dels handlar det om nya skolledningar som prioriterar annat. Lärarna lämnas därmed att fortsätta arbetet på egen hand utan några särskilda mandat, resurser eller prioriteringar vilket riskerar att det blir en engångsföreteelse.

För oss på skolan är det ett problem att för lite tid avsätts gemensamt för fortsatt arbete med Läslyft eller kollegiala samtal över huvud taget där man kan förvalta och fördjupa de kunskaper vi tillägnat oss gemensamt och tillsammans fortsätta vårt kollegiala lärande. Det var ett arbets sätt som uppskattades av många och som fortfarande efterfrågas och refereras till av kollegor i olika sammanhang.

Ofta är det också nya behov och utvecklingsområden som prioriteras istället av både huvudmän och skolledning som t.ex. digitalisering. En del handledare efterfrågar därför att huvudmän skulle vara förbundna att arbeta med en viss kompetensutveckling under flera år.

Det är synd att huvudmän bara behöver förbinda sig till Läslyftet under det året som bidraget ges. Jag tror att det hade blivit enklare att fortsätta med Läslyftet som ett långtgående projekt om de huvudmän som erhöll bidrag var tvungna att arbeta med det under 2-3 år. Överlag tycker jag att det skall vara så med alla kompetensutvecklingsinsatser med bidrag som Skolverket genomför eftersom många huvudmän söker till olika varje år, vilket gör att utvecklingsinsatserna inte blir kvarvarande utan nästa år kommer något "nytt" och då nås inte målet med kompetensutvecklingsinsatserna på samma sätt.

En handledare jämför Läslyftet med Matematiklyftet och menar att de större resurserna som fanns för Matematiklyftet möjliggjorde ett mer långsiktigt arbete men också gav signaler om att Matematik är viktigare. Att Läslyftet därmed inte når en större majoritet av lärarna inverkar negativt på Läslyftets genomslag enligt en del av handledarna.

Det är kanonbra! Vi skulle behöva göra det igen med all personal på skolan för att få ännu större genomslag, vi hade bara två grupper om 10 lärare i varje och bara vissa ämnesgrupper (svenska och SO). De andra lärarna skulle verkligen behöva Läslyftet också! Jag kan se stor skillnad när jag jämför med en annan skola jag handlett på. Där körde man Läslyftet på helfart med ALL personal och det ger betydligt större effekt och medvetenhet.

På min skola var vi bara 5 lärare inkl mig själv som deltog i Läslyftet. I gruppen som jag handledde var det lärare från två andra skolor och modersmålslärare som deltog. Tyvärr fick vi inte fortsätta året därpå eftersom några på skolan varit med. Därför har det inte hänt så mycket, men jag själv och de lärare som var med har utvecklat vår undervisning.

Mycket bra satsning. Tråkigt att min kommun valt att inte delta mer än 1 år. Det var endast 10 lärare i min kommun som fick delta i Läslyftet. Om vi hade fortsatt hade det genererat i mycket större förändringar hos både enskilda lärare och i arbetslagen.

Att Läslyftet inte når fler lärare samtidigt som andra behov och utvecklingsområden prioriteras medför, liksom den på många skolor höga omsättningen av personal, till att kvarstående effekter av ökad medvetenhet och förändrad undervisning inte realiseras.

Vi har tyvärr bytt personal på skolan och de som kommit har inte deltagit i Läslyftet. Jag vet att den kollega som är kvar har använt sig mycket av de erfarenheter hon fick under Läslyftet tyvärr lämnar hon också skolan för flytt till en annan skola. Vi har ökat medvetenheten kring läsutvecklingen hos eleverna men nu är det nya utvecklingsområden som utvecklas. Det "heta" nu är digitaliseringen och det kräver nya utbildningar och nya insatser.

4.7 Sammanfattning

Svaren från handledarna på den uppföljande enkäten ett och ett halvt år efter genomförandet av Läslyftet 2015/16 tyder på att Läslyftet har medfört relativt stora kvarstående effekter från handledarnas perspektiv. Det gäller särskilt för handledarna själva. De har fått nya insikter och ett större engagemang för språk-, läs- och skrivutveckling i sin undervisning som också tar sig uttryck i en förändrad undervisning i enlighet med förhållnings- och arbetssätt som förespråkas i Läslyftets moduler. De söker också upp forskning och undervisningsmetoder om språk-, läs- och skrivutveckling och har fått ett större intresse för kollegialt samarbete där de oftare planerar undervisning för språk-, läs- och skrivutveckling tillsammans med kollegor. Effekterna rör således inte enbart deras egen undervisningspraktik utan också undervisningskulturen och fortbildningskulturen på deras skolor, vilket synliggörs av att åtminstone från handledarnas perspektiv så finns det fördjupade kollegiala samtal och ett utökat kollegialt lärande antingen på hela skolor eller hos grupper av lärare som deltagit i Läslyftet. Handledarna gav också uttryck för att det finns kvarstående effekter avseende en förändrad medvetenhet och insikt om betydelsen av språkutveckling i alla ämnen och ett gemensamt yrkesspråk hos lärarkollektivet.

De kvarstående effekterna finns även på handledarnas ökade förmåga att handleda och många fortsätter också att handleda andra lärare efter läsåret 2015/16 även om andelen minskar betydligt ett och ett halvt år efter genomförandet. Många handledare har också fortsatt som handledare inom andra utvecklingsområden och vissa har också fått andra uppdrag som språk-, läs- och skrivutvecklare. Att handledarna fortsätter fungera som handledare och skolutvecklare kan ses som en effekt på fortbildnings- och undervisningskulturen. Etablerande av ett kollegialt lärande som, när det gäller språk-, läs- och skrivutveckling och Läslyftets moduler, i hög grad följer den fortbildningsmodell som Läslyftet innefattar men där en ganska stor andel gör det i ett långsammare tempo. Förutsättningarna för handledning under höstterminen 2017 har för de flesta av dessa

handledare inte ändrats i någon större bemärkelse och kan till och med ha förbättrats för vissa. Undantaget är att nästan en femtedel upplevde att tiden för uppdraget försämrats och att stödet från andra handledare försämrats. Vi kan dock inte säga om de handledare som upplevde att tiden för deras uppdrag inte hade ändrats hade fortsatt att handla med stöd av statsbidrag eller med t.ex. stöd från huvudmannen eller skollärovervakningen. Om handledare som fortsatt handla gjort detta med statsbidrag bör detta ses som att Läslifftet fortfarande pågår och mäter således inte kvarstående effekter. Om handledning istället genomförts med stöd från huvudmannen är det också möjligt att detta är mer kortsiktiga resurser som tillförs för att ge möjlighet till att något fler lärare kan delta i Läslifftet. Om handledningen istället fortsatt och genomförts som en del i lärarens mer permanenta uppdrag som t.ex. förstelärare där tid för uppdraget ges kan det istället bedömas medföra mer kvarstående effekter.

Handledarna var överlag väldigt positiva och gav uttryck för relativt stora förändringar och kvarstående effekter. Även i enkätundersökningen som genomfördes våren 2016 under genomförandet av Läslifftet var handledarna den mest positiva målgruppen. Det är ändå viktigt att dessa resultat beaktas utifrån att vi kan ha en viss överrepresentation av handledare som har fortsatt som handledare och därmed också uppger större effekter. Det är troligt att de som fortfarande är aktiva som handledare finner ett större intresse av att besvara uppföljningsenkäten. Å andra sidan finner vi inte någon genomgående relation mellan de handledare som fortsatt som handledare under höstterminen 2017 och svaren på frågorna. Däremot finns det på vissa frågor en relation med att de fortsatt att handla ett läsår till efter genomförandet. Men det mönster som är mest framträdande som betydelsefullt för vilka effekter handledarna uppgav är istället deras tidigare erfarenheter, utbildning och anställning. De som har tidigare erfarenheter av att handla inom språk-, läs- och skrivutveckling och har större kunskaper om språk- läs- och skrivutveckling rapporterar mindre kvarstående effekter av Läslifftet än andra.

5. Lärarna om kvarstående effekter

Lärarnas roll i Läslyftet var i genomförandet att tillsammans med kollegor diskutera innehållet i modulernas artiklar och utveckla sin undervisning genom att kontinuerligt pröva undervisningsaktiviteter som utgick från modulerna. Lärarna och handledaren skulle också ge varandra återkoppling på erfarenheterna från de olika undervisningsaktiviteter som prövades. Lärarna kan arbeta vidare med Läslyftet efter genomförandet tillsammans med kollegor eller på egen hand. I det här kapitlet redogör vi för lärarnas svar på uppföljningsenkäten och jämför i vissa fall med de svar som lärarna gav i den första enkäten i slutet av läsåret 2015/16. Det bör också framhållas att en hög andel lärare, nästan nio av tio (88%), av de som besvarade uppföljningsenkäten arbetade kvar på samma skolenhet som de gjorde läsåret 2015/16, dvs. på den skolenhet där Läslyftet genomfördes.

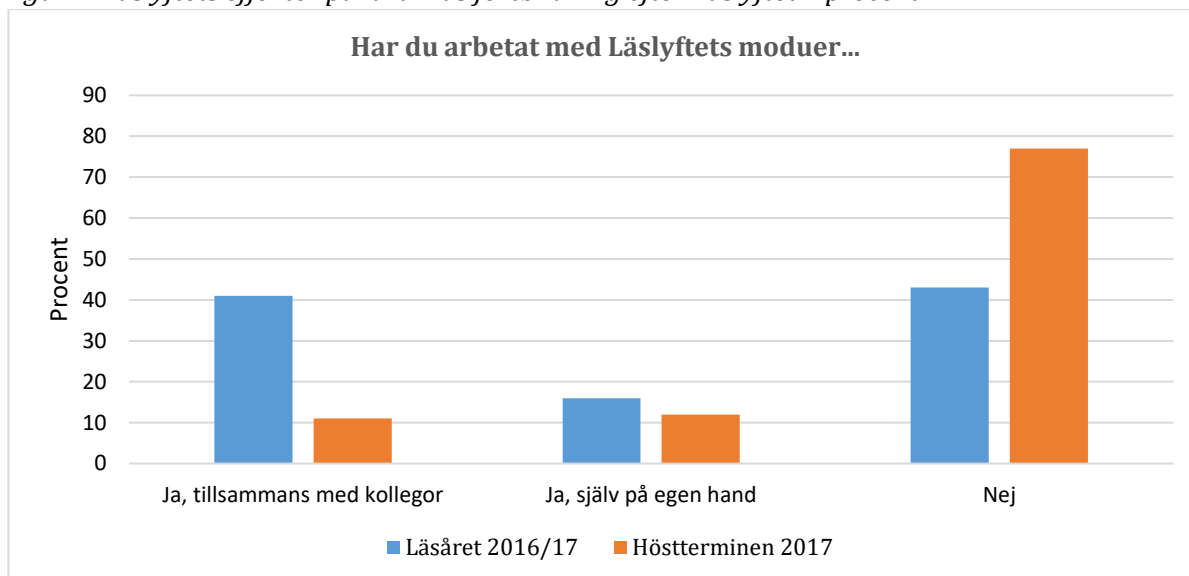
De kvarstående effekter av Läslyftet som vi här försöker fånga handlar om förändringar som lärarna tillskriver Läslyftet. Har lärarna fortsatt arbeta med Läslyftets moduler? Har Läslyftet bidragit till att öka deras egen medvetenhet om betydelsen av ett språk-utvecklande arbetssätt? Har lärarna ändrat sin undervisning som en följd av Läslyftet? Vi frågar också om lärarna ser att Läslyftet satt några kvarvarande spår i undervisningskulturen på skolan, t.ex. att lärarna planerar mer tillsammans än vad de gjorde tidigare. Ett annat undersökningsområde är hur lärarna ser på Läslyftets bidrag i relation till elevernas språkutveckling och språkaktiviteter.

Som vi har beskrivit i metodavsnittet (kapitel 2) fick vi ett stort bortfall på den uppföljande lärarenkäten. Av de 2087 enkäter vi skickade ut svarade 638 lärare vilket motsvarar en svarsfrekvens på 31 procent (39% om man räknar bort dem som aldrig nåddes av enkäten). Vi finner inte några tendenser till att de som besvarat uppföljningsenkäten skiljer ut sig eller är mer positiva eller negativa i sina svar jämfört med de som enbart besvarade den första enkäten. Det utesluter dock inte att de som besvarat en eller båda enkäterna är något mer positiva till Läslyftet än de som inte svarat på någon av enkäterna.

5.1 Kvarstående effekter på fortbildningskulturen och lärarnas egen fortbildning

Tittar vi på i vilken mån lärarna uppgav att de hade fortsatt att arbeta med Läslyftets moduler efter deltagandet i Läslyftet 2015/16 ser vi en signifikant avtagande effekt. I uppföljningsenkäten ställdes två frågor om de fortsatt arbeta med Läslyftet. En fråga om de fortsatt läsåret 2016/17 och en fråga om de fortsatt höstterminen 2017. Svaren på de båda frågorna presenteras i figur 7.

Figur 7. Läslyftets effekter på lärarnas fortbildning efter Läslyftet. I procent.

Antal svar: Läsåret 2016/17:632, Höstterminen 2017:638

Lägger vi ihop de första blå staplarna i figuren ovan ser vi att fler än hälften av lärarna (57%) svarade i uppföljningsenkäten att de hade fortsatt att arbeta med Läslyftets moduler under läsåret 2016/17 (F3), dvs. läsåret efter deltagandet. Fyra av tio (41%) hade fortsatt att arbeta med Läslyftet "tillsammans med kollegor", knappt två av tio (16%) svarade att de hade fortsatt att arbeta med Läslyftet "på egen hand", medan drygt fyra av tio (43%) svarade att de inte hade fortsatt med Läslyftet.

Går vi ytterligare framåt i tiden så minskar arbetet med Läslyftet. Drygt en av tio (11%) uppgav att de arbetade med Läslyftets moduler tillsammans med kollegor under höstterminen 2017 och ungefär lika många (12%) svarade att de då fortsatt arbeta med Läslyftet på egen hand. Närmare åtta av tio (77%) svarade alltså "nej" på om de fortsatt även hösten 2017 (F4). Här ser vi också en skillnad såtillvida att det är fler lärare hos enskilda huvudmän som har fortsatt, drygt tre av tio (31%) medan det bara är drygt två av tio som fortsatt hos kommunala huvudmän (21%). Det är också en större andel hos de enskilda huvudmännen som har fortsatt att arbeta med Läslyftet tillsammans med kollegor (18%) än hos de kommunala (10%).

Sex av tio (60%) av de lärare som hade fortsatt med Läslyftet under hösten 2017 (själva eller tillsammans med kollegor) uppgav att de hade arbetat med modulen "Samtal om text", nästan tre av tio (29%) med "Läsa och skriva i alla ämnen" och ungefär var fjärde (24%) med "Tolka och skriva text i skolans alla ämnen"(F6). Två av tio (20%) uppgav att de arbetat med "Stimulera läsintresse" samt nästan lika många (19% respektive 17%) med "Lässtrategier för skönlitteratur" och/eller "Strukturerad läs- och skrivundervisning". Drygt en av tio (14%, 12% respektive 11%) hade använt "Från vardagspråk till ämnesspråk", "Kritiskt textarbete F-6" och/eller "Tematiska arbetssätt och digitala verktyg". Övriga moduler hade färre än en av tio använt.

5.1.1 Lärare som arbetat med Läslyftets moduler tillsammans med kollegor hösten 2017

Av de 146 lärare (23%) som fortsatt att arbeta med Läslyftets moduler hösten 2017, svarade hälften (50%) att de hade gjort det "tillsammans med kollegor". Drygt sex av tio (62%) av dessa svarade att arbetet hade letts av en handledare (F7). En lika stor andel (62%) svarade att man hade arbetat "i långsammare tempo än en modul per termin" medan nästan tre av tio (27%) svarade att man hade fortsatt att arbeta med "en modul per termin" (F8). Drygt hälften (53%) svarade att man hade fortsatt med "alla moment i en modul (A, B, C, D)", medan fyra av tio (40%) svarade att man hade fortsatt med "vissa moment i en modul" (F9). Av de senare svarade över hälften (52-55%) att man arbetat med momenten A, B1, B2 och C, medan knappt fyra av tio (38%) hade arbetat med moment D (F10).

5.1.2 Lärare som arbetat med Läslyftet på egen hand hösten 2017

Den vanligaste formen av eget arbete med Läslyftets moduler (F11) var att lärarna använt samma undervisningsaktiviteter som de genomförde läsåret 2015/16. Fler än åtta av tio (85%) av de lärare som uppgav att de arbetat med Läslyftets moduler "på egen hand" hösten 2017 svarade "ja" på den frågan, medan knappt tre av tio (26%) hade "genomfört undervisningsaktiviteter som de tidigare inte genomfört i den modul de arbetade med läsåret 2015/16". Nästan hälften (49%) svarade "ja" på att de hade "läst samma artiklar igen från läsåret 2015/16 för fördjupad kunskap, inspiration, tips etc." Två av tio svarade "ja" på att de hade "Tittat igen på de filmer du sett tidigare i modulerna du arbetade med läsåret 2015/16" respektive "Tagit del av fördjupningsmaterial i modulerna du arbetade med läsåret 2015/16". Färre än en av tio hade läst artiklar eller sett på filmer i nya moduler. Det var alltså betydligt vanligare att lärarna, när de arbetade med Läslyftet på egen hand, hade hållit kvar vid de moduler som ingick i den kollegiala samtalen i Läslyftet 2015/16 än att de tagit sig an nya moduler.

5.1.3 Lärare som inte fortsatt att arbeta med Läslyftet

De som svarade "nej" på frågan om de hade fortsatt att arbeta med Läslyftet 2016/17 (F3) fick en följdfråga om varför de inte hade fortsatt (F5). Lärarna kunde här uppgive flera svar. Fler än hälften (56%) använde svarsalternativet "Det har inte funnits någon tid för att arbeta med Läslyftet" och nästan hälften (48%) svarade att "Skolledningen har prioriterat andra fortbildningar". Två av tio (21%) markerade att "Jag har prioriterat annan fortbildning och/eller annat". Färre än två av tio (16%) svarade att "Det har inte funnits någon handledare eller person som leder arbetet". Drygt en av tio (12%) uppgav att "Jag har redan de kunskaper jag behöver för att arbeta språk-, läs- och skrivutvecklande i mina ämnen".

På denna fråga fanns också möjlighet att svara "annat" och skriva ett fritextsvar. Drygt var fjärde lärare (27%) använde sig av den möjligheten. Svaren kan kategoriseras i åtta typer:

- (1) Förändringar i lärarnas personliga förhållanden, t.ex. "andra arbetsuppgifter", "arbetar nu som skolledare", "annan tjänst", "deltid", "tjänstledig", "bytt arbetsplats", "inte arbetat med klass", "undervisat i andra ämnen", "sjukskriven", "föräldraledig", "pension" etc.
- (2) "Andra kollegor har prioriterats att delta i Läslyftet".

- (3) Specifikationer av svaren att "skolledningen" eller "jag" har prioriterat annan fortbildning. Exempel på fortbildningar som nämndes var "Skolverkets modul om specialpedagogik", "NPF-utbildning" (neuropsykiatriska funktionsnedsättningar), "Matematiklyftet", "STL" (Skriva sig till lärande), "Gibbons – stärk språket" och "andra lyft", "forskningsprojekt som tar många timmar av svenskan".
- (4) Elevkonstellationen, t.ex. "De eleverna jag har – jag är specialpedagog – kommer inte längre i sin läs- och skrivutveckling än de kunskaperna jag har".
- (5) Problem med Läslyftet som svårigheter "att hinna använda kunskaperna från Läslyftet" eller "det kändes inte relevant"
- (6) För dåliga kunskaper hos handledaren, "Vi högstadielärare blev/blir ganska irriterade när vi ska bli " handledda" av någon som kan mindre än vad vi kan!"
- (7) Läraren har inte deltagit eller inte fullföljt Läslyftet. "Har inte deltagit i Läslyftet alls" eller "Jag fullföljde aldrig Läslyftet"
- (8) Bristande information om Läslyftet: "Visste inte att man kan gå in och fortsätta med modulerna när kursen var klar"

Lärarna nämner alltså, på samma sätt som handledarna, framförallt yttre förutsättningar som skäl till att de inte fortsatt med Läslyftet. Men några hänvisar till också till att Läslyftets inte känts relevant eller till bristande information om möjligheterna att fortsätta på egen hand.

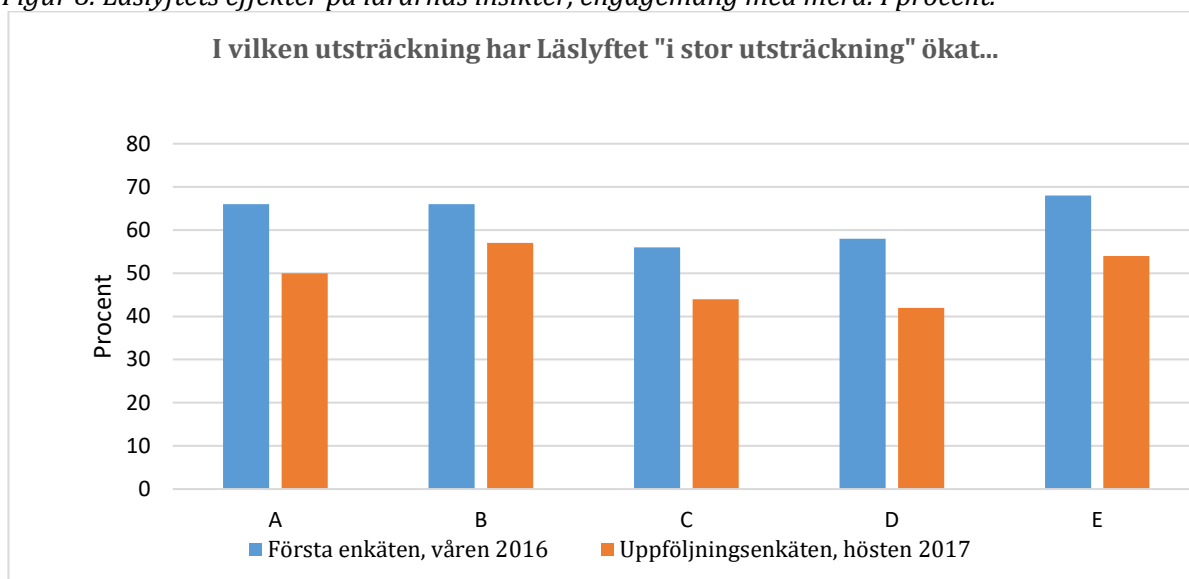
5.1.4 Läslyftets bidrag till lärarnas individuella fortbildning

En fråga i uppföljningsenkäten handlade om i vilken utsträckning lärarna ansåg att "Läslyftet bidragit till att de idag "söker upp forskning om språk-, läs- och skrivutveckling". Drygt två av tio (21%) uppgav att så var fallet "i stor utsträckning". Ytterligare en annan fråga gällde om lärarna söker upp konkreta undervisningsmetoder för språk-, läs- och skrivutveckling". På denna fråga svarade närmare fyra av tio lärare (37%) att de gjorde så "i stor utsträckning. Läslyftet har alltså haft en större betydelse när det gäller lärarnas intresse av att förändra sina undervisningsmetoder än att säkerställa att undervisningen vilar på vetenskaplig grund.

5.2 Kvarstående effekter på lärarnas insikter, engagemang mm

I vilken utsträckning bedömde lärarna att Läslyftet hade ökat deras insikter, engagemang etc. för språk-, läs- och skrivutveckling (F13)? Några av delfrågorna till denna fråga fanns med såväl i den första enkäten som i uppföljningsenkäten.

Figur 8. Läslyftets effekter på lärarnas insikter, engagemang med mera. I procent.

Antal svarande (siffrorna inom parentes avser den första enkäten): A:634 (634), B:634 (634), C:633 (633), D:630 (634), E:632 (633)

- A. Dina kunskaper⁴ och insikter i språk-, läs- och skrivutveckling (signifikant)
- B. Ditt engagemang för språk-, läs- och skrivutveckling i din undervisning (signifikant)
- C. Din förmåga att fatta mer välgrundade beslut i din undervisning (signifikant)
- D. Ditt allmänna pedagogisk-didaktiska tänkande (signifikant)
- E. Ditt intresse för kollegialt samarbete (signifikant)

I figuren ovan ser vi att användningen av svarsalternativet "i stor utsträckning" hade sjunkit med mellan 9-16 procentenheter från den första enkäten till uppföljningsenkäten, vilket är en signifikant skillnad på samtliga delfrågor. Andelen svar av typen "i liten utsträckning" hade samtidigt ökat med ungefär samma andel. Minskningen avspeglar sannolikt att Läslyftets bidrag i dessa avseenden var störst under genomförandet och att bara drygt två av tio lärare fortsatt arbeta med Läslyftet hösten 2017.

Lärare i förskoleklass och i årskurserna 4-6 använde i större grad svarsalternativet "i stor utsträckning" på de flesta av frågorna utom frågan om engagemang där det inte fanns några skillnader och frågan om intresse för kollegialt samarbete där lärarna i förskoleklass använde svaret "inte alls" i högre grad än lärare i andra årskurser. En tänkbar förklaring är att lärare i förskoleklass generellt har kortare utbildning i språkutveckling och därför fick ut mer av Läslyftet. Samtidigt kan man anta att lärarna i förskoleklass redan tidigare hade ett utvecklat samarbete med varandra varför Läslyftet inte bidragit till det i lika hög utsträckning som för högre årskurser.

5.3 Kvarstående effekter på undervisningskulturen

Har Läslyftet satt några kvarvarande spår i hur lärare samtalar med varandra och samarbetar om undervisningen eller undervisningsplaneringen (F12 och F15)? En av de intervjuade lärarna som var specialpedagog, men som också undervisade i ämnet hem-

⁴ Ordet "kunskaper" fanns enbart med i uppföljningsenkäten

och konsumentkunskap, beskrev hur hon såg på Läslyftets bidrag för egen del och till skolan:

Det var ett riktigt lyft för skolan att göra det här tillsammans allihopa. För det blir så tydligt att det inte bara är svensklärarna som skall jobba med detta utan allihopa och det blev *så* bra. Och i mitt praktiska ämne blev det en wake-up-call att det är viktigt även i mitt ämne hemkunskap att förklara ord och stanna upp och tänka till. Och genom att vi från alla stadier fick vi en inblick, en förståelse för läs- och skrivprocessen i olika åldrar också. (...) Mitt arbete som specialpedagog blev lättare också av att det blev ett uppvaknande för andra, och de fick också en förståelse för mitt arbete som specialpedagog. (Intervju med lärare i hem- och konsumentkunskap på åk 1-9-skola)

Ett annat exempel från intervjuerna visar att förutsättningarna har stor betydelse för i vilken mån lärarna fortsätter att samarbeta på skolan efter Läslyftet:

Tyvärr. Det blir ju lite så att när man skall fortsätta själv så rinner det ut i sanden. Det blir som en brandkårsutryckning. Jag hade hellre haft NO-modulen förstas eftersom jag hade kemi när LL pågick. (...) Jag gjorde ju mattelyftet först. Och då jobbade jag på mellanstadiet och där var det lättare att samarbeta efteråt än det är på högstadiet. Där blir det inte så. (Intervju med lärare i NO, matematik och bild i åk 7-9)

Drygt en tredjedel av lärarna svarade att Läslyftet "i stor utsträckning" bidragit till att de idag "planerar tillsammans med kollegor för hur undervisningen ska utveckla elevernas språk-, läs- och skrivförmågor" (37%). På denna fråga var lärare i årskurserna 4-6 mer benägna att använda svarsalternativet "i stor utsträckning" (44% mot ca 35% i övriga åldersgrupper). Frågan går inte riktigt att jämföra med den första enkäten eftersom den då var annorlunda formulerad.

Fyra av tio lärare (40%) uppgav i uppföljningsenkäten att Läslyftet bidragit till att det idag "i stor utsträckning" finns "ett mer gemensamt yrkesspråk på skolan". Även denna frågan fanns i den första enkäten, men då både i relation till lärarnas Läslyftsgrupp (där 50% använde svaret "I stor utsträckning"), och i relation till lärarna på skolan i stort (36% använde då svaret "i stor utsträckning"). Eftersom frågan även i uppföljningsenkäten handlar om "skolan" får man främst jämföra med hur lärarna svarade om hur yrkesspråket ändrats "på skolan i stort". Skillnaden är då inte nämnvärt stor.

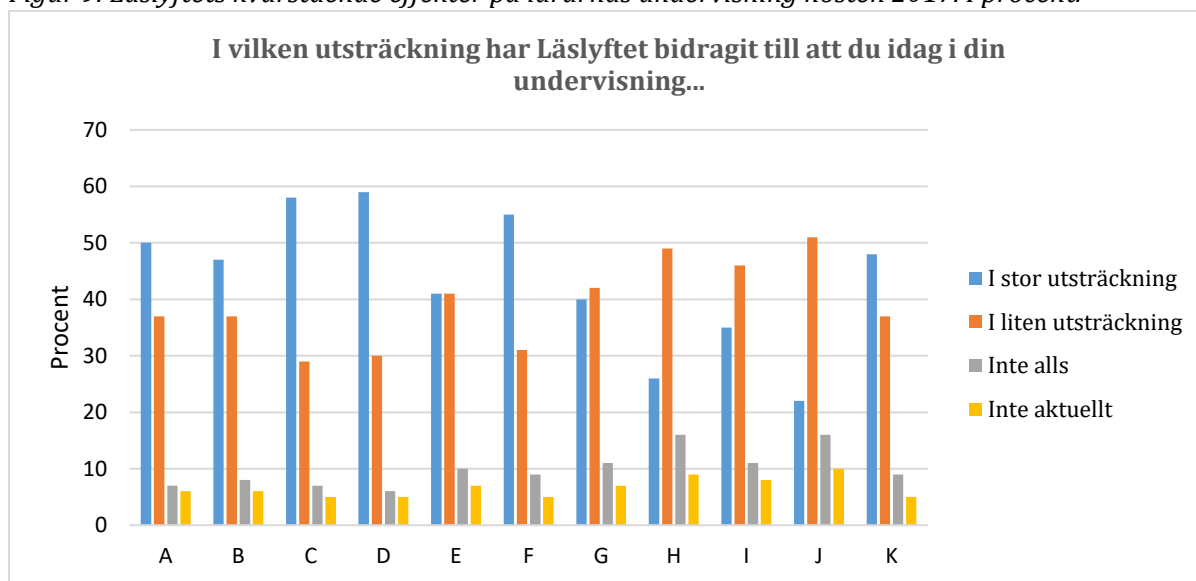
Ytterligare en fråga som fanns både i den första enkäten och i uppföljningsenkäten, men med lite olika lydelse, är i vilken utsträckning Läslyftet bidragit till "fördjupade pedagogisk-didaktiska samtal". I uppföljningsenkäten frågade vi om sådana samtal "i arbetslaget eller ämneslaget" och drygt fyra av tio (44%) svarade att Läslyftet hade bidragit "i stor utsträckning" till detta.

I uppföljningsenkäten svarade en av tio lärare (10%) att Läslyftet "i stor utsträckning" bidragit till att de idag, "samarbetar med skolbibliotekarie", vilket inte innebär någon skillnad mot hur lärarna svarade i den första enkäten.

5.4 Kvarstående effekter på lärarnas undervisning

Vilka kvarstående effekter av Läslyftet kan vi se på lärarnas undervisning (F12)?

Figur 9. Läslyftets kvarstående effekter på lärarnas undervisning hösten 2017. I procent.

Antal svarande: A:633, B:631, C:633, D:632, E:630, F:633, G:632, H:633, I:632, J:630, K:628

- A. Använder språk-, läs- och skrivutvecklande undervisningsmetoder
- B. Använder fler språk-, läs- och skrivutvecklande undervisningsmetoder
- C. Arbetar med olika texter på ett mer medvetet sätt
- D. Samtalar om texter med eleverna
- E. Låter eleverna samtala om texter i grupp
- F. Läser texter högt tillsammans med eleverna
- G. Skriver texter tillsammans med eleverna
- H. Låter eleverna skriva tillsammans i grupp
- I. Granskar texter kritiskt tillsammans med dina elever
- J. Låter eleverna kritiskt granska texter i grupp
- K. Anpassar undervisningen efter elevers olika behov

De effekter Läslyftet främst har haft för lärarnas undervisning är att de idag i sin undervisning "samtalar om texter med eleverna" respektive "arbetar med olika texter på ett mer medvetet sätt". Nästan sex av tio (59% respektive 58%) svarade att Läslyftet "i stor utsträckning" bidragit till detta. Runt hälften av lärarna uppgav att Läslyftet "i stor utsträckning" bidragit till att de "läser texter högt tillsammans med eleverna" (55%), "använder språk-, läs- och skrivutvecklande undervisningsmetoder (50%), "anpassar undervisningen efter elevers olika behov (48%) eller "använder fler språk-, läs- och skrivutvecklande undervisningsmetoder (47%). Däremot var det endast drygt två av tio lärare (22%) som svarade att de "låter eleverna skriva tillsammans i grupp" och/eller att de "låter eleverna kritiskt granska texter i grupp". Svaren på denna fråga går inte riktigt att jämföra med svaren från läsåret 2015/16 eftersom lärarna då fick svara på dessa frågor utifrån den modul de hade arbetat med. Men svaren tyder sammantaget på en kvarstående Läslyftseffekt på lärarnas undervisning ett och ett halvt år efter deltagandet, främst när det gäller textbearbetning.

Lärare i förskoleklass är något mer benägna att svara att Läslyftet bidragit till att de "i stor utsträckning" använder språk-, läs- och skrivutvecklande undervisningsmetoder",

"använder texter på ett mer medvetet sätt i undervisningen", "skriver tillsammans med eleverna". "granskar texter kritiskt tillsammans med eleverna" och "låter eleverna kritiskt granska texter i grupp". Det omvända gällde frågan om Läslyftet bidragit till att lärarna "läser texter högt tillsammans med eleverna" vilket tyder på att denna aktivitet redan användes i förskoleklassen innan Läslyftet. Lärare i de högre årskurserna 4-7 svarade i något lägre grad att Läslyftet "i stor utsträckning" bidragit till att de "låter eleverna skriva tillsammans i grupp".

Lärare i svenska som andraspråk och naturorienterande ämnen utmärkte sig genom att i högre grad än andra svara att de "i stor utsträckning" använde fler språk-, läs- och skrivutvecklande undervisningsmetoder.

Lärare som under Läslyftets genomförande läsåret 2015/16 svarade att deras handledare "deltagit i alla kollegiala samtal", "skapat struktur och planerat de kollegiala samtalen" etc använde i högre grad svarsalternativet "i stor utsträckning" på om Läslyftet bidragit till att de "granskar texter kritiskt tillsammans med sina elever".

Av fritextsvaren framgår också att många lärare anser sig ha fått verktyg av olika slag som de kan använda i sitt arbete. En del är dock ganska allmänna i sina svar:

Har fått en hel del nya metoder som jag praktiserar.

Allmän ökad förståelse för metoder som är gynnsamma för elevernas läs- och skrivinlärning.

Vissa av metoderna som vi arbetade med under läslyftet använder jag även idag.

När Läslyftet gick mot sitt slut, så rasslade jag igenom häftena, och skrev upp matnyttigheterna, metoderna – inte teorierna. Så jag har en sådan sammanställning, så jag har haft en avsikt att göra mer. För det fanns mycket matnyttigt. (Intervju med lärare i svenska i åk 7-9)

Jag är NO och mattelärare och Läslyftet har visat mig hur viktigt det är att man jobbar med texter i NO, faktatexter och vad som skall vara med i sådana texter och så. Att läsning och texter är viktiga i alla ämnen. Det har jag lärt mig mest. Det var också viktigt hur vi la upp kursen och att vi fick träffa en annan skola och se hur de jobbade och vad de gjorde på sin skola. (Intervju med lärare i NO, matematik, engelska och praktisk/estetiska ämnen i åk 4-6)

En hel del lärare gav mer konkreta exempel på vad de använder i sin undervisning.

En ökad medvetenhet om arbete enligt cirkelmodellen. Ord och begrepps centrala betydelse för alla elever. Att eleverna måste handledas i det arbete och öva på det förhållningssätt som de ska visa sina färdigheter. Modellering har blivit ett naturligt inslag i undervisningen.

Jag kör mycket EPA

Jag använder mig ofta av venn diagram i olika sammanhang.

Jobbar med lärpar, lärgrupper, enskilt och i storgrupper.

Men där jag kan, jobbar jag gärna med "eftertänksam dialog" (sokratiska samtal) och "venn diagrammet" samt ibland att eleverna får göra bildanalys i textboken i idrott och hälsa.

Vissa modeller i skrivarbete använder jag fortfarande, den med hinder och lösning.

Valet av texter, jag har alltid en tanke med de texter jag använder i min undervisning.

Ett antal lärare kopplade ännu tydligare än ovan Läslyftets bidrag till undervisningen och till sitt arbete med eleverna:

Att alltid komma ihåg att lyssna på eleverna och hur de tolkar det de läser.

Mitt sätt att muntligt uttrycka mig till eleverna, gällande måluppfyllelse

Jag har fortsatt att läsa högt för eleverna på mina idrottslektioner.

Ja. Att jag aldrig lämnar eleverna ensamma med en ny text.

Eftersom jag jobbar som So-lärare har ordförståelse i utsträckning begrepp ju varit väldigt viktigt. Att då upptäcka att det är så många "vanliga" ord som de inte kan, var nästan skrämmande!

Ger barnen mer tid vid samtal och diskussioner – det får ta den tid det tar. Använder tiden mer till skrivandet.

Läslyftet påvisade och lärde mig att det går att jobba med kritiskt textarbete med väldigt små barn. (F-klass)

Jag har skapat fler platser för läsning/läsro i klassrum och fritids. Besöker bibliotek oftare. Har startat läsgrupper i klassen. Arbetar med konkret med bilder till texten.

Exempel på Läslyftets bidrag till undervisningen finns också i intervjuerna:

Jag har fortsatt att samarbeta med bibliotekarien, vi har inte lika mycket tid men det gör vi ibland. Mest använder vi saker från SO-modulen. Där man pratar om en kunskapsbank i fas 1 innan man går in och finslipar och eleverna lär sig tillsammans innan de går vidare. Jag bygger upp en stor förförståelse, låter eleverna förkovra sig tillsammans, tränar sig tillsammans. Jag ger också eleverna mallar för hur ett bra arbetsresultat skall se ut för att det skall bli bra. Nu är det naturligt att göra det. Innan sågs det som lite fusk och att så skulle man inte göra. (Intervju med lärare i SO och svenska i åk 4-6)

Vi jobbar mycket mer med texter och pratar om hur vi kan jobba mer med det. Så undervisningsmässigt har det blivit mer att jag skriver på tavlan och eleverna skriver efter och sen skriver de sina egna sammanfattningar om de klarar det. Och det gör vi i alla ämnen, jag har engelska också... Så jag förklarar, vad är det för typ av text och vad kännetecknar den texttypen osv... (Intervju med lärare i NO, matematik, engelska och praktisk/estetiska ämnen i åk 4-6)

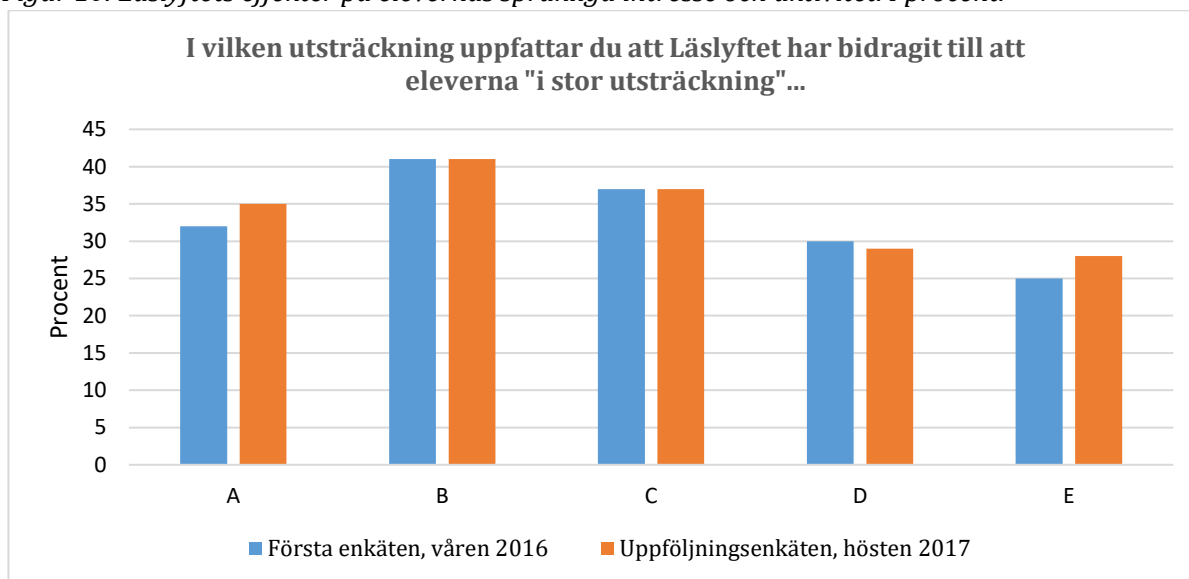
5.5 Lärarnas bedömning av kvarstående effekter på eleverna

Lärarnas bedömning av Läslyftets bidrag till elevernas språkutveckling undersöktes genom två frågor, såväl i den första enkäten som i uppföljningsenkäten. Den ena frågan handlade om effekter på elevernas språkliga intresse och aktivitet, den andra om effekter på elevernas språkkunskaper och språkförmåga.

5.5.1 Effekter på elevernas språkliga intresse och aktivitet

Drygt fyra av tio (41%) lärare svarade i uppföljningsenkäten att Läslyftet "i stor utsträckning" har bidragit till att eleverna idag "deltar i samtal mer än tidigare" (F16). Närmare fyra av tio (37%) uppgav att eleverna "i stor utsträckning" "ställer fler egna frågor till texter" och drygt en tredjedel (35%) svarade att eleverna "har fått ett större intresse för texter och läsning". Knappt tre av tio uppgav att eleverna "i stor utsträckning" "har fått ett större intresse för skrivande" (29%)⁵, "lyssnar bättre på varandra" (29%) och/eller "samarbetar bättre än varandra" (28%). Andelen som svarade att Läslyftet "inte alls" har haft dessa effekter ligger mellan 13-15 procent. Jämför man dessa siffror med hur lärarna svarade i den första enkäten läsåret 2015/16 ser man att svaren är mycket likartade och inga skillnader är signifikanta.

Figur 10. Läslyftets effekter på elevernas språkliga intresse och aktivitet. I procent.

Antal svarande: A:615 (632), B:615(633), C:614(631), D:611(633), E:613(632)

- A. Har fått ett större intresse för texter och läsning
- B. Deltar i samtal mer än tidigare
- C. Ställer fler egna frågor till texter
- D. Lyssnar bättre på varandra
- E. Samarbetar bättre med varandra.

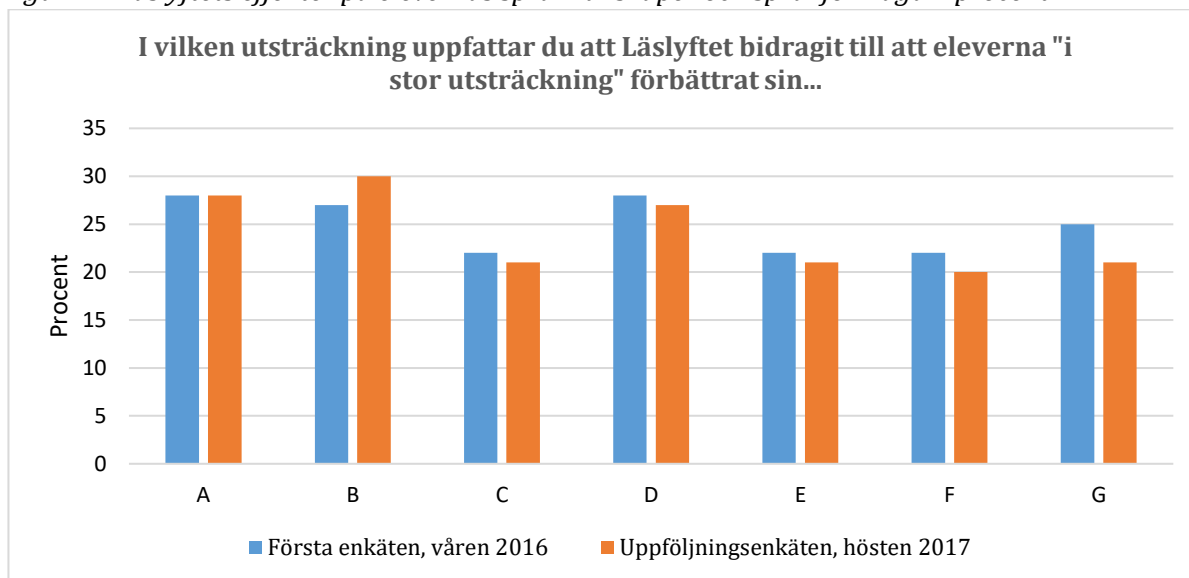
Lärare som i den första enkäten svarade att rektor "i stor utsträckning" under genomförandet av Läslyftet "betonat betydelsen av elevernas språk-, läs- och skrivutveckling" var mer benägna att även i uppföljningsenkäten svara att eleverna "i stor utsträckning" "lyssnar på varandra" och "samarbetar bättre med varandra".

⁵ Frågan om elevernas intresse för skrivande fanns inte med i den första enkäten läsåret 2015/16.

5.5.2 Effekter på elevernas språkkunskaper och språkförmåga

Närmare tre av tio svarade i uppföljningsenkäten att Läslyftet har bidragit till att eleverna idag "i stor utsträckning" har förbättrat (F17) sin "läsförståelse" (30%), sin "ord/begreppsförståelse" (28%) och/eller sin "förmåga att kunna förstå olika texttypers form och innehåll" (27%). Två av tio uppgav att eleverna "i stor utsträckning" förbättrat sin "förmåga att kritiskt granska texter" (21%), "förmåga att uttrycka sig verbalt" (21%), "förmåga att dra slutsatser" (21%) och/eller "förmåga att skriva texter" (20%). Andelen "inte alls"-svar ligger mellan 11-15 procent och resten av lärarna svarade att Läslyftet bara "till liten del" haft dessa effekter. Även på denna fråga är andelen som använde svarsalternativet "i stor utsträckning" mycket likartad andelen i den första enkäten och inga skillnader är signifikanta. Andelen "inte alls" svar har ökat något vilket beror på att vi i den första enkäten även hade svarsalternativet "vet ej/inte aktuellt".

Figur 11. Läslyftets effekter på elevernas språkkunskaper och språkförmåga. I procent.

Antal svar: A:612(612), B:612(612), C:613(611), D:612(612), E:612(612), F:613(611), G:612(612)

- A. Ord/begreppsförståelse
- B. Läsförståelse
- C. Förmåga att kritiskt granska texter
- D. Förmåga att kunna förstå olika texttypers form och innehåll
- E. Förmåga att dra slutsatser
- F. Förmåga att skriva texter
- G. Förmåga att uttrycka sig verbalt

Fortfarande bedömer alltså lärarna Läslyftets bidrag som störst när det gäller elevernas ord/begreppsförståelse, läsförståelse och förmåga att kunna förstå och tolka olika texttypers form och innehåll.

Även i fritextsvaren lyfte lärarna fram sådant som de ansåg att eleverna hade förbättrat genom Läslyftet:

Bidragit med många metoder som visat sig ha positiv inverkan på barnens inlärning och öka deras språkliga medvetenhet.

Elevernas medvetenhet om texter har ökat.

Eleverna kommenterar något positivt om varandras läsning och skrivning.

Mer kvalitet i de arbeten eleverna gör^[1]_[SEP]

Exempel finns också i intervjuerna. En lärare sa exempelvis:

De är mer medvetna om att det finns olika texttyper: faktatexter berättande texter, återberättande texter osv. Även de olika dragen i de olika texttyperna börjar de bli bra på. Jag tycker att de har utvecklats. Jag har ju kvar samma klass så det är svårt att säga vad som kommer från LL och vad som är vanlig mognad och utveckling. Men i NO – de gör så som vi har pratat om: tittar på rubrikerna, läser bildtexterna, tittar vad texten handlar om etc. Vi har också arbetat med sambandsord och att man inte skall upprepa sig i texter och att man kan påbörja meningar på olika sätt för att variera språket. De har utvecklat sig jättemycket. (Intervju med lärare i NO, matematik, engelska och praktisk/estetiska ämnen i åk 4-6)

5.6 Lärarnas övriga synpunkter

En av de lärare som intervjuades, men vars skola inte hade fortsatt med Läslyftet, sa ändå så här om vad fortbildningen hade gett:

Det var givande för man fick ju lyssna på så olika lärare. Jag tyckte jättemycket om att vi var olika ämnen och ändå jobbade mot samma mål, men på olika sätt. Sen tycker jag ju om att läsa också, men jag tänker mest på samtalen vi hade. (...) Vi har pratat om detta att det hade varit roligt att fortsätta men i lugnare takt. Det är väl mest vi svensklärare som har pratat om det – men det råkade bli så att nästan alla svensklärare försvann. På arbetslagsträffarna kommer det upp, att förra året gjorde vi det här med eleverna, idéerna kommer upp. Men inte så att vi pratar om Läslyftet. (Intervju med lärare i svenska i åk 7-9)

I slutet på uppföljningsenkäten kunde lärarna skriva ner andra kvarstående effekter för dem och övriga synpunkter på Läslyftet. Många av de svar som skrevs var upprepningar av sådant som redan framkommit tidigare. Men en del tog chansen att tala om hur nöjda de var med fortbildningen. "Tack!", "Nyttigt och bra", "Tummen upp =)" och "Ett väldigt bra lyft" var några av kommentarerna. Några andra kommentarer var:

Det är väldigt bra när det görs en gemensam satsning för hela landet, att det erbjuds "lyft" för alla att följa. Det bidrar till ökad likvärdighet i skolan.

Förutom att det var rikt på värdefull kunskap, så förbättrade det samarbetet mellan stadier och det var dessutom roligt att delta - vi hade roligt när vi genomförde de moduler jag deltagit i. Och det gav bra insyn i varandras sätt att arbeta.

Mycket inspirerande och lärorikt att gå läslyftet! När jag och mina dåvarande kollegor jobbade med läslyftet var det konkret och gjorde att vi samarbetade mellan olika åldersgrupper på ett framgångsrikt sätt. Jag jobbar annorlunda nu med tyst läsning och gemensam läsning.

Borde vara obligatoriskt för alla lärare, särskilt Ma/NO-sidan.

Borde erbjudas på distans.

Exempel på avsaknad av effekter, begränsade effekter och avklingande effekter av Läslyftet framkom också i intervjuer och de fritextsvar som lärarna lämnade i slutet av uppföljningsenkäten. 44 stycken svarade kort och gott "nej" på frågan om "Läslyftet bidragit till några andra förändringar för dig". Därutöver gav några liknande svar typ: "tyvärr inte", "ingenting", "onödigt", "helt värdelöst", "otroligt intetsägande". Eller i något längre formuleringar såsom:

Hoppas det aldrig mer kommer sådana pålagor till oss lärare.

Ett enormt slöseri med resurser och lärartid.

Tvivlar på att den massiva insats som gjordes får något direkt genomslag.

Den bristande tiden för att arbeta med Läslyftet, såväl under som efter lyftet, togs upp av några lärare:

Det krävs mer tid för att implementera ett lyft. Mer tid, mer reflektion, mer görande. Det går inte med alla ytterligare pålagor i skolan, ytterligare lyft på lyft. När man hinner andas blir man kreativ, när hinner man andas i skolans värld?

Förberedelsen och syftet inför läslyftet på skolorna behöver vara mer förankrat hos pedagogerna. Även någon form av fördjupning och återkoppling över tid.

Kollegiala samtal finns fortfarande schemalagda, pedagogiska samtal, med ett tillfälle i veckan. Men då kan det komma upp allt möjligt. Vi har ingen bestämd innehållslig systematik i år. Just nu handlar det mycket om individuella elever och hjälp till elever och så. Men vi har också arbetslagsmöte för praktiska frågor så de pedagogiska arbetslagsmötena ligger utanför det. (Intervju med lärare i SO på F-9-skola)

Svårigheter med modulerna kommenterades också:

Den modulen vi använde var riktad från årskurs 1-9, men texterna och förslagen riktades hela tiden till äldre elever. Vilket gjorde att vi fick anpassa för att det skulle passa våra åldrar som var årskurs 1-6.

Tyckte inte materialet och filmerna var anpassade till de elever som jag undervisar i. Ofta var filmerna gjorda med klasser som hade få elever, så ser inte min verklighet ut!

Arbetar bla på gymnasieskolans individuella program. Här tycker jag inte modulerna är speciellt verklighetsnära eller givande. Filmen "Berättelseskivande på IP" visar att det är lätt att feltolka elever.

Det kändes också som att en hel del av materialet var mer riktat till språklärare än till mig som SO-lärare. Jag känner att det hade varit mer givande med ett upplägg direkt riktat till respektive ämneslärare, och med färre olika moment.

Vissa moduler som t.ex. samtal om texter är svårt inom vissa ämnen. Alla ämnen har inte relevanta texter. Det var svårt att trycka in uppgifterna i den planeringen man hade, det kanske inte passade sig just den veckan att genomföra uppgiften.

Ett citat från intervjuerna får dock visa att även de som inte har fortsatt med Läslyftet på något mer formellt sätt ändå ibland samlas kring något moment från fortbildningen:

Nej, vi har inte fortsatt med någon ny modul utan vi har fortsatt med den här SOL-utbildningen (språk och lärande), från början riktad till lärare i flerspråkiga klasser, i första hand svenska. Men vi har gjort nedslag i Läslyftet, vi skall träffa vår handledare på måndag om Kritisk textgranskning om hur man väljer texter och så. När vi gjorde vår utvärdering så var det ett önskemål. Men SOL-utbildningen är ganska omfattande och "dockar ihop med Läslyftet" på ett bra sätt, de utbildningarna är väldigt lika. (Intervju med lärare i svenska och matematik i åk 1-6)

En intervjuad lärare uttrycker någonting liknande med orden: "Inte så att det har satt spår direkt, men någon gång ibland gör någon av oss någon metod." (Intervjuad lärare i SO i åk 7-9)

5.8 Sammanfattning

En förhållandevis stor andel av lärarna, uppemot sex av tio, hade fortsatt med Läslyftet i ytterligare ett år, tillsammans med kollegor eller på egen hand, men hösten 2017 fortsatte bara två av tio. Drygt hälften av dessa hade även då fortsatt tillsammans med kollegor och drygt hälften av dem hade dessutom fortsatt med en handledare och på i stort sett samma sätt och i samma takt som under Läslyftet. Man får dock tolka dessa siffror med försiktighet eftersom det är möjligt att det är lärare som fortsatt med Läslyftet som var mest benägna att svara på uppföljningsenkäten. De som hade använt Läslyftet på egen hand uppgav oftast att de fortsatt att använda de undervisningsaktiviteter som utprovats i Läslyftsgruppen. Det blir nästan ännu tydligare i fritextsvaren än om man bara ser på siffrorna.

De som inte hade fortsatt med Läslyftet motiverade detta på ett flertal sätt. Lärarna uppgav framförallt personliga praktiska skäl (t.ex. att man slutat på den skola där man gick Läslyftet), skäl som hade med skolans beslut att göra (t.ex. att skolan satsat på annan fortbildning) eller skäl som hade med lärarnas bedömning av Läslyftet att göra (t.ex. att aktiviteterna inte passar för det ämne eller den elevgrupp som lärarna undervisade i).

Lärarnas bedömning av vad Läslyftet betytt för deras egna kunskaper och insikter sjönk mellan de två enkätmätningarna. Dock är det även i uppföljningsenkäten mellan fyra och sex av tio lärare, beroende på delfråga, som svarade att Läslyftet "i stor utsträckning" bidragit till ökade insikter, engagemang etc. Svaren bör också här tolkas med försiktighet och avspeglar sannolikt en samlad effekt av Läslyftet snarare än en kvarstående. Detta är en fråga vi återkommer till i sista kapitlet.

Läslyftet tillskrivs en stor betydelse för lärarnas undervisning. Drygt hälften svarade att Läslyftet "i stor utsträckning" bidragit till att de idag väljer texter mera noggrant, samtalar om texter med eleverna, arbetar med texter på ett mer medvetet sätt, läser texter högt tillsammans med eleverna och använder språk-, läs- och skrivutvecklande undervisningsmetoder. Detta får också stort stöd i fritextsvaren.

Bedömningen av Läslyftets bidrag till elevernas språkliga intresse och aktivitet samt till deras språkutveckling har inte ändrats nämnvärt sedan den första enkäten. Förändringarna är små och går åt olika håll men landar på att det fortfarande är uppåt fyra av tio lärare som uppfattar att eleverna "i stor utsträckning" fått ett större intresse för texter och läsning, samtalar mera och ställer fler egna frågor till texter. Något färre, men ändå

närmare tre av tio av lärarna menar också att Läslyftet "i stor utsträckning" bidragit till att eleverna lyssnar bättre på varandra och samarbetar bättre. Fortfarande är det också mellan två och tre av tio lärare som uppfattar att Läslyftet "i stor utsträckning" utvecklat elevernas språkliga färdigheter. Tydligast gäller det elevernas ord/begreppsförståelse, läsförståelse och förmåga att förstå olika texttypers form och innehåll. I den första enkäten uttryckte många lärare att effekterna på eleverna var för tidigt att avgöra. Man hade därför kunnat tänka sig att det skulle vara lättare för lärarna att se effekter på elevernas språkutveckling ett och ett halvt år efter deltagandet och att effekterna ökat, men så är alltså inte fallet. Kanske uppfattar lärarna det istället som svårare att bedöma vad som är Läslyftets bidrag och vad som beror på elevernas mognad och andra faktorer när det har gått längre tid.

6. Sammanfattande resultat

I detta kapitel sammanfattas och jämförs rektorers, handledares och lärares bedömning av Läslyftets kvarstående effekter ett och ett halvt år efter deltagandet läsåret 2015/16. Kapitlet avslutas med slutsatser om kvarstående effekter av Läslyftet i grundskolan, samt våra tolkningar av resultaten.

Det bör framhållas att Läslyftet har genomförts på olika sätt på olika grundskolor bl.a. när det gäller läslyftsgruppernas organisation och sammansättning. Detsamma gäller om och hur Läslyftet har fortsatt efter deltagandet med statsbidrag läsåret 2015/16. En del läslyftsgrupper har fortsatt men många har inte det. Bland de som fortsatt har lärare och handledare arbetat med olika moduler, antingen i enlighet med utbildningsmodellen eller friare.

6.1 Målgruppernas samlade bedömning av Läslyftet under genomförandet

En majoritet av huvudmännen, rektorerna, handledarna och lärarna bedömde Läslyftet som "mycket bra" eller "ganska bra" läsåret 2015/16, dvs. det läsår de deltog i Läslyftet. Svaret "mycket bra" dominerade hos de tre första målgrupperna där handledarna var de mest positiva följt av rektorerna. I kontrast svarade knappt 40 procent av lärarna "mycket bra". Ungefär lika många, använde svarsalternativet "ganska bra" och knappt 20 procent "varken bra eller dåligt", "ganska dåligt" eller "dåligt". Svaren tyder på att Läslyftet har varit en uppskattad fortbildning för en majoritet av deltagarna men att lärarna värderat satsningen lägre än övriga målgrupper. Denna fråga ställdes bara i den första enkäten så vi vet inte om målgrupperna värderar Läslyftet annorlunda när de fått lite distans till satsningen. Vi anser dock att det kan vara betydelsefullt att ha denna bild i huvudet även vid tolkningen av resultaten från uppföljningen.

Figur 12. Målgruppernas sammantagna bedömning av Läslyftet 2015/16. I procent.

*Antal svarande: Huvudmän: 169, Rektorerna: 163, Handledare: 223, Lärare: 1033

6.2 Målgruppernas bedömning av Läslyftet kvarstående effekter

I det följande sammanfattas rektorers, handledares och lärares bedömningar av kvarstående effekter. Huvudmännens erfarenheter av kvarstående effekter kommer att undersökas och redovisas på annat sätt.

6.2.1 Rektorer

En stor majoritet av rektorerna svarade att Läslyftet bidragit till att de ett och ett halvt år efter deltagandet prioriterar språk-, läs- och skrivutveckling i sitt pedagogiska ledarskap. En majoritet av rektorerna uppfattar också en kvarstående effekt av Läslyftet på lärares engagemang för språk-, läs- och skrivutveckling i undervisningen och på pedagogisk-didaktiska samtal, medan betydligt färre, knappt fyra av tio erfor en kvarstående effekt på lärares gemensamma undervisningsplanering. Som frågorna var ställda i uppföljningsenkäten har rektorerna gjort en sammanfattande bedömning av effekterna av Läslyftet som omfattar såväl genomförandet som perioden efter till och med hösten 2017. Därmed kan den kvarstående effekten på undervisningskulturen ha överskattats.

Svaren från rektorerna tyder på att Läslyftet har haft en kvarstående effekt på fortbildningskulturen. Några fler skolenheter har tillsatt en ansvarig lärare för språk-, läs- och skrivutveckling efter deltagandet i Läslyftet 2015/16. Vilket uppdrag den ansvarige har getts har inte undersökts. Läslyftet har också haft en kvarstående effekt på det systematiska kvalitetsarbetet och på att förändra fortbildningen i kollektiv riktning, enligt rektorerna.

Drygt fyra av tio rektorer svarade att Läslyftet "i stor utsträckning" förbättrat elevernas språk-, läs- och skrivförmågor. De som svarade så har ökat med 13 procent och de som svarade "i liten utsträckning" med 8 procent. Ökningen är lika stor som minskningen av "vet ej-svaren". Skolor där en stor andel lärare eller hälften av lärarna deltagit i Läslyftet svarade oftare att Läslyftet "i stor utsträckning" förbättrat elevernas språk-, läs-, och skrivförmågor.

Rektorerna prioriterade andra utvecklings- och fortbildningsområden och visade större intresse för andra moduler än Läslyftets på Skolverkets lärportal ett och ett halvt år efter deltagandet. Varför det är så har inte undersökts närmare. Resultaten visar också att få rektorer har möjliggjort för handledare och lärare att kunna fortsätta med Läslyftet enligt fortbildningsmodellen. Något fler rektorer har skapat förutsättningar för en friare fortsättning av Läslyftet.

Samtidigt som de har gjort lite för att möjliggöra för att Läslyftet ska kunna fortsätta bedömer de att Läslyftet har kvarstående effekter, såväl på undervisnings- och fortbildningskulturen som på elevernas språk-, läs- och skrivförmågor.

6.2.2 Handledare

Vilka kvarstående effekter framträder av Läslyftet från handledarnas horisont? Handledarna har fått mer kunskap och intresse för literacyfrågor. En stor majoritet (79-90%) svarade att Läslyftet "i stor utsträckning" bidragit till att öka deras insikter i språk-, läs- och skrivutveckling, engagemang för språk-, läs- och skrivutveckling i sin undervisning, allmänna pedagogisk-didaktiska tänkande, intresse för kollegialt samarbete och förmåga att handleda kollegor. Läslyftet har också bidragit till fördjupade kollegiala

reflektioner kring språk-, läs- och skrivutveckling. Sex av tio handledare svarade att de "i stor utsträckning" planerar tillsammans med kollegor hur undervisningen ska utveckla elevernas språk-, läs- och skrivförmågor. Läslyftet har också bidragit till att en stor majoritet (68-85%) av handledarna "i stor utsträckning" använder fler språk-, läs- och skrivutvecklande undervisningsmetoder, att de arbetar med olika texter mer medvetet, samtalar om texter med eleverna, läser texter högt och granskar texter kritiskt tillsammans med eleverna.

En stor majoritet av handledarna uppgav också att Läslyftet "i stor utsträckning" bidragit till att det på skolan idag finns ett mer gemensamt yrkesspråk, en ökad kollegial insikt om betydelsen av språk-, läs- och skrivutveckling i alla ämnen och fördjupade pedagogisk-didaktiska samtal. Det kan också ses som en kvarstående effekt av Läslyftet att utbildningen av handledarna lett till en kompetenshöjning när det gäller förmågan att handleda kollegor.

6.2.3 Lärare

Närmare sex av tio lärare (57 procent) uppgav att de fortsatte med Läslyftet under läsåret 2016/17, varav cirka fyra av tio tillsammans med kollegor och resten på egen hand. Andelen sjönk sedan ganska kraftigt så att knappt var fjärde lärare fortsatte under hösten 2017, varav drygt en av tio tillsammans med kollegor.

Omkring hälften av lärarna uppgav att Läslyftet "i stor utsträckning" bidragit till att öka deras kunskaper, engagemang och förmågor ett och ett halvt år efter deltagandet. Majoriteten av lärarna uppgav också att Läslyftet "i stor utsträckning" bidragit till att öka deras engagemang för språk-, läs- och skrivutveckling i undervisningen och drygt hälften av lärarna svarade att Läslyftet "i stor utsträckning" bidragit till att öka intresset för kollegialt samarbete. Andelen som använt svarsalternativet "i stor utsträckning" har dock minskat med 10-15 procent på alla tre frågorna sedan maj 2016 då den första enkätens resultat samlades in.

Det finns även en kvarstående effekt av Läslyftet på undervisningen. Störst effekt har Läslyftet, enligt lärarna, haft för om de arbetar med, samtalar om och läser texter tillsammans med eleverna. Fler än hälften svarade att Läslyftet bidragit till att de numera gör så "i stor utsträckning". Cirka hälften av lärarna uppgav också att Läslyftet "i stor utsträckning" bidragit till att de använder språk-, läs- och skrivutvecklande undervisningsmetoder och nästan lika många att de använder fler sådana metoder. Dessa frågor var i den första enkäten kopplade till den modul lärarna använt, medan de i uppföljningsenkäten var mer allmänt ställda vilket gör att de inte går att jämföra.

Fyra av tio lärare svarade att Läslyftet "i stor utsträckning" har bidragit till att det finns "ett mer gemensamt yrkesspråk på skolan" och till "fördjupade pedagogisk-didaktiska samtal" i arbetslaget/ämneslaget. Något färre, drygt tre av tio, svarade så om skolan i stort.

När det gäller lärarnas bedömning av kvarstående effekter på eleverna, visar resultaten att omkring tre till fyra av tio lärare uppfattar att Läslyftet "i stor utsträckning" bidragit till att eleverna har fått "ett större intresse för texter och läsning" och "deltar i samtal mer än tidigare". När det gäller om eleverna förbättrat sina språkliga förmågor

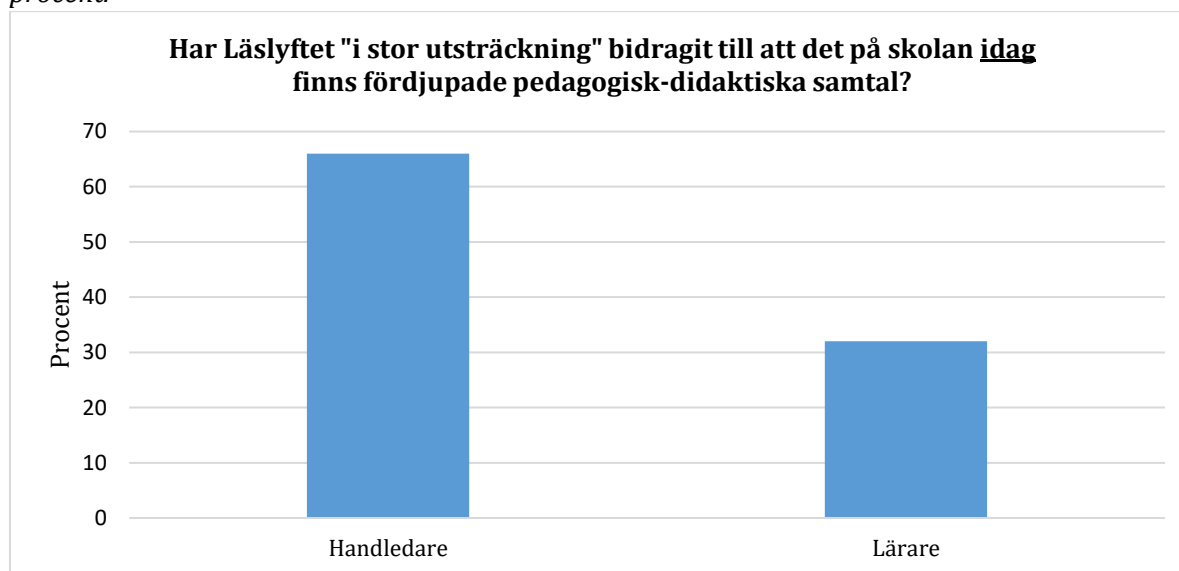
(ord/begreppsförståelse, läsförståelse, förmåga att kritiskt granska texter etc) är det något färre lärare (två till tre av tio lärare) som använde svarsalternativet ”i stor utsträckning”. Sett till elevernas olika förmågor är det en större andel lärare som svarade ”i stor utsträckning” om Läslyftets bidrag till läsförståelse jämfört med att förbättra förmågan att skriva texter och att uttala sig verbalt. Eftersom många lärare har fortsatt att använda modulen Samtal om text, som fokuserar läsning mer än att skriva, är det inte så konstigt. Samtal om text innehåller dock flera metoder som innebär att eleverna får uttrycka sig verbalt vilket gör det svårare att förstå varför lärarna bedömer elevernas förmåga lägre i detta avseende i uppföljningsenkäten än vad de gjorde i den första enkäten.

6.2.4 Jämförelse av målgruppernas effektbedömningar hösten 2017

Generellt har Läslyftet, enligt målgrupperna själva, bidragit mer sett ur handledarnas perspektiv än ur lärarnas. Rektorerens bedömning av kvarstående effekter ligger mitt emellan handledarnas och lärarnas.

Beträffande Läslyftets kvarstående effekter på fortbildnings- och undervisningskulturen är det betydligt fler handledare som upplever att Läslyftet ”i stor utsträckning” bidragit till detta jämfört med lärare och rektorer.

Figur 13. Målgruppernas bedömning av Läslyftets effekt på undervisningskulturen hösten 2017. I procent.

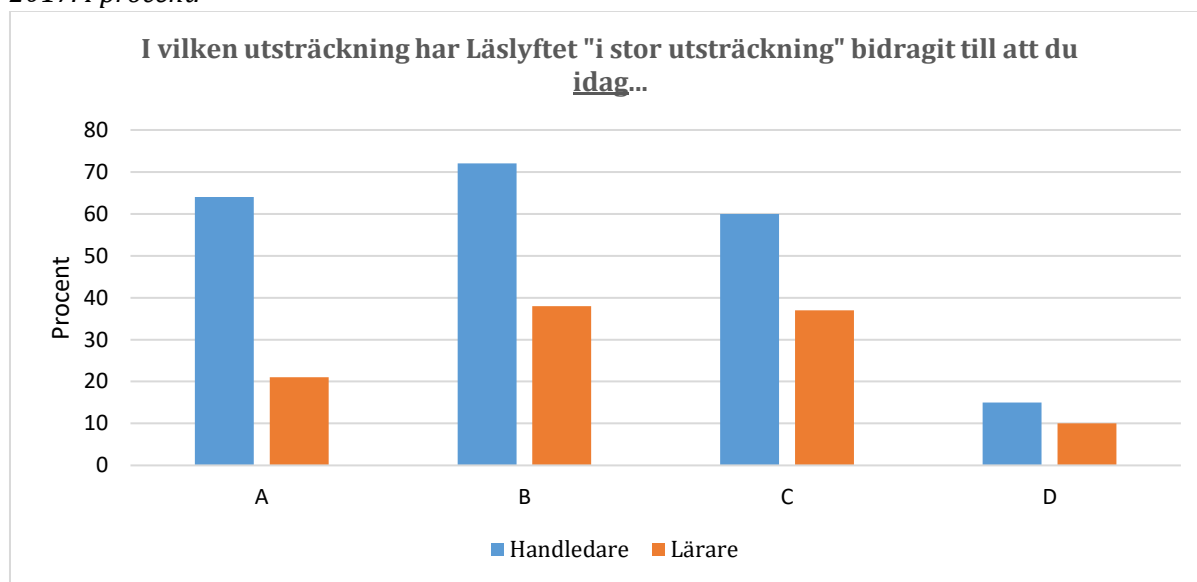
Antal svarande: Handledare:170, lärare:624

Som framgår ovan bedömde en betydligt högre andel av handledarna i uppföljningsenkäten att Läslyftet bidragit till fördjupade pedagogisk-didaktiska samtal än vad lärarna gjorde. Lärarna hade dock två frågor att svara på om de pedagogisk-didaktiska samtalen. Förutom att svara för hela skolan kunde de också svara på om de pedagogisk-didaktiska samtalen fördjupats i arbetslaget eller ämneslaget. På den frågan svarade 44 procent att så hade skett ”i stor utsträckning”. Rektorerne svarade på en liknande fråga. Andelen rektorer som svarade ”i stor utsträckning” på frågan var något lägre (10 % lägre) än andelen handledare som svarade så.

Nästan sex av tio handledare (58%) bedömde också att Läslyftet "i stor utsträckning" bidragit till att det "idag på skolan finns ett mer gemensamt yrkesspråk", medan det bara var fyra av tio lärare (40%) som svarade detsamma i uppföljningsenkäten. Denna fråga ställdes inte till rektorerna.

Både handledare och lärare fick svara på i vilken utsträckning Läslyftet bidragit till hur de planerar och genomför undervisningen och även här ser vi stora skillnader.

Figur 14. Handledares och lärares bedömning av Läslyftets effekt på undervisningsplanering hösten 2017. I procent.

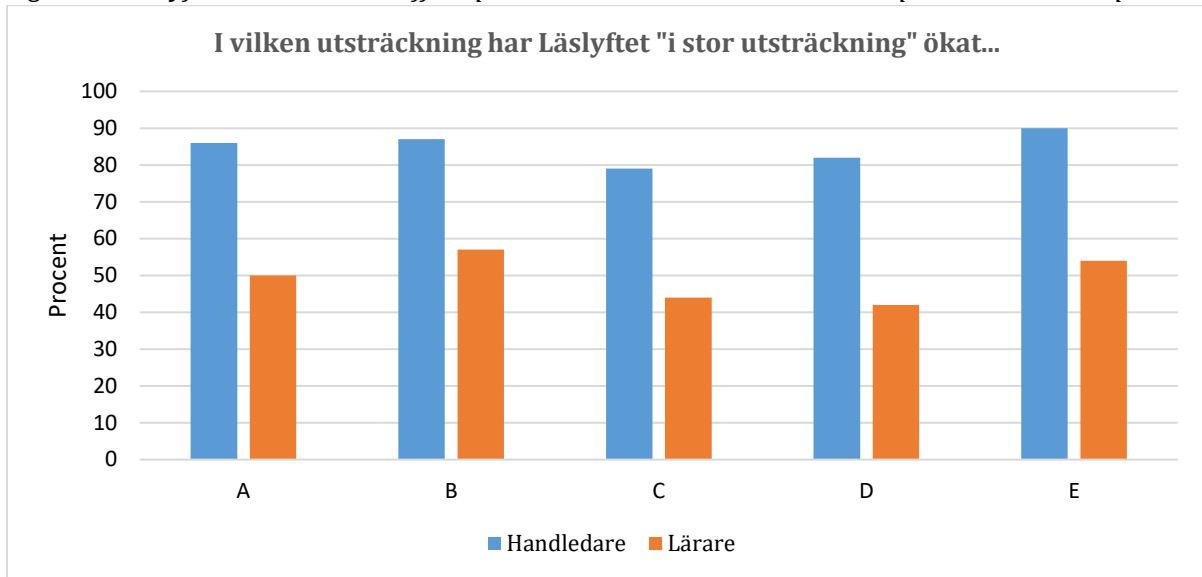
Antal svarande: A.H:169, A.L:631, B.H:167, B.L:631, C.H:170, C.L:628, D.H:169, D.L:630 (H=handledare, L=lärare)

- A. Söker upp forskning om språk-, läs- och skrivutveckling
- B. Söker upp konkreta undervisningsmetoder för språk-, läs- och skrivutveckling
- C. Planerar tillsammans med kollegor för hur undervisningen ska utveckla elevernas språk-, läs- och skrivförmågor
- D. Samarbetar med skolbibliotekarie

Handledarna använder i betydligt högre grad svarsalternativet "i stor utsträckning" än vad lärarna gör. Även samarbetet med bibliotekarier bedömer handledarna att Läslyftet bidragit till i större utsträckning.

När det gäller vad handledare och lärare uppger att de personligen har fått ut av Läslyftet ser vi på motsvarande sätt skillnader såtillvida att handledarna använder svarsalternativet "i stor" utsträckning betydligt oftare än vad lärarna gör.

Figur 15. Läslyftets kvarstående effekt på handledares och lärares kunskaper och insikter. I procent.

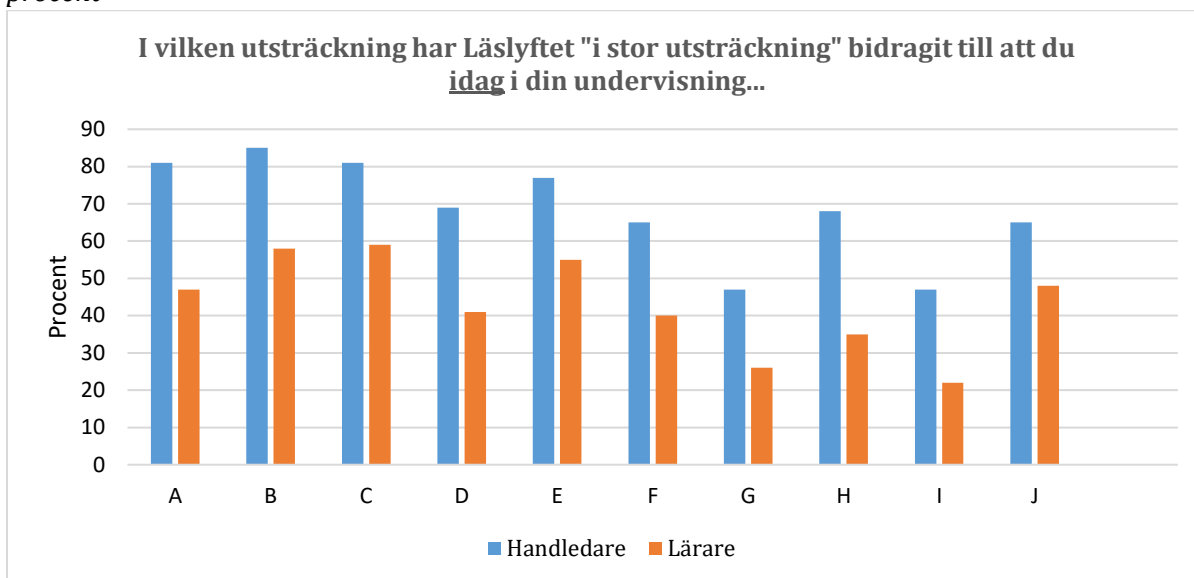

Antal svarande: A.H:170, A.L:634, B.H:170, B.L:634, C.H:170, C.L:633, D.H:170, D.L:630, E.H:169, E.L:632 (H=handledare, L=lärare)

- A. Dina (kunskaper och) insikter i språk-, läs- och skrivutveckling
- B. Ditt engagemang för språk-, läs- och skrivutveckling i din undervisning
- C. Din förmåga att fatta mer välgrundade beslut i din undervisning
- D. Ditt allmänna pedagogisk-didaktiska tänkande
- E. Ditt intresse för kollegialt samarbete

Det är också skillnader mellan handledare och lärare i hur de bedömer Läslyftets bidrag till deras egen undervisning.

Figur 16. Handledares och lärares bedömning av Läslyftets kvarstående effekt på undervisningen. I procent

Antal svarande: A.H:169, A.L:631, B.H:169, B.L:633, C.H:168, C.L:632, D.H:166, D.L:630, E.H:169, E.L:633, F.H:168, F.L:632, G.H:168, G.L:633, H.H:169, H.L:632, I.H:169, I.L:630, J.H:168, J.L:628 (H=handledare, L=lärare)

- A. Använder fler språk-, läs- och skrivutvecklande undervisningsmetoder
- B. Arbetar med olika texter på ett mer medvetet sätt
- C. Samtalar om texter med eleverna
- D. Låter eleverna samtala om texter i grupp
- E. Läser texter högt tillsammans med eleverna
- F. Skriver texter tillsammans med eleverna
- G. Låter eleverna skriva texter tillsammans i grupp
- H. Granskar texter kritiskt tillsammans med eleverna
- I. Låter eleverna kritiskt granska texter i grupp
- J. Anpassar undervisningen efter elevers olika behov

Den generella bilden är alltså att handledarna i uppföljningsenkäten, så väl som i den första enkäten, tillskriver Läslyftet ett större bidrag (effekter) än vad lärarna gör.

Fyra av tio rektorer (40%) bedömde att Läslyftet "i stor utsträckning" bidragit till att "elevernas språk-, läs- och skrivförmågor förbättrats", vilket var 15% fler jämfört med under genomförandet. Lärarna var mer försiktiga i sina svar. Lärarna fick dock svara på ett flertal specifika frågor medan rektorerna endast fick svara på en fråga. Andelen lärare som bedömde att Läslyftet "i stor utsträckning" bidragit till att elevernas olika förmågor förbättrats ett och ett halvt år efter genomförandet ligger mellan 19-29 procent vilket innebär en minskning jämfört med hur de svarade i den första enkäten, med undantag för läsförståelsen som bedömdes ha ökat marginellt. Ungefär samma andel lärare och rektorer bedömde att Läslyftet "i stor utsträckning" bidragit till att förbättra elevernas språk-, läs- och skrivförmågor under genomförandet.

6.3 Slutsatser och tolkning av resultaten

I delrapport 2 (Carlbaum, Andersson och Hanberger, 2016) drogs slutsatser om Läslyftets genomförande och kortsiktiga effekter i grundskolan i slutet av det läsår som skolorna deltog i Läslyftet med statsbidrag. I den här rapporten har vi analyserat rektorers, handledares och lärares bedömningar av kvarstående effekter ett och ett halvt år efter deltagandet⁶. Utöver detta undersöks Läslyftets effekter i grundskolan i en fallstudie i åtta grundskolor (Kärnebro och Carlbaum, 2018). Nedan sammanfattas Läslyftets kvarstående effekter i grundskolan ett och ett halvt år efter deltagandet utifrån tre målgruppers erfarenheter. Därefter kommenteras och tolkas resultaten. Rapporten kommer, tillsammans med resultat från nämnda delstudier, att ligga till grund för en samlad bedömning av Läslyftets effekter i grundskolan som kommer att presenteras i slutrapporten i juni 2019.

6.3.1 Slutsatser

Huvudslutsatsen av uppföljningsstudien är att effekter av Läslyftet finns kvar ett och ett halvt år efter genomförandet men uppfattas generellt ha minskat. Läslyftet visar framförallt kvarstående effekter på handledarnas och lärarnas kunskaper och insikter och också till en del på undervisningsplaneringen och undervisningen. Störst kvarstående effekt har Läslyftet haft på handledarna.

Slutsatsen baseras sammanfattningsvis på följande resultat: Sex av tio lärare har fortsatt arbeta med Läslyftet tillsammans med kollegor eller på egen hand läsåret 2016/17 och två av tio under hösten 2017. En stor majoritet av de lärare som tillsammans med kollegor (11%) eller på egen hand (12%) fortsatt arbeta med Läslyftet hösten 2017 uppgav att de hade använt samma undervisningsaktiviteter som under genomförandet och hälften hade läst samma artiklar igen för att få fördjupad kunskap, inspiration och tips.

Av de lärare (77%) som inte fortsatt arbeta med Läslyftets moduler hösten 2017 uppgav mer än hälften att det inte har funnits någon tid för det och knappt hälften svarade att Skolledningen prioriterat andra fortbildningar.

Omkring hälften av lärarna uppgav hösten 2017 att Läslyftet "i stor utsträckning" bidragit till att deras kunskaper, engagemang, förmågor och intresse för kollegialt lärande ökat. Detsamma gäller deras engagemang för språk-, läs- och skrivutveckling i undervisningen. Andelen som använt svarsalternativet "i stor utsträckning" hade dock minskat med 10-15 procent.

Drygt en tredjedel av lärarna svarade att de "i stor utsträckning" söker upp konkreta undervisningsmetoder och planerar tillsammans med kollegor för språk-, läs- och skrivutveckling ett och ett halvt år efter genomförandet. Om det skett en förändring jämfört med under genomförandet har inte kunnat bedömas eftersom frågorna i den första enkäten inte var formulerade på samma sätt.

Fler handledare än lärare svarade hösten 2017 att Läslyftet "i stor utsträckning" bidragit till deras insikter och kunskaper och till att de använder språk-, läs- och skrivutvecklande arbetsmetoder i undervisningen. Fler handledare uppgav också hösten 2017 att de "i stor

⁶ Huvudmännens erfarenheter av Läslyftets kvarstående effekter i grundskolan kommer att undersökas i en kommande enkät.

utsträckning” planerar tillsammans med kollegor hur undervisningen ska utveckla elevernas språk-, läs- och skrivförmågor, att de arbetar med olika texter mer medvetet, samtalar om texter med eleverna och granskar texter kritiskt tillsammans med eleverna.

Resultaten visar också att fler rektorer än lärare bedömde att Läslyftet bidragit till att förbättra elevernas språk-, läs- och skrivförmågor ett och ett halvt år efter genomförandet. En stor majoritet av rektorerna uppgav att de prioriterar språk-, läs- och skrivutveckling i sitt pedagogiska ledarskap samtidigt som de prioriterar andra utvecklings- och fortbildningsområden än detta och visade större intresse för andra moduler än Läslyftets på Skolverkets lärportal.

6.3.2 Tolkning av resultaten

Uppföljningsstudien visar överlag på ett positivt resultat även om effekterna minskat efter ett och ett halvt år. Att handledare upplevt att de fått mer insikter och kunskaper än lärare beror sannolikt på att de fått en handledarutbildning och tid i tjänsten att arbeta med Läslyftet. Likaså beror troligen handledares mer positiva bedömning av Läslyftets övriga effekter också på detta. Handledarnas ökade insikter, kunskaper, användning av språk-, läs- och skrivutvecklande metoder samt handledningskompetens har inneburit en kompetenshöjning som, om den tillvaratas, kan fortsätta bidra till språk-, läs- och skrivutveckling eller annan skolutveckling.

Att fler rektorer än lärare bedömt att Läslyftet bidragit till att förbättra elevernas språk-, läs- och skrivförmågor tolkar vi har lägre validitet än lärarnas bedömning av denna effekt och tyder på att rektorerna övervärderat Läslyftets effekt på eleverna.

Att rektorer prioriterar andra utvecklings- och fortbildningsområden och visade större intresse för andra moduler på Skolverkets lärportal tyder på att språk-, läs- och skrivutveckling inte kommer att ges lika hög prioritet i skolenhetens kommande fortbildningsinsatser.

Som redovisats i delrapport 2 (Carlbaum, Andersson och Hanberger, 2016) hade många informanter förväntningar på att effekterna av Läslyftet kommer att ta tid, dvs. att effekterna skulle öka över tid. Detta syns inte i resultaten, tvärtom visar de på en avtagande effekt. Effekterna av Läslyftet har minskat efter genomförandet i de fall några skillnader har kunnat säkerställas. Det är också troligt att de kvarstående effekterna är något mindre än som framkommit eftersom få frågor var ställda lika i den första och andra enkäten. Vi valde att ställa några frågor exakt lika för att skapa jämförbarhet, men det innebar samtidigt att det blev svårt att isolera den kvarstående effekten efter genomförandet. När exempelvis lärare hösten 2017 svarade på frågan ”I vilken utsträckning har Läslyftet ökat... dina kunskaper och insikter i språk-, läs- och skrivutveckling” så är det troligt att en del inte skiljt på Läslyftets bidrag under genomförandet och ett och ett halvt år efter. De har sannolikt gjort en samlad bedömning av Läslyftets effekter vilket inte återspeglar att en del kunskaper och insikter kan ha bleknat eller fallit bort efter genomförandet.

Sannolikt kommer effekterna av Läslyftet att finnas kvar en tid men fortsätta att minska p.g.a. en hel rad faktorer och omständigheter. Exempelvis kommer andra fortbildningsinsatser att prioriteras och en del av de insikter och kunskaper som Läslyftet bidragit till kommer att successivt falla i glömska, men inte allt. Sammantaget tyder resultaten på

att Läslyftet kan förväntas ha en viss fortsatt effekt på handledarna, lärarna, undervisningen och eleverna. Framtiden får utvisa hur länge och i vilken utsträckning.

Skolverkets lärportal, som successivt byggts ut inom olika områden, är tänkt att vara ett nationellt stöd i skolors och lärares kontinuerliga fortbildning. Resultaten visar att majoriteten av de skolenheter som deltog i Läslyftet inte fortsatt med fortbildningen och att den tredjedel av rektorerna som hösten 2017 svarade att de möjliggjort för Läslyftets fortsättning hade öppnat för en friare användning vilket kan vara rimligt av olika skäl bl.a. för att kunna ge plats åt annan fortbildning/skolutveckling. Den kvarstående effekten av Läslyftet kan förväntas minska p.g.a. av att rektorerna/skolenheterna gör andra prioriteringar som innebär att den begränsade fortbildningstiden används för annat vilket också är en följd av att Skolverket kan sägas konkurrera med sig själv.

Satsningen var tänkt att ha effekt och fortsätta av egen kraft efter deltagandet med statsbidrag, det vill säga efter att lärarna arbetat tillsammans med två moduler. Resultaten tyder på att Läslyftet främst har inneburit att handledare och lärare fått insikter och lärdomar som de använder sig av utan direkt koppling till Läslyftets material. Hur länge effekter av Läslyftet finns kvar är dock osäkert. Om, och i så fall hur, handledare och lärare fortsätter använda sina kunskaper och insikter samt Läslyftets material skulle en uppföljande utvärdering kunna belysa.

Referenser

Carlbaum, S. Andersson, E & Hanberger, A. (2016) *Utvärdering av Läslyftet: Delrapport 2: Erfarenheter av Läslyftet läsåret 2015/16*. Umeå Centre for Evaluation Research, Umeå universitet.

Skolverket (2014). *Programbeskrivning Läslyftet*. (2014-10-20 Bilaga 1 Dnr 2013:1065/2014:1058). Stockholm: Skolverket.

Carlbaum, S., Andersson, E., Hanberger, A. och Lundström, U. (2015). *Utvärdering av Läslyftets utprovningssomgång*. Umeå Centre for Evaluation Research, Umeå universitet.

Kärnebro K. och Carlbaum, S. (2018) *Utvärdering av Läslyftet Delrapport 6: En fallstudie av Läslyftets avtryck och effekter i grundskolan*. Umeå Centre for Evaluation Research, Umeå universitet.

Utbildningsdepartementet (2013). *Uppdrag om fortbildning i läs- och skrivutveckling – Läslyftet*, (U2013/7215/S. Regeringsbeslut, 2013-12-05). Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Bilagor

Bilaga 1. Uppföljning av rektorers deltagande i Läslyftet läsåret 2015/16

Antal rektorer som enkäten skickats till: 151

Antal erhållna enkätsvar: 99.

Svarsfrekvens: 66%

Enbart frågor med kvantitativa svar är redovisade, vilket innebär att frågor med fritextsvar inte ingår. Frågornas nummer motsvarar de som fanns i enkäten. Resultat i procent avrundat (vilket i några fall summerar till 99 eller 101%). 3 rektorer arbetade inte på samma skolenhet som 2015/16 och har plockats bort (därav inga som svarat nej på fråga 1). Procenten är beräknad på 96 svar.

(inom parentes anges samma rektorers svar i % på första enkäten)

1. Arbetar du <u>idag</u> som rektor på samma skolenhet som <u>under läsåret 2015/16</u> ?	Ja	Nej	Ej svar
	96	0	0

2. Vad har du gjort i din roll som rektor i Läslyftets <u>under höstterminen 2017</u> ?	Ja	Nej	Ej svar
a. Betonat betydelsen av elevernas språk, läs- och skrivutveckling i alla ämnen	90 (95)	6 (5)	4 (0)
b. Uppmanat lärare att använda Läslyftets material	59	37	4
c. Uppmanat lärare att använda undervisningsmetoder i språk-, läs- och skrivutveckling som vilar på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet	92	6	2
d. Främjat skolbibliotekarier och lärares samarbete			
e. Följt upp elevernas språk-, läs- och skrivutveckling	84 (73)	13 (27)	3 (0)

3. Har du <u>under höstterminen 2017</u> ...	Ja	Nej	Vet ej	Ej svar
a. Möjliggjort för lärare att arbeta med en modul per termin med A, B, C, D i samtliga åtta delar	16 (16)	76 (46)	5 (31)	3 (4)
b. Möjliggjort för lärare att arbeta med Läslyftet, men tidsmässigt och innehållsligt friare	38 (68)	57 (7)	3 (21)	3 (4)
c. Utsett handledare (befintliga eller nya)	38 (48)	60 (22)	0 (26)	3 (4)
d. Gett tid för handledare	34 (49)	63 (21)	0 (27)	3 (5)
e. Schemalagt mötestid för lärare att arbeta med modulerna	31 (56/45)	63 (17/26)	0 (22/24)	6 (5)
f. Annat	18 (1)	16 (1)	1 (0)	66(93)

4. Har du under höstterminen 2017 informerat dig om...	Ja	Nej	Ej svar
a. Vilka nya språk-, läs- och skrivutvecklingsmoduler som finns på Skolverkets lärportal	32	66	2
b. Innehållet i någon/några språk-, läs- och skrivutvecklingsmoduler	28	70	2
c. Vilka andra utvecklingsområden med moduler det finns på Skolverkets lärportal	67	31	2
d. Annat	8	10	81

5. I vilken utsträckning har Läsflytet bidragit till att du idag prioriterar språk-, läs- och skrivutveckling i ditt pedagogiska ledarskap?	I stor utsträckning	I liten utsträckning	Inte alls	Ej svar
	70	27	3	0

6. I vilken utsträckning uppfattar du att Läsflytet har ökat/fördjupat de deltagande lärarnas...	I hög utsträckning	I liten utsträckning	Inte alls	Vet ej	Ej svar
a. Engagemang för språk-, läs- och skrivutveckling i undervisningen	68 (75)	30 (21)	0(0)	0 (2)	2(2)
b. Pedagogisk-didaktiska samtal om språk-, läs- och skrivutveckling	63 (79)	34 (17)	0(0)	1 (2)	2(2)
c. Allmänna pedagogisk-didaktiska samtal	55 (55)	40 (37)	0(0)	3 (1)	2(4)
d. Gemensam planering av undervisning som främjar elevernas språk-, läs- och skrivutveckling	39	55	0	4	2
e. Gemensam planering av undervisning som främjar elevernas utveckling inom andra områden	41	52	0	4	3

7. I vilken utsträckning uppfattar du att Läsflytet förbättrat elevernas språk-, läs- och skrivförmågor?	I stor utsträckning	I liten utsträckning	Inte alls	Vet ej	Ej svar
	43 (28)	39 (27)	2 (0)	17 (38)	0 (7)

8. Har Läslyftet resulterat i att...	Ja	Nej	Fanns/ingick redan	Vet ej	Ej svar
a. Skolenheten har tillsatt ansvarig lärare för språk, läs-, och skrivutveckling	35 (25)	32(48)	30(32)	0	2(3)
b. Språk-, läs- och skrivutveckling har integrerats i det systematiska kvalitetsarbetet	52 (54)	13(20)	32(23)	0	3(3)
c. En fortbildningsmodell för kollegialt lärande har etablerats	69(59)	7(17)	21(21)	1	2(3)
d. Kollegiala samtal har införts i fortbildningspolicy/plan	56(42)	12(32)	28(24)	1	3(2)
e. Fortbildningen har inriktats mot gemensam kunskap och förhållningssätt	65(69)	4(7)	27(22)	2	2(2)

10. Behöver din skolenhet ett fortsatt stöd från Skolverket för att kunna arbeta vidare med Läslyftet?	Ja	Nej	Vet ej	Ej svar
	18 (49)	54(51)	28 (0)	0(0)

12. Prioriteras andra fortbildnings- och utvecklingsområden <u>mer än språk-, läs- och skrivutveckling</u> på din skolenhet idag?	Ja	Nej	Ej svar
	82	18	0

Bilaga 2. Uppföljning av handledares deltagande i Läslyftet 2015/16

Antal som enkäten skickats till: 296

Antal erhållna enkätsvar: 170

Svarsfrekvens: 57%

Resultat är angivet i procent i enlighet med avrundningsregler, vilket kan betyda att totalen i några fall summerar till 99 eller 101 procent.

(Inom parentes anges svar i % från samma 170 handledare i första enkäten.)

1. Var du handledare för lärare som arbetade med Läslyftets moduler <u>under läsåret 2016/17?</u>	Ja	Nej	Ej svar
	66	34	1
2. Har du varit handledare för lärare som arbetat med Läslyftets moduler <u>under höstterminen 2017?</u>	Ja	Nej	Ej svar
	28	72	0

Fråga 3 besvarades endast av de som på fråga 2 uppgav att de handledde lärare under höstterminen 2017 (antal svarande 47)

3. Vilken/a moduler i Läslyftet har du handlett under höstterminen 2017?

Samtal om text	45
Tolka och skriva text i skolans alla ämnen	4
Läsa och skriva i alla ämnen	23
Främja elevers lärande i NO I	4
Främja elevers lärande i NO II	0
Främja elevers lärande i SO	6
Lässtrategier för sakprosa	4
Lässtrategier för skönlitteratur	2
Stimulera läsintresse	17
Kritiskt textarbete F-6	2
Kritiskt textarbete 7-9	4
Skriva i alla ämnen 4-6	2
Skriva i alla ämnen 7-9	2
Från vardagsspråk till ämnesspråk	19
Grundläggande litteracitet för nyanlända	0
Strukturerad läs- och skrivundervisning	0
Tematiska arbetssätt och digitala verktyg	2
Annan	2

Fråga 4 besvarades endast av de som på fråga 2 uppgav att de handledde lärare under höstterminen 2017 (antal svarande 47)

4. I vilket tempo har Läslyftet genomförts under höstterminen 2017?	
I enlighet med fortbildningsmodellens tempo med <u>en modul per termin</u>	62
I <u>långsammare</u> tempo än en modul per termin	38
I <u>snabbare</u> tempo än en modul per termin	0
Ej svar	0

Fråga 5 besvarades endast av de som på fråga 2 uppgav att de handledde lärare under höstterminen 2017 (antal svarande 47)

5. Vilka moment i fortbildningsmodellen har ni genomfört under höstterminen 2017?	
Alla moment i en modul (A, B, C, D)	94
Vissa moment i en modul	6
Ej svar	0

Fråga 6 besvarades endast av de som på fråga 5 uppgav att de bara genomfört "vissa moment" under höstterminen 2017 (antal svarande 3)

6. Vilka moment har ni genomfört under höstterminen 2017?	Ja	Nej	Ej svar
Moment A	100	0	0
Moment B:1	67	0	33
Moment B:2	0	33	67
Moment C	33	0	67
Moment D	33	0	67

Fråga 7 besvarades endast av de som på fråga 2 uppgav att de handledde lärare under höstterminen 2017 (antal svarande 47)

7. Vilka lärare har du handlett i Läslyftet under höstterminen 2017?	
Endast samma lärare som läsåret 2015/16	16
Delvis samma lärare som läsåret 2015/16	71
Endast andra lärare än läsåret 2015/16	2
Ej svar	0

Fråga 7 besvarades endast av de som på fråga 2 uppgav att de handledde lärare under höstterminen 2017 (antal svarande 47)

8. Har följande förändrats <u>under höstterminen 2017 jämfört med när du handledde läsåret 2015/16?</u>	Förbättrats	Inte ändrats	Försämrats	Vet ej/inte aktuellt	Ej svar
a. Tiden för mitt uppdrag som handledare har	4	75	19	2	0
b. Tiden för de kollegiala samtalen har	4	87	9	0	0
c. Stödet från rektor för Läslyftet har	6	79	13	2	0
d. Min motivation för att handleda har	23	68	9	0	0
e. Deltagandet vid de kollegiala samtalen har	26	60	13	2	0
f. Kvaliteten i de kollegiala samtalen har	49	40	9	2	0
g. Genomförandet av undervisningsaktiviteterna med eleverna har	36	47	11	6	0
h. Stödet från andra handledare/språk-, läs- och skrivutvecklare har	13	53	19	15	0

9. Har du varit handledare inom andra områden än Läslyftet <u>efter läsåret 2015/16?</u>	Ja	Nej	Ej svar
	39	61	0

Fråga 10 besvarades endast av de som på fråga 9 svarade "ja" (antal svarande 64)

10. Inom vilka andra områden utanför Läslyftet har du handlett?	
Andra områden på Lärportalen	15
Andra områden utanför Lärportalen	64
Andra områden <u>både</u> på och utanför Lärportalen	18
Ej svar	3

Fråga 11 besvarades endast av de som på fråga 1 och 2 svarade "nej" (antal svarande 64)

11. Varför har du inte varit handledare <u>efter läsåret 2015/16?</u>	
Fritextsvar	29

12. I vilken utsträckning uppfattar du att Läslyftet har bidragit till att <u>det på skolan idag finns...</u>	I stor utsträckning	I liten utsträckning	Inte alls	Vet ej	Ej svar
a. Ett mer gemensamt yrkesspråk	58	38	0	4	0
b. En ökad kollegial insikt om betydelsen av språk-, läs- och skrivutveckling i alla ämnen	77	21	1	2	0
c. Fördjupade pedagogisk-didaktiska samtal	66	28	1	4	1

13. I vilken utsträckning har Läslyftet bidragit till att du <u>idag...</u>	I stor utsträckning	I liten utsträckning	Inte alls	Inte aktuellt	Ej svar
a. Söker upp forskning om språk-, läs- och skrivutveckling	64	34	0	1	1
b. Söker upp konkreta undervisningsmetoder för språk-, läs- och skrivutveckling	72	24	0	4	1
c. Planerar tillsammans med kollegor för hur undervisningen ska utveckla elevernas språk-, läs- och skrivförmågor	60	35	2	3	0
d. Samarbetar med skolbibliotekarie	15	44	22	18	1

14. I vilken utsträckning har Läslyftet ökat...	I stor utsträckning	I liten utsträckning	Inte alls	Ej svar
a. Dina insikter i språk-, läs- och skrivutveckling	86(89)	14(11)	0(0)	0(0)
b. Ditt engagemang för språk-, läs- och skrivutveckling i din undervisning	87(93)	13(7)	0(1)	0(0)
c. Din förmåga att fatta mer välgrundade beslut i din undervisning	79	21	0	0
d. Ditt allmänna pedagogisk-didaktiska tänkande	82(85)	18(15)	0(0)	0(0)
e. Ditt intresse för kollegialt samarbete	90(96)	9(4)	0(0)	1(0)
f. Din förmåga att handleda kollegor i språk-, läs- och skrivutveckling	90	10	0	0
g. Din förmåga att handleda kollegor i allmänhet (Frågan i första enkäten: "Din förmåga att handleda kollegor")	81(90)	19(10)	1(0)	0(0)
h. Annat	4	0	1	95

15. I vilken utsträckning har Läslyftet bidragit till att du <u>idag</u> i din undervisning...	I stor utsträckning	I liten utsträckning	Inte alls	Inte aktuellt	Ej svar
a. Använder <u>fler</u> språk-, läs- och skrivutvecklande undervisningsmetoder	81	14	0	5	1
b. Arbetar med olika texter på ett mer medvetet sätt	85	9	0	5	1
c. Samtalar om texter med eleverna	81	13	0	5	1
d. Låter elever samtala om texter i grupp	69	22	1	5	2
e. Läser texter högt tillsammans med eleverna	77	16	2	5	1
f. Skriver texter tillsammans med eleverna	65	27	0	7	1
g. Låter eleverna skriva tillsammans i grupp	47	44	2	7	1
h. Granskar texter kritiskt tillsammans med eleverna	68	24	1	7	1
i. Låter eleverna kritiskt granska texter i grupp	47	43	2	7	1
j. Anpassar undervisningen efter elevers olika behov	65	27	2	5	1

16. Har Läslyftet bidragit till några andra kvarstående förändringar för dig? Vilka?	Antal svar
Fritextfråga	64

17. Övriga synpunkter på Läslyftet	Antal svar
Fritextfråga	64

Bilaga 3. Uppföljning av lärares deltagande i Läslyftet läsåret 2015/16

Antal lärare som enkäten skickats till: 2087

Antal erhållna enkätsvar: 638

Svarsfrekvens: 31%

Enbart frågor med kvantitativa svar är redovisade, vilket innebär att frågor med fritextsvar inte ingår. Frågornas nummer motsvarar de som fanns i enkäten. Resultat i procent avrundat (vilket i några fall summerar till 99 eller 101%).

(Inom parentes anges svar i % från samma 638 lärare i första enkäten.)

1. Arbetar du på samma skola dag som du gjorde läsåret 2015/16?	Ja	Nej	Ej svar
	88	10	1

2. Har du tid i din tjänst för att arbeta som skolbibliotekarie?	Ja	Nej	Ej svar
	3	97	0

3. Har du arbetat med Läslyftets moduler under föregående <u>läsåret 2016/17?</u>				
Ja, själv på egen hand	16			
Ja, tillsammans med kollegor	41			
Nej	43			
Ej svar	1			

4. Har du arbetat med Läslyftets moduler <u>under höstterminen 2017?</u>	Ja, själv på egen hand	Ja, tillsammans med kollegor	Nej	Ej svar
	12	11	77	0

5. Varför har du inte fortsatt att arbetat med Läslyftets moduler?

(Flera alternativ kunde väljas)

Det har inte funnits någon avsatt tid för att arbeta med Läslyftet	56
Det har inte funnits någon handledare eller person som leder arbetet	16
Skolledningen har prioriterat andra fortbildningar	48
Jag har prioriterat annan fortbildning och/eller annat utvecklingsarbete	21
Jag har redan de kunskaper jag behöver för att arbeta med språk-, läs- och skrivutvecklande i mina ämnen	12
Annat (skriv i rutan)	27
Ej svar	0

6. Vilken/vilka moduler i Läslyftet har du arbetat med under höstterminen 2017?

(Flera alternativ kunde väljas). (Frågan ställdes endast till dem som svarat "ja" på frågan om de arbetat med Läslyftet under hösten 2017).

Samtal om text	60
Tolka och skriva text i skolans alla ämnen	24
Läsa och skriva i alla ämnen	29
Främja elevers lärande i NO, I	5
Främja elevers lärande i NO, II	0
Främja elevers lärande i SO	10
Lässtrategier för sakprosa	6
Lässtrategier för skönlitteratur	19
Stimulera läsintresse	20
Kritiskt textarbete F-6	12
Kritiskt textarbete 7-9	1
Skriva i alla ämnen 4-6	6
Skriva i alla ämnen 7-9	3
Från vardagsspråk till ämnesspråk	14
Grundläggande litteracitet för nyanlända	5
Strukturerad läs- och skrivundervisning	17
Tematiska arbetssätt och digitala verktyg	11
Annan (skriv i rutan)	10

7. Har arbetet med Läslyftet letts av en handledare <u>under höstterminen 2017?</u>	Ja	Nej	Ej svar
(Frågan ställdes endast till dem som svarat "ja" på frågan om de arbetat med Läslyftet under hösten 2017)	62	37	1

8. I vilket tempo har du arbetat med Läslyftet <u>under höstterminen 2017?</u>			
(Frågan ställdes endast till dem som svarat "ja" på frågan om de arbetat med Läslyftet under hösten 2017).			
I enlighet med fortbildningsmodellens tempo med <u>en modul per termin</u>	27		
I långsammare tempo än en modul per termin	62		
I snabbare tempo än en modul per termin	1		
Ej svar	10		

9. Vilka moment i fortbildningsmodellen har du genomfört <u>under höstterminen 2017?</u>			
(Frågan ställdes endast till dem som svarat "ja" på frågan om de arbetat med Läslyftet under hösten 2017).			
Alla moment i en modul (A, B, C, D)	53		
Vissa moment i en modul	40		
Ej svar	7		

10. Vilka moment har du genomfört <u>under höstterminen 2017?</u>	Ja	Nej	Ej svar
(1) Moment A	55	28	17
	55	28	17
(2) Moment B:1	52	17	31
	52	21	28
(3) Moment B:2	38	31	31

(4) Moment C

(5) Moment D

11. Hur har du läst Läslyftets material under höstterminen 2017? Har du...	Ja	Nej	Ej svar
(1) Läst samma artiklar igen från läsåret 2015/16 för fördjupad kunskap, inspiration, tips etc.	49	43	8
(2) Tagit del av fördjupningsmaterial i modulerna du arbetade med läsåret 2015/16	20	66	14
(3) Tittat igen på de filmer du sett tidigare i modulerna du arbetade med läsåret 2015/16	20	65	15
(4) Använt samma undervisningsaktiviteter som du genomförde från modulerna du arbetade med läsåret 2015/16	85	10	5
(5) Genomfört undervisningsaktiviteter som du tidigare <u>inte</u> genomfört från modulerna du arbetade med läsåret 2015/16	26	64	11
(6) Läst artiklar från nya moduler	10	76	15
(7) Tittat på filmer i nya moduler	7	77	16
(8) Genomfört undervisningsaktiviteter från nya moduler	7	80	14

12. I vilken utsträckning har Läslyftet bidragit till att du idag...?	I stor utsträckning	I liten utsträckning	Inte alls	Inte aktuellt	Ej svar
(1) Söker upp forskning om språk-, läs- och skrivutveckling	21	55	17	7	1
(2) Söker upp konkreta undervisningsmetoder för språk-, läs- och skrivutveckling	37	45	12	5	1
(3) Planerar tillsammans med kollegor för hur undervisningen ska utveckla elevernas språk-, läs- och skrivförmågor	37	44	11	6	1
(4) Samarbetar med skolbibliotekarie	10	34	29	26	1

13. I vilken utsträckning har Läslyftet ökat...	I stor utsträckning	I liten utsträckning	Inte alls	Inte aktuellt	Ej svar
(1) Dina kunskaper och insikter i språk-, läs- och skrivutveckling	50 (66)	44 (30)	4 (3)	2 (1)	1 (0)
(2) Ditt engagemang för språk-, läs- och skrivutveckling i din undervisning	57 (65)	36 (30)	4 (5)	3 (1)	1
(3) Dina kunskaper och insikter i språk-, läs- och skrivdidaktik	44	48	5	2	1
(4) Din förmåga att fatta mer välgrundade beslut i din undervisning	44 (56)	45 (37)	7 (6)	3 (1)	1 (0)
(5) Din förmåga att kritiskt reflektera över språk-, läs- och skrivutveckling i din undervisning	52	39	5	3	1
(6) Ditt allmänna pedagogisk-didaktiska tänkande	41 ⁴¹ 42 (57)	46 ⁴⁶ 48 (35)	6 (6)	3 (1)	1 (0)
(7) Din förmåga att anpassa undervisningen efter olika elevers behov	41	46	9	3	1
(8) Ditt intresse för kollegialt samarbete	54 (68)	35 (25)	9 (6)	2 (1)	1 (0)

14. I vilken utsträckning har Läslyftet bidragit till att du <u>idag</u> i din undervisning...	I stor utsträckning	I liten utsträckning	Inte alls	Inte aktuellt	Ej svar
(1) Använder språk-, läs- och skrivutvecklande undervisningsmetoder	50	37	7	6	1
(2) Använder <u>fler</u> språk-, läs- och skrivutvecklande undervisningsmetoder	47	37	8	6	1
(3) Arbetar med olika texter på ett mer medvetet sätt	58	29	7	5	1
(4) Samtalar om texter med eleverna	59	30	6	5	1
(5) Låter eleverna samtala om texter i grupp	41	41	10	7	1
(6) Läser texter högt tillsammans med eleverna	55	31	9	5	1
(7) Skriver texter tillsammans med eleverna	40	42	11	7	1
(8) Låter eleverna skriva tillsammans i grupp	26	49	16	9	1
(9) Granskar texter kritiskt tillsammans med dina elever	35	46	11	8	1
(10) Låter eleverna kritiskt granska texter i grupp	22	51	16	10	1
(11) Anpassar undervisningen efter elevers olika behov	48	37	9	5	2

15. I vilken utsträckning uppfattar du att Läslyftet har bidragit till att det idag finns...	I stor utsträckning	I liten utsträckning	Inte alls	Ej svar
(1) Ett mer gemensamt yrkesspråk på skolan	40	48	11	1
(2) Fördjupade pedagogisk-didaktiska samtal i ditt arbetslag eller ämneslag	44	43	11	1
(3) Fördjupade pedagogisk-didaktiska samtal på din skola i stort	32	52	13	2

16. I vilken utsträckning uppfattar du att Läslyftet har bidragit till att eleverna idag ...	I stor utsträckning	I liten utsträckning	Inte alls	Vet ej/Inte aktuellt	Ej svar
(1) Har fått ett större intresse för texter och läsning	33 (32)	50 (45)	14 (10)	(12)	4 (1)
(2) Har fått ett större intresse för skrivande	28	52	16		4
(3) Deltar i samtal mer än tidigare	39 (40)	44 (39)	14 (9)	(10)	4 (1)
(4) Ställer fler egna frågor till texter	35 (37)	47 (42)	14 (10)	(10)	4(1)
(5) Lyssnar bättre på varandra	28 (31)	52 (46)	15 (12)	(11)	4 (1)
(6) Samarbetar bättre med varandra	27 (26)	55 (48)	15 (13)	(12)	4 (1)

17. I vilken utsträckning uppfattar du att Läslyftet bidragit till att eleverna idag förbättrat sin...	I stor utsträckning	I liten (viss) utsträckning	Inte alls	Vet ej/Inte aktuellt	Ej svar
(1) Ord/begreppsförståelse	27 (28)	58 (55)	11 (6)	(9)	4 (1)
(2) Läsförståelse	29 (27)	56 (56)	11 (6)	(9)	4 (1)
(3) Förmåga att kritiskt granska texter	21 (20)	60 (54)	15 (12)	(13)	4 (2)
(4) Förmåga att kunna förstå olika texttypers form och innehåll	26 (28)	55 (52)	15 (8)	(11)	4 (1)
(5) Förmåga att dra slutsatser	20 (22)	61 (56)	15 (10)	(11)	4 (2)
(6) Förmåga att skriva texter	19 (24)	63 (53)	13 (10)	(11)	4 (2)
(7) Förmåga att uttrycka sig verbalt	20 (25)	62 (54)	14 (9)	(10)	4 (1)

